VÁCLAV FIALA

PORAŽENÁ FRANCIE

Český novinář na západních bojištích

PORAŽENÁ FRANCIE

VÁCLAV FIALA

Křižovatka dvojího příměří — Compiègne

VÁCLAV FIALA

PORAŽENÁ FRANCIE

Český novinář na západních bojištích

DOPROVOZENO
35 VLASTNÍMI FOTOGRAFICKÝMI SNÍMKY
A MAPKOU

Třetí vydání

1941

NAKLADATELSTVÍ ORBIS, PRAHA

KNIHTISKÁRNA ORBIS, PRAHA

ÚVODEM

Cesta českých novinářů na západní bojiště do Francie a do Belgie jest asi nejvýznamnějším žurnalistickým zájezdem poslední doby. Byla nezvykle rozsáhlá již svými rozměry, neboť během třinácti dnů jenom v autobuse účastníci její projeli 4046 km, a připočteme-li k tomu železniční vzdálenosti, přes 5000 km. Byla to však jedinečná cesta především okolnostmi, kdy k ní došlo. Krátce před tím, než jsme vyjeli z Berlína, při večeři v „Kaiserhofu", jsme naslouchali před 10. hodinou večerní zvláštnímu hlášení, že bylo právě podepsáno italsko-francouzské příměří a že na druhý den ráno bude zastaveno nepřátelství všech bojujících stran. Berlín jsme opouštěli několik hodin po zaražení palby na západní frontě, do Paříže jsme přijeli čtvrtý den po ukončení všech bojů a do lázní Biarritz jsme dojeli tři hodiny po regulérních německých oddílech, jež obsadily na delší dobu toto město. Byli jsme vůbec první neněmečtí novináři, kteří stanuli na pohraničním mostě do španělského Irunu, tolikráte zbroceném v posledních letech krví. Od Berlína, ve kterém na oslavu jedinečného triumfu vlály hákové kříže, až do Hendaye, kde francouzský prapor byl nahrazen německou vítěznou vlajkou, od památného 29. září r. 1938, kdy jsme byli Francií a Anglií obětováni v Mnichově jako jedna z nepotřebných figurek na dějinné šachovnici, jaké jsou to místní vzdálenosti, jaké úžasné mocenské převraty, jaký vír nemožných a sotva tušených dějů! Ale není třeba jíti pro dějinné kontrasty až do roku 1938, stačí v duchu se přenésti v předvečer letošního 10. května do Paříže a do Londýna. Kdo tam z osobností, jež vypověděly Německu válku, by byl tušil, že německá armáda v pěti nedělích dorazí do Paříže a že obrovský boj proti dvěma

světovým velmocem a dvěma menším státům, bojujícím po jejich boku, bude na evropské pevnině uzavřen v necelých sedmi týdnech?

Jestliže naši němečtí přátelé v povolání, kteří byli našimi společníky na této podivuhodné cestě, projeli dějinnou trať německé vojenské slávy od belgických hranic až na jih Francie s pocity pochopitelné hrdosti, my, Češi, prožívali jsme dojmy jinak laděné, ale stejně hluboké, stejně intensivní a stejně udivující. Nesčetněkráte při této jízdě přicházela nám na mysl ta krásná země, do které nás postavil osud a kterou zveme od věků svou vlastí, a při pohledu na hmotné i morální účinky beznadějné a lehkomyslně započaté války ve Francii, kde drtící kola německých pancéřových vozů se přehnala od moře k moři a kde na střediska francouzského odporu německá letadla vysílala zkázonosné blesky zápalných i trhavých pum, pociťovali jsme tak jasně jako dosud nikdy, že dějiny nám v roce 1939 poskytly veliký dar: nevystavily, dík jasnozřivému rozhodnutí státního presidenta, český národ ničivé porážce, která by při naší zeměpisné poloze a naší početnosti znamenala katastrofu, zachovaly naší zemi mír a jejímu lidu možnost národní existence a dalšího rozvoje v budoucnu.

Je v lidské povaze, že často nedovede zhodnotiti to, co skutečně má a co jí život dává, dokud se nepřesvědčí srovnáním, jak se věci vyvinuly jinde. Naše líčení novinářské zajížďky do Belgie a Francie, dvou zemí právě navštívených válkou, nechce být a nebude zásadním politickým rozvažováním. Pozornější čtenář si jistě sám dovede vyvoditi mnohé závěry. Chceme mu býti ovšem nápomocni. Poctivým líčením toho, co jsme na západě viděli a ve dvou týdnech prožili, jistě mu poodhalíme tajemství jedinečného triumfu Velkoněmecké Říše v této válce a nastíníme mu rozsah anglo-francouzské porážky a některé příčiny francouzského zhroucení. Viděli jsme na své cestě jenom výsek dějiště světového dramatu (a je to dojista pochopitelno), chybí nám dnes často náležitý předpoklad k tomu, abychom řekli, že toto bylo přesně tak a nikoli jinak, že se události staly z těchto a nikoli

z jiných důvodů. Naše zážitky jsou však tak silné, že nám všem, jak účastníkům této nezapomenutelné cesty, tak našim čtenářům, podstatně dopomohou k lepšímu chápání dneška a k lepší orientaci do budoucna. Proto také nejen my, ale i česká čtenářská obec by měla býti těm, kdož k této cestě dali podnět a dovedli ji za mimořádných okolností uskutečnit, vděčna.

Z BERLÍNA DO CÁCH

Hlavní město Velkoněmecké Říše je klidné a vážné. Viděli jsme je v předvečer vítězství. Pracující lidé se vraceli z továren, kavárny byly plny obecenstva, stop války takřka nevidět. Kdyby ve středu města nebylo patrno, že pouliční ruch se značně zmenšil, kdyby nebylo četných vojenských uniforem mezi proudícími chodci, zdálo by se nám, že žijeme v hlubokém míru.

Ráno 25. června vyjíždíme vyhlídkovým autokarem berlínské společnosti na německou autostradu, která vede přímo k Hannoveru. Jedeme nekonečnou středopruskou rovinou, písčitou, chudou, porostlou sporým lesem, pak přejíždíme malebné horské hřebeny v Harzu, kde obraz krajiny oživuje jak svěžím lesním porostem, tak důmyslnými díly německé mostní techniky, a konečně odbočíme s autostrady do města Leibnizova. Když se po polední přestávce vydáváme kolem monumentálního hannoverského nádraží na další cestu, ocitáme se brzy v kraji naprosto odlišném: jedeme průmyslovou částí Německa od Hammu na Dortmund a k Düsseldorfu. Uplynulo několik hodin a před námi již jasně vyvstává obrovská rozloha Německé Říše a svérázná odlišnost jejích krajinných typů. Tím podivuhodnější je každému z nás politická a ideová jednotnost tohoto národa. V ní je také ukryta největší mocenská síla této země. Dokud jsme jeli Pruskem a pak vestfálským pohořím, byli jsme proti okolní krajině zdánlivě trochu zacloněni širokými okraji nekonečné autostrady, ale v Poruří jsme se rázem octli přímo ve středu života, neboť těsně při okraji automobilové trati pozorujeme města, která vzájemně jsou spojena, nesčetné komíny šachet, před kterými tak výrazně na pozadí ztmavělé oblohy ční proti nebi kříže moderních kostelů, pracující továrny, plynárny, elektrárny a na mnoha místech nepřehledné moře železničních kolejí,

probíhajících nad sebou v podjezdech třeba několika směry. Tento obraz se liší v něčem od poklidných časů míru. Na střechách všech důležitých průmyslových objektů vidíme protiletecká děla a jejich posádky, po autostradě potkáváme patrolující strážní tanky. Na důležitých mostech stojí stráže. Tato obrana má zjevně velký účinek. Po dobu celé své cesty od Berlína až do Cách, ačkoli jsme viděli stovky mostů, podjezdů, silničních křižovatek, nádraží, továren, ačkoli jsme přímo projížděli celým Düsseldorfem, chtějíce si zkrátiti cestu, neviděli jsme ani jediného zásahu, který by byl způsoben nepřátelskou pumou. Rozpomenuli jsme se živě na obvyklé formulace zpráv vrchního velitelství branné moci, že britská letadla přeletěla prostor nad severním a severozápadním Německem, ale že cíle vojensky důležité zasaženy nebyly, že byly jenom oběti na civilních životech a škody na obytných budovách. Za desetihodinové denní jízdy jsme zahlédli pouze tři letadla, vesměs německá. Prvé z nich provádělo nad Hannoverem všechny divy leteckého umění, patrně pro městské obyvatelstvo, druhé letělo u Hammu těsně nad autostradou, jakoby nám na pozdrav, a třetí se nám na okamžik vynořilo z oblak nad Düsseldorfem.

Padá pomalu soumrak, když vjíždíme do starého korunovačního města Cách, spjatého mnohonásobně i s dějinami české země, a našim zrakům se zjeví cášský Münster, ve kterém je pochován Karel Veliký. V lázeňském hotelu »Quellenhof«, kde jsme přenocovali, pročtli jsme si samozřejmá upozornění, jak se chovati při leteckém náletu. Dověděli jsme se však a markantně jsme to pozorovali na klidu obyvatelstva, že Angličané většinou město v noci přeletí, ale nezasáhnou ho. Bylo nám též řečeno, že v poslední době pouze jedenkráte byla shozena na Cáchy puma a že zabila dva občany. Město je také naprosto nepoškozené. V Cáchách končí naše putování Německem. Zítra ráno nastoupíme cestu na vlastní dějiště prvého aktu války na západě, do Belgie.

BELGIE

Na letošním lipském veletrhu v kruhu zahraničních novinářů jsem se seznámil s vlámským spisovatelem, belgickým žurnalistou van den Broeckem. Živě mně pro celou budoucnost utkvěla v paměti rozmluva, kterou jsme spolu měli večer 5. března v sále lipského Gewandhausu, těsně před zahájením slavnostního koncertu, a dodnes lituji, že jsem ji v hlavních liniích ihned nenapsal a nezachoval. Van den Broeck připadal mi v té chvíli nikoli jako jednotlivec, ale jako promlouvající úzkostné vědomí národa, který po staletí stojí na křižovatce evropských mocenských i duchovních zápasů a který se právě proto dopíná v dějinách monumentálních a tragických hloubek, tak často neúměrných jeho počtu a nejednou hlodajících na kořenech jeho bytosti. Jak by Čechovi, jemuž příroda rovněž dala do vínku exponovanou zeměpisnou polohu a vzala mu pro celou dějinnou existenci možnost klidných, blahých snů, nebyly takové úvahy hlasem probouzejícím všechny struny zjitřeného nitra? Van den Broeck již tehdy viděl nadcházející soumrak.

„Belgie jest orientována směrem k Francii. Její výchova, životní záliby, filosofie, umění, životní názor, to všechno pramení z naší historie XIX. století a donedávna to bylo pro nás axioma. Ale v naší duši stále více přibývá disonančních akordů. Je mnoho věcí kolem nás, které mluví o tom, že Francie má dnes velkého soupeře. Nové dějinné fenomeny určují běh světa a je nutno se s nimi vyrovnat. Každý problém má i svou mocenskou stránku, to ví Belgie dobře z vlastního názoru. Bojovali jsme za války po boku Francie a přece jsme s poválečnou Francií udělali špatné zkušenosti. Naše neutralitní prohlášení nebylo politickou spekulací, nebylo diktováno jen obavou z válečných hrůz, bylo výrazem našich úzkostných pochyb, co a jak dále. Neboť u malých

národů dnes platí: ony neurčují svůj osud, jejich osud je často předurčován. Proto se musejí čestně vyrovnat s dnešními skutečnostmi. Pro Belgičany je nezbytností revise poměru k Německu. Snad se octneme ve válce. Voják toho národa, který překročí hranice naší země, bude nucen raziti si cestu kupředu zbraní. Snad to bude německý voják. Ale jsme jako v začarovaném kruhu. Může Belgie žíti dále jako žila? Ať válka dopadne jakkoli, jedno víme docela jasně: Nebudeme již s to, abychom se opírali o Francii, která populačně vymírá. Srovnejte si poměr obyvatelstva ve Francii a v Německu r. 1840 a dnes. Belgičané s tím musejí počítat.“

„Snad se octneme ve válce.“ — Dne 10. května německá vojska po odmítnutí ohlášených požadavků vstoupila na belgickou půdu. Po třínedělním marném boji obklíčená belgická armáda kapitulovala. Král Leopold zachránil tím celou západní třetinu země před hmotným zničením a zachoval osmimilionovému národu životy půl milionu mladých lidí. Snad je mezi zachráněnými i vlámský spisovatel Vilém van den Broeck, který tak miloval svou vlast a tak dobře viděl její tragické postavení v tomto zápase.

*

Vjezd do Belgie byl pro nás, kteří jsme za časného rána poblíže Henri Chapelle přejeli starou belgickou hranici, v mnohém ohledu překvapením. Napravo od silnice mihne se před našima očima polorozbořený most o šesti kamenných obloucích, v Henri Chapelle vidíme stopy střelby na domech a dřevěné náhražky za rozbité okenní tabule, ale pak se rozevře před našima očima klidné panorama belgické krajiny. Čtverce nesčetných kyprých pastvin, lemované někde dřevěnými, jinde živými ploty, červenohnědá městečka, rozhozená po zeleni luk a žluti zlátnoucích polí, osady, táhnoucí se pravidlem k návrší, na nichž stojí typické kostelíky. Nepřestávající ovocné zahrady. Širé lány půdy, kde stromy jsou vsazovány přímo do polí, takže celý kraj se mění na jedinou, bohatě rozkvetlou zahradu. Thimistre, Battice, Hervé, Melen, Retinne. Všechna tato místa vyšla z této války neporušena. Vpravo za Retinne vidíme první dobytou pevnost. Náhle

si počínáme na vlastním válečném dějišti uvědomovati, že tato válka nepřestala od prvého až do posledního okamžiku býti válkou pohybovou, že její tempo ve srovnání s rokem 1914 bylo tak rozdílné, jako je namáhavý pochod chodce proti rychlé jízdě automobilu, a že proto její tvrdé údery se soustředily jen na několika místech, kdežto přečetná jiná zůstala nedotčená, na rozdíl od světové války, kdy bylo nutno bojovat v nekonečných řetězech a kdy nakonec každá velká ofensiva se rozplynula, kdy žádného průlomu nemohlo se s dostatečným důrazem využíti, protože postupující pěchota či jízda byla najisto zdržena novými překážkami. Dnes za své cesty Belgií vidíme, že při moderních metodách zápasu bylo možno vybudovaných pevností nebo překážek použíti jen v některých případech, patrně pouze na místech, která německá armáda zvolila za cíl svého útoku. Proto jsme viděli neporušená opevnění před Battice, proto jsme při jízdě z Namuru do Bruselu u Bovesse sledovali dlouhé kilometry pevně zaražených a naprosto nedotčených přehrad proti tankům, proto za Bossière ubíhaly od nás napravo podél silnice nepřetržité pyramidy železných stojanů. Na tomto místě byly postaveny nadarmo; útok šel jiným směrem.

Obraz válečného dějiště v Belgii skýtá však i jiné významné poučení. V průbojnosti válečného úderu stroj nahrazuje člověka, stroj mu razí cestu. Za světové války po opakovaných útocích na místo padlých nastupovali živí lidé, aby svými těly razili cestu dopředu, pěchota právem mohla býti ještě na sklonku roku 1918 nazvána „královnou zbraní". Dnes vojáci často postupují za tanky, které se snaží jim uvolnit cestu, pokud již průchod není otevřen účinnými zásahy letectva, jež v této válce se významem octlo na předním místě. Ale také tam, kde pěchota razí cestu kupředu celé armádě, je její síla zmnožena kombinací s jinými druhy zbraní. Následkem toho počet lidských ztrát v této válce, i když uvážíme rozsah bojů a dobu jejího trvání, je nepoměrně menší, než tomu bylo za války světové. Sami němečtí řadoví vojáci, s nimiž jsme na mnoha místech své cesty přišli do styku, se podivovali této skutečnosti a připisovali ji především účinkům letecké zbraně. Mluvil jsem s jedním německým pěšákem, který

ve východní Belgii prodělal prudké boje o dva opevněné kanály, jež se dostaly útočícím oddílům rychle do rukou. Tento velký vojenský úspěch na dvou místech stál jednu útočící kompanii dohromady čtyři muže, ačkoli bojovala na velmi exponovaných úsecích. Taková tvrzení jsou ovšem zážitkem jednotlivců, ale mohou být podepřena i poukazem na skutečnost, kterou jsme dobře pozorovali po celé své cestě: na západních bojištích je, bohudíky, nesrovnatelně menší počet čerstvě navršených válečných hrobů, než jich bylo v r. 1914, kdy při prvých velkých útocích smrt kosila celé kompanie a pluky. Zdá se také, že tentokráte nikoliv útočící, nýbrž ustupující strana měla větší ztráty na lidských životech. Tam, kde byla jasná číselná i technická převaha, kde byla zmařena v zárodku posiční obranná válka, kde tvrdý útok se změnil buď na úplné obklíčení nebo na úporné pronásledování nepřítele, nemůže býti tato nová dějinná skutečnost něčím překvapujícím.

Také obraz hmotných škod je tentokráte proti minulosti značně odlišný. Viděli jsme ovšem i v Belgii (ale zejména potom ve Francii!) obrazy plné ponurosti a hrůzy, ale zase na rozdíl od světové války nejsou to celé kraje, celé vesnice, celá města, jež by byly smeteny se zemského povrchu. Světovou válku by bylo možno přirovnat k strašlivé povodni, která všechno strhala a zničila až do základů, tuto válku k prudké bouři, spojené s úžasným hromobitím. Při této bouři blesky bily jen do vyvýšených míst, kde pak vznikaly požáry, často roznášené větrem do šíře a dáli, zatím co nížiny, které tvoří velikou většinu naší živitelky Země, zůstaly ušetřeny. I ve Francii, kde obraz zkázy je daleko děsivější než v Belgii, projížděli jsme nenadále na dlouhých úsecích své cesty rozlehlými kraji, jež dýchají nezkalenou pohodou míru. Vojenská mluva nazývá tyto blesky, bijící do výšin, pravidelně útokem na místa vojensky důležitá. Toto rozlišování „vojenských míst" od ostatního „civilního kraje" je tak markantní, že musí buditi podiv nejen pro důslednost, se kterou bylo prováděno, nýbrž i pro virtuositu (sit venia verbo!), s jakou bylo pravidlem uskutečňováno. Na cestě do Lutychu v obci Micheroux viděli jsme šachtu zničenou až do základů, ale z domů,

stojících v těsné blízkosti na všech stranách, nebyl zasažen ani jediný. V Namuru byly házeny pumy na nádraží a na některé opěrné body a přece hned v přímém sousedství jedeme ulicemi, o kterých by nikdo neřekl, že před půl druhým měsícem se jimi přehnala válka. Nejnápadněji však na nás bravurní umění německých letců zapůsobilo u města Overijsche. Tam se strhly boje o vstup do města, zejména o předmostí, které již otvírá silnici do Bruselu. Němečtí letci zde ničili hnízda odporu s takovou úžasnou přesností, že nezasáhli ani jediný skleník pro pěstění révy, jichž je právě kolem tohoto města rozseto na sta.

*

Z toho, co bylo řečeno, čtenář sám pochopil, že Belgie vyvázla tentokráte z válečné pohromy poměrně lehce, nekonečně snáze než před dvaceti lety. Její města a vesnice jsou nepobořeny, na nerozdupaných a nerozrytých polích zraje úroda, její šachty a doly mohou dále pracovati, její železnice jsou v provozu, obchod i hospodářský život pokračují normálním chodem, neboť demobilisovaní vojáci se již vrátili do svých dílen a kanceláří. Belgické obyvatelstvo zůstalo většinou na svých místech a uprchlíci se rychle vracejí z Francie.

Jeden pobořený most v Lutychu a zákopy na Avenue Blonden jsou takřka jedinými viditelnými stopami po této válce. Jinak vnější obraz města se proti minulosti valně nezměnil. Na Place du Marché obvyklý zeleninový trh, rázem prozrazující všechny záliby belgické kuchyně, na náměstí sv. Lamberta, kde stojí těžké německé vozy, stejně jako v přilehlé ulici krále Leopolda, není krámu, který by nebyl otevřen. Němců je na ulicích, přeplněných lidmi, poměrně málo. Při obsazení Lutychu přišli sem dva generálové, osm písařů a sedm set mužů.

V malebném Namuru, kde minulost s výjimkou staré zvonice a značně mladší katedrály takřka nezanechala stop (však také málo měst prodělalo právě v posledních staletích tolik obležení!), vidíme klidné lidi, vracející se z práce, vesměs malé, trochu hranaté a svalnaté postavy, belgický typ, který nás živě upomene na díla Meunierova.

Do Bruselu vjíždíme dlouhou Avenue d'Auderghen, přes Rond Point a Rue de la Loi zatočíme na boulevard k botanické zahradě, po kterém klidně promenují tisíce lidí, všimneme si, že všechny zábavní podniky a biografy jsou otevřeny, a konečně se dostaneme na Place de Brouckère. Z hotelu ihned jdu na večerní procházku městem. V stoupajících uličkách, poblíže sloupu belgické nezávislosti, drobní řemeslníci a sousedky sedí na zápražích, na malém prostranství dole pod schodišti, vedoucími k pomníku, hrají dospělí nějakou národní hru míčem a palestrou. Jejich veselý pokřik hlučně zaléhá do přilehlých ulic. Daleko odtud na Grande Place je ticho. Podivuhodná směs gotiky a baroka, působící tím vznešeněji ve chvíli, kdy na gotické sloupy dole se ukládají stíny a na barokově honosné střechy s pozlacenými hranami dopadají paprsky zapadajícího slunce. Zde byli 5. června 1568 popraveni hrabata Egmont a Hoorn a na těchto zdech visely v srpnu 1830 vyzývavé plakáty oposice: „Pondělí 23. srpna — ohňostroj, úterý — 24. srpna — iluminace, středa — 25. srpna — revoluce". Aby se zabránilo revoluci, byla iluminace zakázána a v náhradu bylo dovoleno provedení Auberovy opery „Němá z Portici". Představení prošlo za velkých demonstrací a stalo se signálem ke strašlivé bouři.

Bruggy! Také toto město mělo doby velkých bojů a náboženského utrpení, ale v jeho obraze, který na štěstí rovněž zůstal nedotčen, ačkoli v těsném sousedství zuřily boje, zůstalo všechno stavitelské bohatství minulosti a stylové cítění starých generací. Románské a gotické kostely, honosná nádhera jejich vnitřků, pyšné obrazárny s díly Jana van Eycka, Gerarda Davida a Memlinga, která se sem přestěhovala z nádherných domácností podnikavých kupců, renesanční střechy měšťanských domů, kanály, ukryté v zeleni pnoucí se po červených zdech, nádherná stromořadí, malebná zákoutí, jež dovedou i dnes vykouzlit před oči středověkou minulost — jen ty rozmařile oblečené měšťky zde chybějí, které tak rozhořčily před 640 lety při návštěvě Brugg královnu Janu Navarskou, že zlostně vykřikla: „Myslila jsem, že já jediná jsem královnou, ale tady jich vidím kolem sebe na sta."

*

Jestliže Belgičané dávno před válkou si uvědomovali, že jejich vzájemný vztah k Německu vyžaduje revise, tím jasnější je jim tato skutečnost nyní po ztracené válce. Nepozorovali jsme v Belgii nějakou nenávist k německým vojákům a k německému národu. Slyšeli jsme zato mnoho hořkých výtek na francouzskou i anglickou adresu, výtek, které často hraničily s netajeným a hlubokým pohrdáním. Známý Reynaudův rozhlasový projev, jímž byla bez ostychu belgickému králi vmetena do tváře pohana zrady, ačkoli statečně bojující belgická armáda byla obklíčena právě v důsledku francouzské porážky, vedoucí až do Abbeville, zasadil mravnímu kreditu Francie velkou, těžko zhojitelnou ránu. Již v den kapitulace, jak jsme se v Belgii doslechli, rozhodná většina vojska i národa schvalovala rozhodnutí svého krále jako čin v nastalé situaci jediné možný a správný. Belgie nechtěla vykrvácet a dožíti se takové porážky jako její spojenci u Dunkerque. Angličané mohli alespoň zčásti uprchnout, Belgičanům zbývalo jen zemřít nikoli pro svůj, ale pro cizí zájem. Belgie však chce žít.

Náměstí sv. Lamberta v nepoškozeném Lutychu

Ranní zelinářský trh na Velkém náměstí v Bruselu

Neporušený Gent

Bruggy. Na nábřeží Dyver

DUNKERQUE – ANGLICKÉ CANNAE

27. června asi ke čtvrté hodině odpolední jsme dojeli do Ostende. Rozbité nádraží, v pouliční dlažbě hluboké trychtýře od pum a granátů, domy na nábřeží poloprázdné. Město bylo jen málo obydleno. Na opuštěném, tichém nábřeží, které je lemováno zde krásnými domy, ale ihned v sousedství ohořelými, polosesutými průčelími bez vnitřků, vidíme potopené, nakloněné lodi. V moři, zrovna u pláže, kde jindy se koupá tisíce lázeňských hostí, leží bez hnutí a rezaví sestřelené letadlo. U pohraniční hráze stojí na stráži německý voják, pohlížeje do stříbřitě se lesknoucí dáli, někam v tom směru, kde tuší Anglii. Poblíže lázeňského kasina skupina německých dělostřelců za břitkých povelů nařizuje a nabíjí protiletadlové dělo, ukořistěné před krátkou dobou a donedávna obsluhované anglickými vojáky.

Když vyjíždíme písečnými, nevzhlednými dunami z Ostende, mezi nimiž jako osvěžující oasy v poušti stojí krásné moderní vily, na Mariakerke, Middelkerke a Westende, pociťujeme podle množících se známek nedávného bojového zápasu, že se blížíme k nejdramatičtějšímu bojišti této války. Co jsme také potom viděli v pozdních odpoledních a večerních hodinách, zůstane nesmazatelně vryto do naší paměti i do našich srdcí po týdny, po měsíce, po léta, po celý život. Žádné lidské slovo není dostatečně plastické, aby vyjádřilo velikost této hrůzy, žádný malířský štětec nemůže zpodobiti strašlivé divadlo, jež se na těchto flanderských polích otevřelo našim očím, a ani objektiv fotografického aparátu, svědek nejvěrohodnější, nezaujatý a suše dokumentární, na těchto místech nepostačí, poněvadž obsáhne jenom úsek krajiny nebo detaily jednotlivých dějů, nikoli celek, tak rozlehlý a drtivý ve své monumentalitě. Od opuštěného Nieuportu, kde jsme na náměstí po prvé ve větším počtu viděli zničené

anglické a francouzské tanky, děla, vozy, nepřetržitě přes La Panne, Adinkerke a Bray Dunes, a to po obou stranách silnice, v přilehlých polích, na délce celých třiceti kilometrů, vidíme strašlivé stopy panického francouzsko-anglického ústupu. V obou příkopech se válejí rozbité vozy, děla, strojní pušky, bedny s municí, to všechno je někde napěchováno vedle sebe v délce několika set metrů, po polích rozbitá letadla, ve vodních příkopech, protkávajících hustě tento kraj, zpřevrácené vozy a tanky. Nemůžeme ani přehlédnouti tyto spousty kdysi dokonalé výzbroje, dnes starého železa a zajisté také hodnotných kovů, třebas v neladném, řádně pocuchaném stavu. Ačkoliv od porážky v Dunkerque uplynul takřka měsíc a nesčetná kořist byla již odvezena, čeká tu — patrně na anglické a francouzské zajatce — ještě úžasná práce. Otřásající dojem jsme zažili poblíže Uxemu, kde z kanálu, na jehož povrch vyplavalo tisíce mrtvých ryb se stříbřitě lesklými břichy, šel mrtvolný pach. Kolika tisícům Francouzů a Angličanů tyto zavodňovací kanály, v nichž se měli topit němečtí pěšáci, byly strašlivým hrobem!

Přes smutný Teteghem dojíždíme do Dunkerque. Na okrajích se nám město zdá neporušeno, ale příčina je jednoduchá: německá dělostřelecká palba a letecké útoky soustředily se především na přístavní části města a na jeho pobřežní zařízení. Tam se našim očím objevuje obraz, který nelze popsat. Zřícené ulice a sesutá náměstí, v nichž uprostřed stojí pravidlem jen nepoškozený pomník, kam oko pohlédne, všude místo pouličních prospektů jen rozhlodané, sesuté a rozpadlé střechy nad spoustami bíle se lesknoucího kamení, nad změtí ohořelých, propadajících se trámů, zdi, které jsou nachýleny, komíny, jež jako zázrakem visí ve vzduchu, železné kostry podpírající zmizelá patra vysokých paláců, trosky katedrál připomínající ruiny středověkých hradů. Skoro by se nám zdálo, že jsme někde v Pompejích, kdyby nebylo moderních stavebních forem, z nichž tu zůstaly žalostné zbytky, kdyby zde neležely po stovkách zničené tanky, vozy, děla a nepřehledné zásoby pomalu srovnávaných zbraní, ručnic, strojních pušek a bedny všemožného střeliva, s nálepkami z Francie, z Anglie i z Ameriky. Jako zázrakem zůstala státi v tomto oceánu pobořeného kamení Svenska kyrkan (švédská modlitebna) na hlavním nábřeží, pravděpodobně zase mistrovský kousek německých letců. Ve vnitřních basénech stojí desítky poškozených lodí, jež nemohly vyplouti, jinde v hrazeném přístavišti jsou koráby, které již nenalezly cestu ven, protože vedlejší nádrže po leteckém bombardování vytekly, a na námořní hrázi těsně u břehů i daleko v širém moři trčí výmluvné pomníky strašlivé anglické porážky: velké válečné i transportní lodi, z nichž vyčnívají jen stěžně, komíny a někdy jen špičky vysokých stožárů, nakloněné i rovně stojící, ale vždy asi přeplněné lidmi, kteří na nich marně hledali svou spásu.

„Prvním německým oddílům, které dnes dobyly pevnosti Dünkirchen," četli jsme v německé vojenské zprávě ze dne 4. června, „naskytl se obraz naprostého zoufalství a rozkladu veškerého vojenského pořádku... Všude po ulicích, jakož i v přístavu je viděti známky překotného a bezplánovitého útěku anglických a francouzských oddílů, které se ještě mohly zachrániti do Dünkirchen. Zajatci působí naprosto apatickým dojmem. Jejich tělesný i duševní stav je činí prozatím neschopnými vnímati vlastní osud. Otřeseny těžkými ztrátami, jež utrpěly při pokusu o únik, působením německého letectva a dělostřelectva, skýtají trosky anglických a francouzských elitních divisí ve svých rozedraných uniformách a bez nejmenší výzbroje žalostný pohled." Ano, demoralisovanou armádu, soustavně ničenou dělostřeleckou palbou a nepřestávajícími leteckými útoky, vojáky dohnané k zoufalství, myslící již jen na poslední věci člověka a přece ještě snad doufající v záchranu, ať již útěkem na anglické lodi nebo nějakým zázrakem, je nutno si přimysliti do této ponuré scenerie, která v intervalu 29. května až 4. června byla dnem i nocí ozářena šílejícími plameny nesčetných požárů. Jejich záři bylo viděti daleko v Anglii.

Bitva kolem pevnosti Dunkerque byla právem nazvána jednou z největších katastrof v celých dějinách. Je sice pravda, že značný počet anglických vojáků zachránil holý život a vrátil se na anglickou půdu, ale dostal se domů bez jakéhokoli vojenského materiálu, bez výzbroje, tělesně i duševně tak vyčerpán, že snad

jen návrat zničené Napoleonovy armády z Ruska je možno přirovnat k tomuto bědnému ústupu anglických sborů, který anglickými státníky i novinami byl nazýván „slavným“ . . . Není divu, že pro bitvu kolem Dunkerque byly v dodatečných úvahách shledávány dějinné analogie a že němečtí odborní posuzovatelé nezvolili pro srovnání bitvu u Sedanu, nýbrž strašlivou řež na apulských polích v dobách římského dávnověku, bitvu u Cannae. Je pravda, u Sedanu byla francouzská armáda rovněž obklíčena a tím nakonec donucena ke kapitulaci, ale vlastní bitva, jež předcházela kapitulačnímu aktu, byla přece jenom řádným bitevním bojem a Francouzům při lepším manévrování se mohlo podařiti, že by byli unikli alespoň s částí svých oddílů buď do Mezières nebo na belgickou půdu. U Cannae Gallové stojící pod Hannibalovým vedením ve středu úmyslně couvli, silné sbory na křídlech ovládly pole, a numidská jízda, jež se dostala Římanům do zad, dokonala dílo zkázy. Z římského vojska se útěkem zachránila sotva třetina. Také německému armádnímu velení se podařilo sevříti nepřátelská křídla tak pevně, že průlom byl vyloučen, a numidskou jízdu nahradila nad mořem, poskytujícím od Dunkerque jedinou možnost útěku, těžká bombardovací letadla, jež ovšem v týle Angličanů řádila o to strašlivěji, oč vyspěla válečnická vynalézavost od dob punských válek. Zdá se však, že němečtí vojenští odborníci myslili i na jiný detail památné starověké bitvy, když právě její jméno volili pro svoje srovnání. „Tum undique effuse fugiunt“ — „následkem toho na všech stranách překotně se dávali na útěk,“ čteme o tom u Tita Livia a to je dojista nejvěrnější obraz pro nedávnou anglickou porážku. „I když tisíce vojáků zachránilo holý život, jejich materiál a jejich výzbroj leží v nepřehledném množství na flanderských a severofrancouzských silnicích,“ pravila o tom lakonicky německá souhrnná zpráva. Jako opozdilí diváci můžeme o tom vydati plně potvrzující svědectví. Co jsme viděli, překonalo všechny představy.

Jen v jediné věci německé armádní velení postupovalo jinak než starověký vítěz nad Římany. Víme zase z antických pramenů, že bezprostředně po bitvě velitel karthaginské jízdy Marhabal radil Hannibalovi, aby neprodleně vyrazil na Řím a tím strašlivou porážku nepřátel dokonal; zklamán Hannibalovým váháním, jež znamenalo zmar nadějí na rychlé zakončení války, prohodil větu, snad jen vymyšlenou pro efektní osvětlení tohoto dějinného okamžiku: „Dovedeš vítězit, Hannibale, ale nedovedeš využíti svého vítězství!“ Německý hlavní stan dne 4. června uzavřel svou souhrnnou relaci docela jinak: „Protože protivníci i nadále zamítají mír, postihne je boj až k úplnému zničení.“ Za necelé tři dny po katastrofě u Dunkerque vrchní velitelství branné moci mohlo oznámiti, že operace jižně od Sommy a od průplavu Aisne—Oise pokračují podle plánu a úspěšně a že „Weygandova linie“ byla prolomena na celé frontě.

Z CALAIS DO LILLE

Schylovalo se k večeru, když jsme opouštěli město Calais a vydávali se na cestu směrem k Lille. Letní čas nám umožňoval, že jsme nejednou k cíli denní pouti přijížděli až k jedenácté hodině noční — podle slunečního času, bereme-li v úvahu celou Francii, průměrně o deváté. Jen tímto dokonalým využitím denního světla od časných hodin ranních do pozdního večera bylo nám možno uraziti velké cestovní úseky, které byly v našem improvisovaném jízdním řádě. Ani Gravelines, ani Calais, ačkoli škody tam způsobené jsou velmi značné, nepůsobily na nás pochopitelně tím hrozným dojmem jako Dunkerque. Všímali jsme si nyní zvláště pozorně toho, co zůstalo zachováno a to je vlastně největší část Calais. Město je zle zničeno jen kolem přístavu, ačkoliv i v těchto místech zůstalo na příklad zachováno velké nádraží, kde útok se zjevně omezil na ochromení dopravy. Co stojí od přístavu opodál, radnice, divadlo, celý střed města, to všechno je neporušeno. Pak projíždíme poměrně nedotčenou krajinou přes Ardres do St. Omer, kde vedoucí výpravy se marně shánějí po noclehu, a proto pokračujeme v cestě přes Hazebrouck do města Bailleul. Zase obraz zpustošení a zkázy. Francouzi se v okolí tohoto města marně pokoušeli o průlom. Zanechali na bojišti nepřehlednou kořist. V Nieppe stejný obraz. Město rozbito. Bojovalo se v něm krutě. V přilehlých polích i v městských ulicích vidíme bunkry. Je již úplná tma, když přes Armentières dojíždíme do Lille. Liduprázdné, tmavé ulice působí zvláštním dojmem.

Teprve ráno vidíme, že toto tovární město, které večer se nám zdálo opuštěné, je plno lidí. Dělníci, pracující v textilních, chemických a strojírenských továrnách, pravidlem neutíkají, neboť žijí z ruky do úst, a evakuace nemohla býti nařízena; po nenadálém průlomu francouzské fronty mezi Sedanem a Dinantem nebylo kudy utéci a kam utéci. Při odjezdu na rozbitém menším náměstí jsme mezi polámanými stromy viděli změť železa zohýbaného a rozdrceného k nepoznání, zbytky válečné výzbroje. Ojedinělé ulice jsou poškozeny, ale ve srovnání se světovou válkou Lille vyvázl takřka bez pohromy. Škody z let 1914—1918 byly nám zde tak zřetelné, jako málokde jinde ve Francii: celé dlouhé ulice, rozlehlé tovární komplexy, celé čtvrti, všechno ještě září novotou posledních dvaceti let, všechno bylo znova vybudováno po světové válce. Jen ve Verdunu je to ještě tak nápadné. V menších městech tato jednotná restaurace nebije tolik do očí.

Přes Fournes dostáváme se do La Bassée. Zastavujeme zrovna před pobořenou katedrálou. Její věž jest uražena. Od velkého a v tomto případě od tragického ke směšnému je jenom krok: zrovna před bočním vchodem do katedrály stojí veřejný, trapný záchodek, postavený na representativním místě, ze stejného monumentálního kamene jako kostelní zdi a dokonce v gotickém slohu. A my v duchu vzpomínáme na ironické šlehy Chevalierova románku „Zvonokosy“ a litujeme, že německý granát nezbavil La Bassée této ozdoby.

LENS, DOUAI, PÉRONNE

Pak po směru německého postupu zabočíme k Lensu. Tam v širých polích vidíme zbytky zákopů a opevnění ze světové války. Dlouhých dvaadvacet let s nesčetnými dešti a prudkými větry, se slunečními úpaly, v nichž země praská a zplošťuje, nestačilo k tomu, aby zahladilo stopy tehdejšího válčení. Kam dohlédneme, jasně rozpoznáváme v polích i lukách vyvýšeniny a prohlubně, jež tu zůstaly po zákopech a větších úkrytech. Vedle v rozvlněném žitném poli jen stěží nalézáme šlépěje války, ačkoli tudy pospíchala před necelými čtyřmi nedělemi. Když se větřík trochu utiší, zahlédneme, jak zeleným lánem se souběžně táhne několik dlouhých pruhů, kde obilné klasy jsou trochu skloněny. To je jediná stopa, která zůstala v terénu, ačkoli i tentokráte zde byla bitva a polem projížděly střílející tanky. Až přejde jedna jediná zima, památky nebude . . .

Také v Lensu přebývají jenom chudí. Domy jsou poškozeny, na mnoha staveních vidíme ulámané zámky, jinde vytlučená okna nebo rozbité rolety výkladních skříní. Na jednom obchodě čteme příznačný nápis: „Rien plus à voler!" Zde se již nedá nic ukrást, jinými slovy: zde je již všechno vykradeno. Viděli jsme na další cestě v Péronne i jinde, jak místní obyvatelstvo po odchodu francouzských oddílů hospodařilo v opuštěných bytech svých spoluobčanů. Myslím, že to vedle samozřejmé vojenské bezmocnosti byla jedna z příčin, které hnaly francouzskou vládu k tomu, aby rychle uzavřela příměří a tím čelila počínající anarchii v neobsazené části Francie vlastními silami, v okupovaném území za spolehlivé pomoci německé armády.

Douai! Zastavujeme na rozlehlém náměstí. Po obou stranách dvě nekonečné fronty neutěšeného obrazu: fasády třípatrových domů s vnitřky úplně propadlými, vedle několikapatrového domu

jen sesutá spousta kamení, přečnívající daleko přes chodník, železné, zpřerážené balkony, jako zázrakem visící na zdech rozhlodaných ranami, pyšné nápisy velkých bankovních ústavů a světoznámých firem, groteskní tabulka na polorozbořené zdi: „A louer", přelámané, vyvrácené a zase docela neporušené vysoké stožáry obloukových lamp, hladká a jinde do nemožnosti rozrušená dlažba z masivních kamenných kostek. Vedlejší, postranní ulice jsou divadlem ještě smutnějším. Zde protější zdi jako by hrozily sesypat se a navždy zatarasit cestu náhodným chodcům. Všude jsou rozestaveny výstražné tabulky, že vstup do těchto ulic je zakázán, a přece jimi pomalu procházejí lidé, chvílemi se shýbají k zemi a něco pozorně, smutně prohlížejí. Francouzi, zdejší obyvatelé! Snad se dívají, co se stalo s jejich majetkem, snad hledají kousek zdi s tapetou, aby jim připomněla kdysi hřejivé kouzlo domova, ten obraz, který nenávratně ztratili a který bude žít jen v jejich srdcích. Vysoko na jasném nebi nad Douai hoří červnové slunce, rozpalující pobořené ulice do oslnivé běloby.

Jako Lens, jako Douai, také Péronne se stal znovu bojištěm; francouzské oddíly se zde marně pokusily zabránit přechodu Němců přes řeku Sommu. Za světové války šel čtyřikráte z ruky do ruky. Poloha města je strategicky důležitá. Prohlíželi jsme při obědě snímky Péronnu ze světové války, navršené hromady šedého kamení, jež takřka jen barvou se odlišovaly od hnědi rozryté země. To ovšem bylo po čtyřletém válčení! Nyní se zde válka přehnala snad ve dvou či třech dnech. A přece, jaké následky! Vedle domů naprosto nepoškozených stojí budovy s proděravělými střechami, banky, jimž chybí třeba polovina poschodí, trámoví zničených střech, sahající v podivných geometrických útvarech s výše druhého patra až na široké chodníky, pak opět dlouhé fronty domovních průčelí bez vnitřku, s ohořelými nebo rozpadajícími se zdmi, na kterých čteme: „Crédit du Nord", „Crédit Lyonnais", „Café du Nord", „Les galeries", „Café du Petit St. Jean" . . . I zde se na mnoha místech loupilo. Viděli jsme v Rue Saint-Sauveur v jedné drogerii, co dovede způsobit granát, ale také lidská hloupost. Viděli jsme vykradené módní

obchody, nahlédli jsme do opuštěných domácností, kde hrdinnému vpádu domácího obyvatelstva se neubránil ani jediný talíř... Jsou ovšem v rozbitých a polosesutých domech i byty ponechané v klidu, do nichž nikdo snad nevkročil, protože byly navštíveny ohnivou ranou zlého osudu a nebylo v nich k nalezení, co by bylo nepoškozeno a co by se hodilo k snadnému budování nové domácnosti. V Avenue de la Gare, kterou právě projížděly německé motorisované kolony, vešel jsem do domu číslo 10 a přes polospadlé stěny dostal jsem se do dvora. Jaký kontrast! Typická francouzská zahrada zámožnější rodiny, krásně a pravidelně vydlážděná až k zvýšenému schodišti s kamennými koulemi na bočních zídkách, cypřiše, buksusy, dracény, růžové keře, pěstěné trávníky, kamenná stezka, ale v pozadí za tímto obrazem mírové idyly křičí memento zuřící války: rozkošný dvoupatrový dům s hroznou zející ranou právě uprostřed stěny. Jeho železné balkony, po kterých se ještě pnou květiny, visí bezvládně dolů... Obracím se a vstupuji něčím, co se kdysi nazývalo dveřmi, přes práh, kterým je hromada navaleného kamení, do přilehlého pokoje. Na stěnách oprýskané intarsie, na kamenném, ku podivu dobře zachovaném krbu trosky sèvreského porculánu; velká otlučená váza s figurálními malbami, socha sedící ženy, nyní torso s uraženou hlavou a rukou, stále ještě krásné, zbytky nějakého reliefu, nad tím zřetelné stopy po spadlém zrcadle a dole na zemi celý strop i s bohatým lustrem z broušeného skla. Uprostřed zpola převrácené, dobře zachované, kožené křeslo... Vedle byla majitelova pracovna. V rohu vyřezávaná polička. Stojí tam ještě knihy v prořídlé řadě. Prohlížím nápisy na hřbetech: Voltaire, Flaubert, Musset, Verlaine, Anatole France, Maurois. Jednu knihu beru do ruky, znám ji dobře, četl jsem ji asi před dvanácti lety v českém překladu. Maurois: „Rozhovory o velení." Bezděčně obracím listy a dostávám se k posledním stranám, obsahujícím vyvrcholení této rozumově i formálně skvělé disputace mezi učitelem filosofie a jeho někdejším žákem, důstojníkem francouzské armády, a znova chvatně pročítám tyto řádky: „Věřím, že ke každému podniku, jenž vyžaduje kolektivní činnosti lidí, je třeba, aby dobrovolně podřídili vlastní hnutí svrchované

vůli vedoucího. Bez něho vyplní se nenávratný čas diskusemi a spory, ztratí se příležitost a nejpevnější, nejrozkošnější štěstí rychlým pohybem sklouzne do propasti Nevykonaných věcí." Bezděčně pozvedám oči — nejpevnější, nejrozkošnější štěstí! Ty, osiřelý krbe, kdo u tebe kdysi četl tuto knihu? Venku rachotí těžké vozy. Přeskočím několik řádek: „O způsobu volby vedoucího mám přirozeně své mínění, které vám někdy vyložím. Ale má hrůza před anarchií je taková, že jsem vždycky hotov zachovávati důvěru uznanému vedoucímu a podporovati ho, dokud nečinností, zbabělostí nebo krutostí nedokáže, že je nehoden velení. Z celého srdce s vámi souhlasím, že ostatně vůdcovství má býti podrobeno zákonům, listině ústavní, vyjímaje jediné oblast činu. Co však tvrdím, je skutečnost, že shromáždění, znamenité k dohledu, je vždycky nezpůsobilé jednati, že tajemství porážky je v rozděleném velení, že skupina nemůže k ničemu dáti rozkaz, k ničemu, ani ne k snídani." Zavírám knihu, dívám se na její titulní list a náhle vidím jiný, známý nápis, psaný na kameni zlatými literami: „Chambre des députés"! Co věděl bezprostředně po světové válce francouzský literát, to nevěděli nebo nechtěli vědět političtí předáci Francie. Zamyšleně kladu knihu do přihrádky na stěně.

UPRCHLÍCI

Na náměstí v Péronne stojí dlouhá řada automobilů, podivně vyhlížejících. Vnitřky vozů pravidlem přeplněné zavazadly, na střechách v nějaké pytlovině rance s peřinami nebo šatstvem, docela nahoře jízdní kola, vzadu přivázané kufry nebo košíky. V autech sedí lidé, po dvou, po čtyřech, ale často i po šesti, staří i mladí, muži i ženy, všichni osmahlí, unavení, vyčerpaní strázněmi dlouhých cest. Jsou to Belgičané, vracející se do svých domovů. Kdo by neprocítil jejich osobní hoře, kdo by nerozuměl jejich rozpačitosti, kdo by nechápal jejich obavy z budoucna? Najdou snad doma totéž, co vidí na tomto náměstí a co již tolikráte viděli na své dlouhé cestě ze střední nebo jižní Francie? Vždyť se všichni bez rozdílu domnívají, že u nich je to stejné. Francouzské listy a francouzský rozhlas byly přeplněny strašlivými zprávami, že Belgie jest úplně zničena a že hrůzy této války v Belgii daleko překonaly válku světovou. Nikdy nezapomeneme na to, jak tito nešťastní lidé ožili, když slyšeli, že Belgie je takřka neporušena. Nechtěli zprvu věřit. Jejich zraky bezděčně se obracely k pobořeným domům na péronském náměstí. Teprve když jsme prohlásili, že jsme projeli napříč celou Belgií, a že jsme v ní nespatřili ani jedinou osadu, jež by byla úplně rozbita, ale že jsme viděli desítky měst a sta vesnic bez nejmenší úhony, rozzářily se jim obličeje.

Počet uprchlíků z Belgie nebyl velký. Opuštěných domů jsme viděli v Belgii málo, nejspíše ještě v západní části země. Utíkali také většinou zámožnější lidé, kteří měli přece jakousi možnost se existenčně protlouci. Belgický frank, který ve Francii byl za války prohlášen za povinné platidlo, rovná se dnes dvěma frankům francouzským!

Oč hůře na tom byli a jsou francouzští uprchlíci! Utíkali ze strachu před německými letadly nebo museli prostě odejít z domova při evakuacích, nařizovaných zpravidla s velkým kvapem francouzskými vojenskými nebo civilními úřady. Tím na celém francouzském severovýchodě se vytvořila panická nálada, takže nakonec utíkal každý, kdo mohl, odkud mohl, na čem mohl a kam mohl. Na francouzských silnicích ve strašlivém chaosu, který nemá obdoby v dějinách, se hromadila auta, luxusní vozy vedle starých hrcálků, nákladní automobily, odvážející obyčejně několik rodin, solidní selské čtyřkolové vozy, tažené dvěma nebo čtyřmi koňmi, typické francouzské vysoké selské dvojkolky — není divu, že tento hromadný útěk statisíců na mnoha místech úplně ochromil a často znemožnil rychlejší pohyby francouzského vojska. Setkávali jsme se s uprchlíky po celou dobu své cesty ve všech krajích. Pozorovali jsme je, jak se ukládají ke spánku někde v příkopu u silnice nebo na louce, zatím co jiní odpočívali přímo na polích pod selskými vozy, aby byli trochu chráněni proti dešti (majetnější spali v nepohodě v autech), viděli jsme, jak obědvají suchou skývu chleba někde na mezi, viděli jsme je nesčetněkráte u německých polních kuchyní, které na různých místech organisovala National-sozialistische Volkswohlfahrt. Tam jim bylo ochotně, bez jakéhokoli ponižování a bez stínu hořkosti poskytováno jídlo. Všichni jeli domů s obavou i nadějí. Vrátí se do zachovaného příbytku či budou stát u hromady ohořelých trosek? Najdou svůj byt v dobrém stavu, jako to pozorovali v městech, kam rychle po evakuaci přišla německá armáda, nebo jej najdou vyloupený, jako bylo začasté tam, kde lidé pochybných mravních kvalit zůstali několik dní bez dohledu. Je jistě smutná tato vzpomínka na vlastní spoluobčany. „Což je pánům! Ti na voze sedí pěkně v suše, ale chudý, ten za nimi v dešti, blátě kluše“, i ty chudé jsme viděli. Potkávali jsme lidi, kteří celý svůj majetek, peřiny, jízdní kolo a živou husu vezli na vozíku, do kterého se sami zapřáhli, viděli jsme dědečka s babičkou, kteří na starém trakaři vedle nejchudších rekvisit, jež by býval každý z nás asi zahodil do nejbližšího příkopu, vezli svůj hlavní poklad, klec s kanárkem, viděli jsme dívenky, které sta-

rostlivě ukrývaly v náručí svoje panenky, pozorovali jsme malé caparty, které ustaraná maminka vedla za ruku a kteří za sebou s velkou důležitostí táhli po silnicích dřevěné koníčky na kolečkách ... A cítili jsme, že posmrtné memento našeho probuzeneckého básníka: „V jedné hospodě na nocleh pán nepán se sejdem", naplnilo se tentokráte na kratší či delší dobu již za života těchto zubožených lidí. Co jsou ostatně těm zámožnějším platny jejich peníze v krajích, kde nelze nic koupit a kde se lze najíst jen u německé dobročinné kuchyně? Avšak brali ti bohatší ze svého bytového zařízení, jehož nejmilejší části se pokoušejí stěhovati s sebou, to nejcennější? Nevidíme, že i oni dávali přednost živým tvorům před vším ostatním? Pomalu v každém druhém autu nebo voze je psík, kočka nebo nějaký ptáček v kleci. U venkovanů je to pochopitelné; ti vezou s sebou podle možnosti celý mrtvý i živý inventář: husy, kachny, slepice i holuby ...

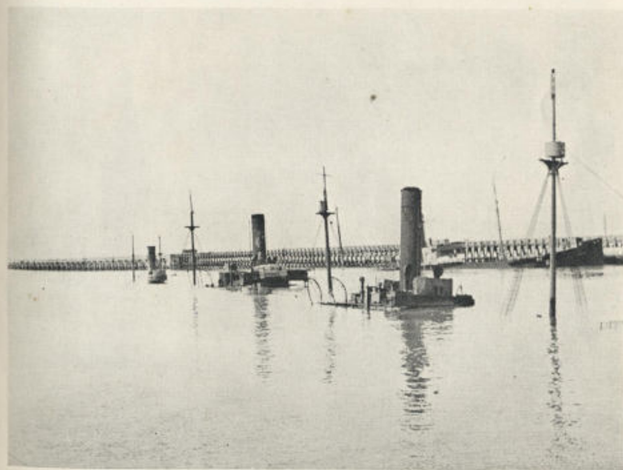
Trampoty jednotlivců je si nutno zmnohonásobit na utrpení, které postihlo neobyčejně velké procento lidí v celé zemi. Na několika zastávkách své cesty, v Paříži, v Poitiers, v Bordeaux, dostaly se nám do rukou francouzské noviny, mající většinou jen dvě strany, na nichž bylo natištěno více úředních francouzských vyhlášek a pokynů pro různé postižené vrstvy obyvatelstva než politických a válečných zpráv, což v situaci, ve které se octla Francie, je jistě pochopitelné. A v těchto listech jsme jednoho dne ohromeni četli úřední sdělení, že počet francouzských uprchlíků jest odhadován na deset milionů osob ... Deset milionů lidí, to je skoro čtvrtina francouzského obyvatelstva, to je ve Francii přibližně dva a půl milionu rodin ... Tyto číslice nás poučují o následcích, které postihly Francii a její lid za pochybenou politiku vzdálenějších i blízkých let. Lze snadno uhodnout, co si myslí velká většina těchto dočasných exulantů o své vládě. Přesvědčili se přece dokonale o lehkomyslnosti svých rozhodujících lidí. Jistě dnes srovnávají francouzskou neschopnost a často nepochopitelnou lhostejnost k vlastnímu osudu s německou přesně fungující organisací a také s čestnou ochotou pomáhat i poraženému nepříteli. Nedověděli jsme se, jak je postaráno o četné uprchlíky v té části Francie, která zůstala pod výlučnou správou francouzských vojenských i civilních úřadů, ale na základě toho, co jsme viděli na francouzském jihu, na apatičnosti, kterou bohatá města a zámožné kraje projevovaly k osudu svých krajanů-uprchlíků, klidně se odvažuji tvrzení, že jejich osud je jistě horší. Smutná kapitola dočasného francouzského exulantství návratem uprchlíků do rodných vísek a měst nebude uzavřena. Příliš mnoho utrpení dopadlo v krátkém čase na hlavy těchto lidí. Jejich dosud hrdá pýcha na francouzskou civilisaci, jejich tradiční přesvědčení, že Francie, země pokroku, jde stále v čele kulturní Evropy, byly zkušenostmi posledních týdnů otřeseny v základech. Toto dokonalé rozčarování povede k velkým politickým i duchovním proměnám. Oklamaní a postižení neodpustí tak lehce poraženému francouzskému režimu a dozajista se nespokojí pouhou změnou vývěsního štítu nad starým nepořádkem. Francouzský přerod nebude asi tak snadný, jak si to nynější držitelé moci pravděpodobně představují, proměny v životě a organisaci francouzské země půjdou pod tlakem politických nezbytností až ke kořenům.

PŘES COMPIÈGNE DO PAŘÍŽE

Za Péronnem ocítáme se v terénu, kterým se táhla Weygandova linie, budovaná nakvap Francouzi po katastrofální prohře mezi Dinantem a Sedanem a po obklíčení všech severních armád. Tato primitivní opevnění vyznačovala se všemi rysy několikadenní improvisace a k tomu nepříliš velkého francouzského pracovního výkonu, který ostatně málokdy snese srovnání s německou důkladností a solidností. Weygandova linie byla poslední nadějí hroutící se Francie a měla místo linie Maginotovy, jež se stala strategicky takřka bezcennou, být hlavní obranou Paříže. Ale německá armáda si dovedla „proti všem dosavadním taktickým názorům a všem výpočtům nepřátelského vedení", jak to dokumentárně podtrhla oficiální zpráva, prorazit cestu od opevněné Maasy až k Oise a proto improvisovaná opevnění na Sommě a za Sommou nemohla býti vážnou překážkou. Jako bouře se přehnaly německé tanky přes tento kraj; němečtí letci s naprostou spolehlivostí rozdrtili všechna střediska odporu. Městečko Roye, kde Francouzi postavili bunker přímo na náměstí, leží takřka v ssutinách. V zničeném Noyonu jsou uvnitř města zase napěchované rozbité francouzské vozy, tanky, děla, vedle sesutých zdí se válejí vyvrácené stromy, odrané a ohořelé. V Compiègne u polozbořeného nádraží na okamžik zastavujeme. Fotografujeme panorama zřícenin na druhém břehu řeky. Dole pod námi leží zbytky masivního mostu o dvou obloucích, o jehož velikosti si děláme představu jenom z rozdrcených předmostí a nosného pilíře uprostřed Oisy... Nic jiného zde nezůstalo. Účinek leteckých pum na tomto místě byl tak strašlivý, že mohutný pilíř, který podpíral celý most, byl rozdrcen až do základu, že z něho vyčnívají nad vodu jen dva okraje... Po Oise plují stromy, které dělostřelecká palba někde v hořejším toku řeky srazila do

La Panne. Stopy anglicko-francouzského ústupu

Potopené anglické lodi v Dunkerque

Zničené náměstí v Dunkerque s nepoškozeným pomníkem

Dunkerque. Čtvrt u přístavu

Dunkerque. V ulicích

Letadla zničená na zemi poblíže Vitry-en-Artois

Zničená drogerie v městě Péronne

Péronne. Rue Saint-Sauveur

Péronne. Zničená dílna v Rue de la Gare č. 8

Zříceniny v Compiègne

Compiègne. Pomník na Křižovatce vítězství

vody. Zatočíme proti proudu přes dokonale sjízdný most, vybudovaný německými zákopníky, a znovu se i na tomto dějišti rozhořčeného boje přesvědčujeme, že v bezprostřední blízkosti leteckého bombardování historické památky zůstávají nedotčeny. Zdejší zámek je neporušen. Klidná fasáda průčelí shlíží na harmonii obou předsunutých křídel, spojených dvojitým sloupořadím, — mistrovské dílo architektury XVIII. století.

Také nádherný park a přilehlý les v Compiègne je zachován. Jen v některých partiích jsou lesní stráně rozryty zákopy a vybudovanými kulometnými hnízdy; lesní opevnění spolehlivě ukazují směr na Paříž. Korunami rozložitých dubů, buků a habrů tlumeně proráží odpolední slunce, na pasekách mezi březovými a sosnovými háji palouky květin v jasně zelené trávě, krásné cesty, upravené pro jezdce i chodce, rozbíhají se na všechny strany. My však sledujeme jedinou dráhu, která podle označení vede na „Le Carrefour de l'Armistice", na křižovatku příměří, kde se shodou okolností nejen 8. listopadu roku 1918 setkaly dva železniční vagony, němečtí delegáti a velitel spojeneckých armád maršál Foch, nýbrž kde v dějinném intervalu 22 let křižovaly dějiny . . . Tato poměrně krátká doba stačila k tomu, aby Evropa vytvořená versailleským mírem propadla se do nenávratné minulosti. Nedávný akt, kterým Německo ukončilo vítěznou válku ve Francii ohlášením podmínek příměří právě na tomto místě, jenom záměrně symbolisoval rozmach německé moci a její nastalý triumf. Z vítězovy vůle stojí zde dnes pomník maršála Foche, zůstaly i kolejnice, zasazené do kamene, stojí pavilon, v němž byl přechováván dvojnásobně památný železniční vůz, nyní již převezený do Berlína, a jen na rozlehlém, plochém, šedomodrém obrovském kameni ze žuly byl smazán nápis, který navždy měl hlásati světu potupný ortel nad poraženým Německem. Jeho litery jsou dosud k rozpoznání, neboť tato reparace těžce cítěné křivdy byla provedena rozvážně, aniž by vlastní pomníkový kámen byl porušen. Německo Adolfa Hitlera si tuto velkomyslnost mohlo dovolit, neboť vymazalo listopadovou historii z roku 1918 z dějin soudobé Evropy jiným, daleko účinnějším způsobem. Z tohoto prostranství nedlouhou alejí prastarých stromů se do-

staneme na „Carrefour de la Victoire"; tmavočervený pomník se zlatými literami, orel císařského Německa, probodený francouzským mečem (pomník věnovala redakce pařížského listu „Matin"), se také brzy dostane do některého berlínského musea. Po vojenských událostech této války se sem ani nehodí, stejně jako název tohoto prostranství je po letošních událostech groteskní . .

Pak pokračujeme v jízdě stoupajícími a klesajícími serpentinami, odkud se nám otvírají nádherné výhledy na compiègneské lesy a na jejich prastarou kulturu a bohatství. Míjíme středověký hrad Pierrefonds. Jeho nepravidelný čtyřhran s osmi okrouhlými věžemi se vzdorně zvedá k obloze na zalesněných skalách vysoko nad vesničkou stojící v údolí. Náhle měníme směr na Crépy-en-Valois. Z feudálních věků se naráz přeneseme do přítomnosti, osada je v troskách. V městě Senlis vidíme zřetelné stopy posledního zápasu o hlavní město Francie. Pobořené, rozstřílené domy, zbytky francouzského válečného materiálu, sestřelená letadla v polích podél silnice. Pak rychle míjíme Louvres, krajina již má normální, válkou nedotčený vzhled, a širokou Route de Flandre vjíždíme do Paříže.

VYLIDNĚNÉ MĚSTO SVĚTLA
OPUŠTĚNÁ PAŘÍŽ — 29. ČERVNA

Pobyt v Paříži bývá pro cizince vždy zajímavý, ale octnouti se tam ve chvíli tak mimořádné, jako tomu bylo ve dnech 29.—30. června, kdy tam dleli čeští účastníci zájezdu na západní bojiště, přijeti do hlavního města Francie na čtvrtý den po zastavení nepřátelství, přebývati tam v době, kdy pravděpodobně tři miliony Pařížanů bylo někde daleko na francouzském venkově, to je nezapomenutelná kapitola života. (Ještě 7. července, tedy celý týden po našem odjezdu, ačkoli značná část obyvatelstva se již vrátila, chybělo podle francouzských údajů v Paříži na dva miliony obyvatelů.)

Prožíval jsem zvláštní pocity, když jsem v sobotu 29. června ráno vyšel na náměstí k pařížské opeře, abych si ze staré lásky jako prvý cestovní snímek do alba válečné Paříže vyfotografoval krásné Carpeauxovo sousoší „La Danse" (tanec), dílo mistrovské, jež jedním rázem duchaplně vytušilo pohybovou vláčnost impresionistického vidění. Jindy náměstí před operou jest oživeno autokary a automobily, přečetní chodci pospíchají po ulicích nebo sestupují v zástupech k stanici podzemní dráhy. Dnes je tu naprosté, skoro zlověstné ticho. Ani jediný vůz, ani jediný chodec, takže mohu klidně sestoupit přímo do jízdní dráhy a fotografovati si operu, odkud se mně zlíbí. Po krátké procházce skoro liduprázdnými ulicemi vrátil jsem se do hotelu a počkal na své přátele, domnívaje se, že Paříž se teprve za nějakou chvíli probudí. Ale kolem 11. hodiny přijdeme ke „Café de la Paix", na nároží Boulevardu des Capucines, a vidíme, že židličky před kavárnou jsou připraveny pro několik set osob, ale nesedí na nich ani jediný host. Rue de la Paix, proslulá třída světové módy, je

neživá. Stojí na ní jediné auto, není tu lidí, krámy jsou zavřeny. Na Place Vendôme čeká sice několik opuštěných vozů, pravděpodobně sloužících vojenským účelům, ale rozlehlé prostranství je liduprázdné. Totéž jsem ostatně pozoroval přímo před pařížskou radnicí, kde jsem si na památku vyfotografoval policistu rozmlouvajícího s listonošem jako jediné dva francouzské občany, oživující v pravé poledne toto jindy tak rušné náměstí. Když přecházím Seinu u Notre-Dame, všimnu si, že na třech mostech, které jsem s to přehlédnouti, kráčím samojediný. Nábřeží jsou úplně pustá. Stánky bukinistů a prodavačů numismatických rarit jsou zavřeny, dole na náplavkách u Seiny nestojí rybáři, neodpočívají tam nakladači, nejsou tam nikde „bateaux-lavoir", v nichž se pařížské pradleny v kloboucích oháněly mýdlem a kartáči.

Oklikami se dostávám s přáteli ke Cluny. Při obědě se díváme do musejní zahrady na zbytky antických staveb v Paříži. Pak jdu již zase sám několikerou oklikou k Eiffelově věži. Ulice jsou pusté, ale tím více si člověk může všímat stavebního a kulturního bohatství, jež v tomto městě nakupily dějiny. Od římských lázní v Cluny, které nám „Lutetia Parisiorum" zůstavila z dob dávno zapadlých v nenávratné věky, až k „Exposition Universelle", pro kterou Eiffel ze 7 milionů kilogramů železa vybudoval novodobý monument technického století, jaká to dlouhá cesta, jaká dramatická minulost, jaká nesrovnatelná různost dob, slohů, ideí a lidí! Dík alespoň za to, že francouzští rozhodující politikové k tolika dřívějším omylům nepřipojili chybu další, že nezměnili toto překrásné město na bojiště a nevystavili je tím strašlivému zpustošení nebo neúprosné zkáze. Odkaz minulých věků zůstal bez pohromy zachován.

Obraz prázdnoty jest odpoledne i v této části města. V parku u Eiffelovy věže sedí několik starých dám s dětmi. Jinak potkávám jen německé vojáky. Mnozí z nich neúnavně stoupají vzhůru na věž. Výtah nejezdí a vyhlídková patra jsou přístupna jen příslušníkům branné moci. U nového Trocadéra se navzájem fotografují skupinky německých důstojníků a vojáků, dbajíce pečlivě toho, aby měli v pozadí Eiffelovu věž. Kdo z fotografujících cizinců si v Paříži tento obrázek odpustil? U hrobu Neznámého vojína pod Vítězným obloukem stojí hlouček lidí: Francouzi vážní, zamyšlení, němečtí vojáci vzdávající čest. Když se odtud ohlédnu na širokou třídu Elysejských polí, vidím pustou jízdní dráhu po celé její délce až na Place de la Concorde. Na další procházce tímto směrem potkal jsem jediný vůz, shodou okolností právě berlínský autokar, kterým jsme přijeli a v kterém moji spolucestující jeli do rozhlasového studia Poste Parisienne natáčeti desky o svých dojmech pro krajany ve vlasti. Na místě, kde se otvírá na Clémenceauově náměstí pohled k dómu invalidů, zase fotografuji prospekt, který se asi sotva kdy komu podaří zobraziti s tím klidem v jízdní dráze protínající obraz napříč; jediným pozůstatkem někdejší rušné dopravy je dnes dopravní strážník, který zde stojí s rukama zkříženýma za zády a neví, co počít dlouhou chvílí. Náměstí svornosti je rovněž prázdné. Luxorský obelisk znovu štíhlým jehlanem rozděluje oblohu, dekorativní sousoší na monumentálních kašnách jsou osvobozena od tíživého nánosu ochranných pytlů, pod nimiž se skrývala ještě před několika dny.

S nábřeží se dívám přes Seinu na klidnou fasádu Bourbonského paláce, budovu poslanecké sněmovny. Tam uvnitř v zasedací síni dne 4. října 1938 volení zástupcové francouzského lidu 535 proti 75 hlasům schválili politiku pánů Daladiera a Bonneta a zradili tu spojeneckou zemi, jejímž hlavním proviněním bylo, že přisluhovala Francii. Vlevo je budova ministerstva zahraničních věcí na Quai d'Orsay. Tam byla stylisována řeč ministra zahraničních věcí Bonneta, který v neděli 4. září 1938 v městě Bordeaux při odhalování pomníku na památku americké intervence ve světové válce slavnostně ujišťoval tváří v tvář americkému velvyslanci a ostatním diplomatům, že Francie zůstane věrna dojednaným paktům a smlouvám a že dostojí všem závazkům, které na sebe vzala! Za necelé tři neděle bylo v této budově usneseno, aby Praha dostala ultimatum důrazně vymáhající přijetí německých požadavků a právě v den národního českého světce a patrona byly zde dány direk-

tivy ke zradě, která se neodpouští a nezapomíná. Myslím, že málokterý Čech v budoucnu bude procházeti tímto městem bez pocitu hluboké hořkosti. „Město světla“ nám připravilo dějinnou chvíli, až se nám sevřelo hrdlo a zatmělo v očích. Ano, na těchto ulicích, zatím co v Praze se ozýval pláč a co lidé na náměstích při oznámení tragické zprávy omdlévali, se jásalo a tančilo. Za necelá dvě léta se naplnil osud Francie. Vidíme dnes naši domnělou tragedii trochu jinýma očima, neboť jsme poučeni evropským vývojem a neskonale těžším osudem jiných, větších a starších státních celků. Francie, zrazujíc nás, prokázala nám nevědomky dobrou službu. Vzpamatovali jsme se včas. Náš státní president, vyrostlý ještě v dobách českého područí v Rakousku, v kritické chvíli měl dobře na mysli slova závěti Riegrovy, aby náš národ nepouštěl se do podniků nesmyslných, samo bytí jeho ohrožujících, nepřeceňoval sil svých a aby pamatoval, že jen z poctivé práce duchovní i hmotné a i tu jen postupně sice, ale bezpečně založí si lepší budoucnost. A hle, táž Francie, která nás společně s Anglií přiměla ke stavbě pohraničních pevností proti Německu a pak na nás žádala jejich vydání, divila se veřejně v novinách tomu, že jsme nebránili 15. března 1939 svou svobodu, a hodila po nás jedovatou slinou, že takové zbabělosti historie nepoznala. Kdo si počínal rozumněji a čestněji, 30. září 1938 a 15. března 1939, rozsoudí dějiny, neúplatné a neúprosné. Za nás, kritičtější české současníky, bych si troufal předem pochybovat, vpletou-li zradu na podvedeném českém národě do francouzského slávověnce.

Vstupuji do zahrady v Tuileriích. Také tam je prázdno. U velkého zahradního basénu, kde jindy vodní hladina se kmitá bílými plachetkami a kde podél okrajů se nahýbají desítky dětí, stojí dnes jediný chlapeček a melancholicky spouští na vodu svou lodičku, marně se ohlížeje po nějakém mladém příteli. Na rozlehlém prostranství mezi oběma křídly Louvru jest prázdno. Čtyři němečtí vojáci si prohlížejí Gambettův pomník.

Poněkud živěji bylo v sobotu 29. června v pařížských předměstích, kde přece jenom zůstala část pařížského obyvatelstva.

I v těchto čtvrtích ovšem nalézáme četné byty, zjevně ukazující, že jejich obyvatelé nejsou již drahnou dobu doma. Kdyby nebylo tohoto obyvatelstva v předměstích, byla by se nám Paříž zdála 29. června mrtvá.

Teprve když se vracím znovu do středu města a přijdu na Rue de l'Opéra, vidím po prvé za dnešní den skutečně velký zástup lidí, většinou žen. Jdu blíže a na domě č. 13 čtu nápis „L'aide au Soldat“; zde jsou poskytovány příbuzným informace o válečných zajatcích. Dav se hrne proudem do nějakého krámu a z průjezdu špalírem zvědavců postupně vycházejí ven někdy utrápené, jindy veselé ženy, patrně podle toho, jakou jim uvnitř podali zprávu.

Již k večeru jsem vešel do chrámu sv. Maří Magdaleny. Shora dopadá tlumené světlo, zrůžovělé červánky dohasínajícího dne, hlavní oltář s proslulým „Nanebevzetím“ z bílého mramoru jest ukryt pod spoustou pytlů a pod bedněním a nahrazuje jej prostý dřevěný kříž. Pohlédnu do kaple napravo, ale marně hledám „Svatbu Marie Panny“, vidím opět jen pytle s pískem, sahající vysoko do výše, přehradu z nehoblovaných prken a před nimi prostou mariánskou sošku s planoucími svícemi na oltářním stole. Je to zvláštní, smutný obraz v tomto stavitelsky i barevně nádherném interiéru, že se již chci obrátit na duchovního správce, jenž stojí zrovna opodál, zda by nedovolil vyfotografovati tuto scenerii, jistě neopakovatelnou a zpodobující těžké dny Paříže. Teď však váhám, neboť k zastřenému oltáři přišly právě tři ženy ve smutku. Dvě z nich klečí s hlavou hluboko skloněnou, třetí pláče, spínajíc prosebně třesoucí se ruce k Té, kterou známe jako představitelku největšího myslitelného utrpení a ke které se modlíme jako k největší Těšitelce zkormoucených lidských srdcí. Stisknout spoušť fotografického aparátu v tuto chvíli bylo by svatokrádeží. Vycházím do peristylu a teprve v této anticky vznešené a neotřesně klidné scenerii si uvědomuji všechnu hloubku a posvátnost lidského hoře.

Když jsem se večer vracel do hotelu, táhly mi hlavou vzpomínky na právě uplynulý den. „Ville lumière“, město světla, jak

bylo zváno již v 16. století, připadalo mi jako opuštěné kulisy divadelního kusu, který byl právě dohrán nebo ještě nezačal. V tomto případě platí obojí. V minulosti dovedlo toto město překonat všechny krise. Byly doby, kdy udávalo tón v politice, literatuře a výtvarném umění. Jedno jest asi po zkušenostech této války nepochybné: dřívějšího politického významu již nenabude. Pro Paříž příštích let bude jistě velkým problémem, jak vyjít z krisí, jež Francii v organisačním i sociálním ohledu čekají. Na město světla padají těžké stíny.

NĚMECKE VÍTĚZSTVÍ A JEHO ZÁKLADY

Vítězný boj Německa proti Francii vstoupil již do dějin. Bude jednou úkolem historiků, aby zjišťovali všechny jeho příčiny, aby změřili jeho dosah a aby zaznamenali i jeho důsledky. My, kdož jsme současníky a pozorovateli tohoto zápasu, stojíme ještě příliš blízko převratným událostem své doby, než abychom mohli pronášeti závěrečná hodnocení a soudy a abychom byli s to pochopiti všechny peripetie nynějšího dění a jasně nahlédnouti do historického podzemí, kde se hromadily síly, které vyrazily na povrch. Ale máme před příštími generacemi velkou výhodu, že účastně prožíváme tuto dobu. Českým novinářům při cestě po Francii se naskytla opravdu nevšední příležitost, že mohli přímo na bitevních polích, mezi spolutvůrci velkých událostí, ověřovati si soudy, které si tvoří o současnosti všichni myslící lidé.

Když jsme projížděli některými okresy severní Francie, jichž se válka nedotkla, když jsme s terasy hotelu „Carlton" v Biarritz pozorovali slunce, pomalu zapadající do moře, když jsme v St.-Jean-de-Luz přihlíželi nerušenému veselí na tamější pláži, zdálo se nám, že se nic na světě nezměnilo, že život člověka zůstal v celku válkou nedotčen a plyne dál svým majestátním tokem. A přece jaký by to byl omyl! Příliš mnoho se změnilo, aniž jsme si toho dobře vědomi, tvoří se nové formy věčně se obrozujícího života a mnohým z nás právě ona místa, kde život dosud plynul ve starých kolejích, dala příležitost k hlubšímu zamyšlení.

Úvahy o rychlosti i rozsahu německého vítězství nad Francií, o bezpečném způsobu, jakým ho bylo dobyto, nešly nám s mysli. Německé vojenské tažení na západě a naprostá porážka velkých spojeneckých armád v pouhých 39 dnech má všechny rysy dějinné jedinečnosti. Francie přece nebojovala sama, dostalo se jí pomoci, která měla, ať již o jejím rozsahu a účinnosti soudíme

cokoli, značný vojenský význam, na válku se připravovala a byla po staletí státním organismem, který si dobyl obecného respektu jak hospodářskou a kulturní potencí, tak politickými ambicemi. A přece Francie byla poražena tak rychle, že je pro to jen málo příkladů v dějinách. Francouzi však prohráli i jinak nezvyklým způsobem. Z dějin 19. století víme, že i ve velkých, spolehlivě vyhraných vojenských kampaních jednotlivých velmocí nastaly chvíle, kdy válečné štěstí zakolísalo, kdy poražená strana se alespoň dočasně vzchopila a pokusila se hodit všechnu svou sílu na neúprosné váhy dějin. Je dobře známo, že i v tažení roku 1870, které bylo neslýchaným triumfem německých vojenských schopností, německé taktiky i německé organisace, byly okamžiky, kdy se Gambettovi a jeho civilním armádám, takřka vydupaným ze země, podařilo alespoň nakrátko Němcům vyrvati Orléans a způsobiti německému štábu značné starosti, i když o konečném vítězství jistě nebylo pro odborníky a znalce situace nejmenších pochyb. Čím tedy vysvětliti, že v této válce takový okamžik nenastal? Proti německé branné moci nestály tentokráte armády narychlo improvisované a utvořené z civilního, řádně nevycvičeného obyvatelstva, proti německým vojákům bojovala regulární armáda, o které se hrdě vyhlašovalo, že je nejlépe vyzbrojenou a připravenou armádou světa. Co německý útok, to německý úspěch, co německý nástup, to francouzský ústup a nakonec již jenom německé pronásledování a francouzský útěk. Obklíčení celých armád, neslýchané průlomy opevněnými liniemi, úžasně rychlý postup, postup bez oddechu a zastávky, kapitulace velkých pevností ve dvou či třech dnech, k posledku pak rozdrcení Maginotovy linie, a to čelným útokem, aby převaha německých zbraní byla prokázána ve všech směrech. Takové pádné skutečnosti volají po vysvětlení, nutí nás, abychom o nich přemýšleli, a já se pokusím na základě toho, co jsem letos na jaře v Německu viděl na vlastní oči, a na základě obrazu, který jsme si vytvořili na západním bojišti, vyložiti alespoň částečně českému čtenáři nejprve, kde jsou základy německého triumfu, a potom, jaké jsou příčiny veliké, v tomto rozsahu jistě nečekané a ve svých účincích dosud nedozírné francouzské porážky.

TŘI SKUTEČNOSTI

Velké vojenské úspěchy Německa rostou především z jeho vnitřní organisace. Dnes již nemůže býti nejmenší pochyby o tom, že autoritativní zřízení, které dal Německu Adolf Hitler, stalo se základem úžasného vzestupu a moci. Zdá se mi jistou i skutečnost, že veliké většině německého národa toto zřízení vyhovuje, výstižněji řečeno, že přímo odpovídá dnešní náladě i povaze německého obyvatelstva.

Tři skutečnosti jsou ve vnitřním životě nacionálně socialistického Německa zvláště nápadné a zasluhují veřejné zmínky.

Prvou z nich jest *neomezená důvěra širokých vrstev k Adolfu Hitlerovi*. Kdo nebyl v Německu a nemluvil tam s lidmi různých stavů, kdo se neúčastnil nějakého veřejného projevu, ať již organisovaného v monumentálních rozměrech nebo jenom v intimním kruhu, nemůže si dosti dobře představit velikost této úcty a hloubku této důvěry. Německo šlo do války s přesvědčením o její nevyhnutelnosti. Ostří německého meče bylo namířeno proti Polsku. Po dlouhá léta po skončení světové války nebylo v Německu populárnějšího hesla než navrácení polského koridoru a nové sjednocení Říše, roztržené polským klínem na dvě části. O vítězství nad polským státem nikdo nepochyboval. Daleko zajímavější ovšem jest, že německý národ ve své velké většině nepochyboval ani o porážce západních velmocí. Po tažení proti Polsku Vůdce a říšský kancléř nabídl Londýnu a Paříži naposledy mír, nabídka byla odmítnuta a nyní nastaly měsíce příprav a dlouhého vyčkávání. Jak silný a zdravý byl německý národ, že toto vyčkávání přečkal bez jakéhokoli psychologického nalomení a že si zachoval svůj veliký bojovný elán, ba že jej vystupňoval takřka do neuvěřitelných dimensí! Tuto podivuhodnou skutečnost je nutno vyložiti právě obecně rozšířenou, hlu-

boce vžitou a stále vzrůstající důvěrou v státnické vedení Adolfa Hitlera. Na německé masy magicky působí především politická předvídavost, která Adolfa Hitlera vysoko staví nad všechny jeho německé předchůdce a nad všechny evropské současníky. Vůdce se v politických výpočtech doposud nikdy nezklamal. Nebál se proti vůli opatrných politiků vytvořiti německou armádu. Dal odhodlaně rozkaz ke vstupu německých vojenských oddílů do Porýní, ačkoli leckterému generálovi se nad tímto odvážným podnikem točila hlava. Také anšlus byl proveden s velkou odvahou. Tento triumf německého sjednocení, který dnes se zdá již tak samozřejmý, byl tehdy po soudu leckterých německých činitelů velkým risikem. Příliš dlouho se mluvilo o tom, že anšlus znamená válku, a také v Německu někteří lidé tomu postupně uvěřili. Adolf Hitler však dobře věděl, co dělá, a nemýlil se. Přišla sudetská otázka, několik měsíců dramatického napětí, kdy Německo bylo odhodláno použíti třeba moci, ale Vůdce znovu dobře předvídal, že nebude válka. Co předcházelo válce s Polskem, to jenom posílilo takřka bezmeznou důvěru v politickou prozíravost Adolfa Hitlera. Schlieffenovská these, aby Německo nikdy *současně* nebojovalo na dvou frontách, jejímž politickým zastáncem byl Vůdce a říšský kancléř od prvých počátků své politické činnosti, došla dějinného naplnění ve chvíli, kdy ohromená Anglie a Francie se dověděly, že Adolf Hitler dojednal přátelský pakt se Sovětským svazem a zajistil si tak jeho neutralitu. O polském vojenském potenciálu Německo dobře vědělo, že nikdy nemůže nahraditi západním spojencům to, co pro ně znamenalo Rusko za světové války. Jak by se tedy nebyla stupňovala víra, že Adolf Hitler porazí Anglii a Francii způsobem stejně rozhodným, jako porazil Polsko? Vzpomínám si, jak za své návštěvy v Německu letos v březnu několikráte jsem mluvil s německými občany, příslušníky různých tříd, o dalším průběhu války, a jak mně imponovala jejich víra. „Vůdce se nikdy nemýlil. Jeho předpovědi se vždycky splnily. Nevíme, jaké bude konečné řešení, ale věříme pevně ve vítězství. Dovedete si představit, že by státník v největším vrcholném podniku svého pohnutého života se mohl ve svých odhadech splést, že by mohl

míti nezdar? Připravil-li se při svých dřívějších rozhodnutích na všechny eventuality, dovedl-li vítězně překonat všechny skutečnosti, dnes by toho nedokázal? Něco takového se stát nemůže. Uvidíte, co bude na jaře. Čím větší přestávka v tomto boji, tím hroznější přípravy, tím bezpečnější triumf.“ — Mohla tato víra, která opravdu byla s to přenášeti hory, ještě růsti? Výše již jíti nemohla, ale jistě po tažení do Norska, po rychlém vítězství nad Holandskem a Belgií a po bezpříkladném vojenském rozdrcení Francie zapustila ještě hlubší kořeny. Adolf Hitler v očích německého národa se dočkal zbožnění, jeho postava pro německý lid nabývá nadlidských rysů, jeho dílo je pro Němce více než lidské dílo, je to dějinný mythus. Ostatně jsou předvídavostí Vůdce a říšského kancléře uchvacováni jenom Němci? Před několika nedělemi, ještě před válečným rozhodnutím na západních bojištích, dlel v Praze vynikající japonský publicista a politik Yamamoto, s kterým jsem měl příležitost přijíti do styku. Předvídal ku podivu dobře prohru Francie, neboť si uvědomoval její naprostou politickou nejednotnost a nestálost jejího úsudku o dějinném smyslu a cílech této války, a zmínil se při té příležitosti o své rozmluvě s Romainem Rollandem, který Adolfa Hitlera nazval jedním z největších dějinných zjevů v posledních staletích a který za nejvýznamnější vlastnost jeho považuje geniální intuici, jež je něčím bezpříkladným v dějinách současné Evropy.

Adolf Hitler dovedl také německý národ přesvědčiti o potřebě naprosté poslušnosti a kázně. Národní celek, národní prospěch stojí nad vším, službě národního celku je podřizován život jednotlivce, jeho pracovní výkon, jeho záliby, jeho příprava pro zvolené povolání, ale při tom není popřena hodnota individuální práce. Individuální výkon jednotlivce jest odměňován tím více, čím více slouží věci národní, ať jde o sociální, vědeckou či uměleckou činnost. Při tom málokdy některý stát tak veřejně a vytrvale zdůrazňoval pokroky, jichž dosáhl v nejrůznějších oborech života, a je v dobré paměti, jak německá propaganda ještě před několika málo lety byla pro to brána v posměch, ačkoli tato úmyslná její činnost měla svůj smysl. Němci se naučili oceňovat

všechny klady nacionálního socialismu a hodnotit často přednosti moderního života vůbec. Co jinde z moderních technických a sociálních vymožeností bylo přijímáno širokými vrstvami jako naprostá samozřejmost, to v Německu probouzelo radost. Zase vzpomínám, jak letos na jaře při různých prohlídkách sociálních podniků a německých škol jsem si tento rozdíl proti našim poměrům živě uvědomoval. Viděli jsme tehdy věci, kterých jsme doma zdaleka nedosáhli a které by zasloužily nápodoby, ale v některých oborech sociálního života, na příklad pokud jde o předškolní výchovu a péči o děti, byla nám ukazována zařízení, jež pro nás nebyla novinkou a v nichž jsme Němce časově předešli. A přece, jaký rozdíl! Zde se ti lidé radovali z toho, co právě vytvořili, zatím co naše veřejnost, a je nutno říci, že bohužel právě široké vrstvy, pro samou kritiku neviděla nejzjevnější klady národní práce...

Organisační schopnost zdá se být dnes Němcům vrozena. Organisací vynikalo již Německo 19. století (snad je to výchova počínající dobou Friedricha Velikého), organisací žilo i demokratické Německo, i když po válce se v něm počaly projevovati, zvláště v hospodářském životě, rozkladné prvky, ale teprve Třetí říše dovedla německou organisaci na její vrchol. Všechno bylo organisačně podřízeno jednotnému vedení a jednomu cíli: muži, ženy i děti, politický i sociální život, armáda i soukromé podnikání. Tímto sevřením života do tuhého rámce mohl býti úspěšně prováděn veliký úkol, jejž si Adolf Hitler předsevzal: připraviti největší německé vítězství v dějinách a podle lidských pomyslů co nejdelší možné zabezpečení slavné německé existence do budoucna. Vznícením německých srdcí a myslí pro tento ideál bylo možno vytvořiti onu podivuhodnou kázeň, se kterou se dnes v Říši potkáváme všude a o které je těžko říci, že je nucená. Nové vítězství nacionalismu získalo si nesčetné spolupracovníky na všech stranách, ve všech oborech života. Ježto slávou uznání jsou dnes zahrnováni nikoli ti, kdož mají z pochybných spekulací peníze nebo společenské postavení, nýbrž i prostí dělníci práce, národnímu socialismu se podařilo probuditi touhu po iniciativě nesčetných lidí. Nikdy jí nebylo tolik, jako je jí v dnešním Německu, i když je to iniciativa usměrňovaná, bez výstřelků, které by režimu byly nepohodlné. Jaký význam má právě tato skutečnost, o tom bude ještě řeč v kapitole o německé armádě.

Nacionálně-socialistické Německo dovedlo životu a veškerému podnikání dáti i jinou význačnou vlastnost: *pracovní tempo*. Také zde při ohlašování německých plánů do budoucna bývalo hodně posměšků nebo prosté nedůvěry, ukazovalo se na jiné autoritativní režimy, jež také projektovaly a slibovaly a nakonec se svými plány se důkladně opožďovaly nebo i rozrušovaly to, co dříve dobře fungovalo, a shledávaly se z toho argumenty pro liberalistický, či lépe řečeno, kapitalistický způsob hospodaření. Zapomnělo se, že Němci jsou poněkud jiný národ, disciplinovaný a výkonný. Německé plány neselhaly. Němečtí odborníci je dovedli důkladně promyslit a navrhnout. Německý dělník, kterému jistě nechybí ani inteligence ani pracovní schopnosti, je dovedl uskutečnit.

Tyto tři hodnoty: jednota národní, promyšlená organisace a pracovní tempo staly se nejúčinnější zbraní.

Do konfliktu se západními velmocemi šlo Německo nikoli vnitřně rozvrácené, nikoli hospodářsky slabé, nikoli podlomené nedůvěrou v experimenty svého vedení, nýbrž jednotný, organisačně ukázněný, rychle pracující a svému Vůdci poslušně se podřizující národ, jehož příslušníci se mohli smísiti s aktivními vojáky německé branné moci, aniž oslabili svým výkonem nebo náladou její útočnou sílu.

NĚMECKÁ ARMÁDA A JEJÍ VÍTĚZNÝ ZÁPAS

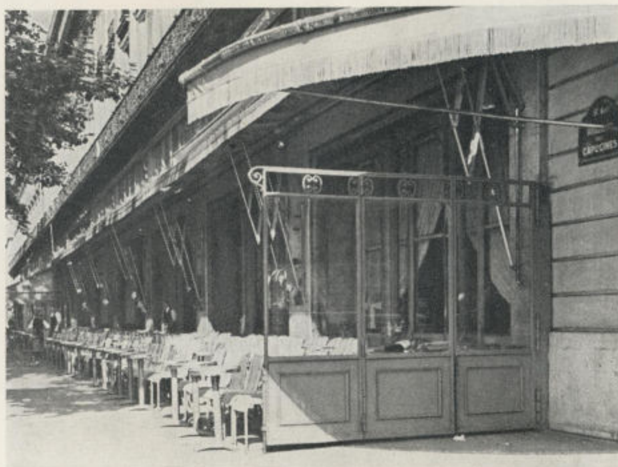
O Adolfu Hitlerovi víme, že jeho nejoblíbenější četbou v mládí byla literatura, týkající se roku 1870—71, tedy vypsání dějů velkého německého vítězství nad Francií pod pruským vedením a sjednocení Říše v pevný svazek, který potom dal základ k jejímu velkému dějinnému vzrůstu. Víme, že láska k historickým spisům neopustila Adolfa Hitlera ani později a že v knihách o minulosti hledal politické poučení i pro přítomnost. Jeho záliby se při tom jistě neobracely jen k vylíčení *válečných* událostí. Celá jeho státnická dráha zdá se nasvědčovati tomu, že velmi bedlivě se obíral i politickou, často teoretisující literaturou. Právě císařské Německo, za jehož rostoucího rozmachu broumovský rodák z rakousko-bavorského rozmezí prožíval nejvnímavější léta svého mládí, bylo na spisy tohoto druhu bohato. Pozornému čtenáři dějů prusko-francouzské války a jejího diplomatického zakončení jistě nemohla ujíti pozoruhodná věta, kterou „železný kancléř" řekl po přechodných úspěších francouzských civilních armád Julesu Favrovi: „I kdyby vlastenectví národa bylo sebe silnější, národ sám není s to nenadále vybudovat armády; kdyby bylo možno změniti občana ve vojáka pouze tím, že by se mu dala do ruky střelná zbraň, bylo by přece dokonalou hloupostí vydávati největší část národního jmění na udržování stálých vojsk." Stejně jako Adolfu Hitlerovi i mnoha jiným předákům nacionálně-socialistického hnutí bylo od počátku jasno, že prvou podmínkou pro vzrůst německé moci je vytvoření silné, regulérní armády. Stačí vzpomenouti na vášnivé zaujetí a na rychlé tempo, s kterým Herrmann Göring budoval leteckou zbraň. Smutné zkušenosti poraženého Německa, které bezprostředně po světové válce mělo při jednáních s Francií tím větší

Paříž. Rue de la Paix 29. června o 11. hodině dopolední

Paříž. Pohled k dómu invalidů 29. června o 16. hodině

Café de la Paix (kavárna u pařížské Opery) 29. června o 11. hodině dopolední

Paříž. Pusté mosty přes Seinu 29. června o 12. hodině polední

Před pařížskou kanceláří informující o pobytu a zdraví francouzských zajatců

Paříž. Válečné plakáty na opuštěných boulevardech

Vnitřek katedrály v Chartres

neúspěchy, čím bylo ochotnější přiznat nové skutečnosti, jenom utvrzovalo nové, mladé německé politiky ve víře ve starou pravdu, vyjádřenou s klasickou jasností Clausewitzem, že bez dobré armády se nedá politika dělat. Když překvapená Evropa brala jednostranná rozhodnutí Německa někdy s halasným pokřikem, jindy se zatajeným dechem na vědomí, bylo to průkazným potvrzením těchto logických teorií.

Armáda se stala hlavním středem pozornosti celého režimu. Ohledům na ni byly podřízeny všechny partikulární a osobní zájmy. Život jednotlivce byl podroben tuhé kázni. Po vytvoření armády byl jednak povolán do zbraně velký počet ročníků, které neprodělaly po světové válce vojenského výcviku, jednak byla zavedena povinná předvojenská výchova, která neobyčejně usnadňovala pozdější práci ve vojsku. Německý jinoch vyrůstá dnes v organisacích strany v přizpůsobivého příštího vojáka, německá žena se připravuje zastoupiti podle potřeby muže v různých oborech, německá dívka je připravována pro nejrůznější práce, jež by ve válce mohla vykonávati, ale i chlapci a dívenky v dětském věku jsou vychováváni již takovým způsobem, aby věděli, co je kázeň a co je vztah jednotlivce k celku. Duch tvrdé, staré Sparty se přenesl do Třetí říše. Stejným způsobem byla dirigována výroba, kde přednost měly zase věci potřebné pro válku. Také v hospodářském životě byl velmi brzy utahován opasek, ačkoli Německo si mohlo tehdy popřát lepšího života, byla zavedena racionalisace v zásobování obyvatelstva, a to dávno než přišla válka. Právě z toho, co se ušetřilo, byly nahromaděny ony zásoby, jež měly býti k disposici v kritickém okamžiku, kdyby německé požadavky nebylo možno prosaditi mírovou cestou. Vedle regulérní armády byly vybudovány četné organisace, které byly jejím neodlučným doplňkem a které se řídily jejím vzorem.

Rozhodné vítězství nad Francií ukázalo, že tato několikaletá intensivní příprava přinesla plodné ovoce; takřka celý politický systém našeho zemědílu se zhroutil pod mohutnými německými nárazy a mimo Evropu ve spojitosti s ní existuje dnes jenom brit-

ské imperium; jaký bude jeho osud, ukáže pravděpodobně již blízká budoucnost.

*

Na své cestě po západních bojištích měli jsme mnohokráte příležitost podivovati se německým armádním výkonům a pochopitelně nás zajímaly mnohé hlavní zásady i detaily německé organisace. V předcházející kapitole jsem letmo naznačil vnitřní základy německého vítězství. V této úvaze chtěl bych si povšimnouti jeho vojenské stránky.

Dokonalé využití vojenské převahy, boj na jedné frontě

Německá armáda měla na západních bojištích pravděpodobně číselnou převahu. Z moderních dějin je známo, co číselná převaha pro talentovaného vojevůdce znamená. Napoleon vyhrál většinu tažení tím způsobem, že nepřipustil, aby armády proti němu vyslané se včas spojily, že na ně rychle udeřil celou silou svých sborů, aby je překonal nejen útočným elánem, nýbrž i přesilou pěchoty, jízdy nebo dělostřelectva. Víme, že v jednotlivých bitvách s oblibou hromadil úderné síly pro nečekaný průlom, pro nenadálé rozdrcení některé důležité posice, a nezdar takového záměru, jako tomu bylo u Lipska nebo u Waterloo, znamenal často ztrátu bitevního pole.

Jakmile Adolfu Hitlerovi se podařilo diplomaticky připraviti boj na západě takovým způsobem, že na východě nepotřeboval míti velkou armádu, byly tím dány základní podmínky pro naprosté vítězství. Hrabě Schlieffen byl ještě nucen počítat s válkou na dvě fronty. Proto plán byl: vésti na západě útočnou válku až do zničení Francie, i kdyby na východě měli Rusové dočasně vniknouti na německou půdu. Teprve po rozhodném vítězství nad Francií měl býti dobojován boj proti Rusku. A je známo, že mnoho německých i jiných teoretiků vidí příčiny německé porážky ve světové válce především v tom, že tento plán byl pozměněn, že armáda na západě byla proti původním Schlieffenovým výpočtům podstatně oslabena a že zoufalý pokus Rusů zachrániti Francii a proniknouti do Východních Prus vedl sice k strašlivé ruské porážce mezi mazurskými jezery, ale také k bitvě na Marně, jež bez ruského zásahu by se sotva byla stala zázrakem a tím záchranou těžce ohrožené Francie. Pro nynější německou taktiku, která prudkostí a pohybovou rychlostí daleko překonala i prvé týdny války světové, číselná převaha německých sborů nad Angličany a Francouzi měla ovšem význam ohromný.

Říše měla však tentokráte i velkou výhodu ve zbraních, a to v kvantitativním i kvalitativním měřítku. Roku 1914 se přednosti německé výzbroje projevovaly markantně jen v poměru k ruskému vojsku, kdežto francouzská armáda s anglickými sbory nebyla ozbrojena ve srovnání s armádou císařského Německa o mnoho hůře. Snad jen německé těžké dělostřelectvo mělo naprostou převahu a rozhodlo tehdy také o nečekaném osudu belgických pevností, které neodolaly jeho strašlivému náporu po zamýšlenou dobu.

V roce 1940 Říše převyšovala své protivníky skoro ve všech zbraních, a to právě ve zbraních nejsložitějších.

Letectvo

Na prvém místě je nutno jmenovati německé letectvo, jehož zásluha o velké vítězství bude zhodnocena teprve v budoucnu. „Když ráno 10. května svítalo," slyšeli a četli jsme v červencové řeči Vůdce a říšského kancléře, pronesené v říšském sněmu, „snesla se tisíce bojových letadel a bombardovacích letadel, útočících střemhlav, zajištěna stihačkami a bitevními letadly, na nepřátelská letiště. V několika málo dnech byla vybojována naprostá převaha ve vzduchu. Tato převaha nebyla pak již ani na okamžik za boje puštěna z ruky". Pozorovali jsme strašlivé účinky této převahy po celou svou cestu. Na flanderských polích, kde se válela podél silnic nepřátelská letadla po desítkách, ve Vitry-en-Artois, poblíže Arrasu, kde jsme spatřili na tamějším letišti žalostné zbytky francouzských letadel, jež byla německými bombardovacími stroji zničena dříve, než se dostala ke startu,

v bezprostředním okolí Paříže... Viděli jsme úžasnou přesnost leteckých zásahů na nespočetných místech a cítili jsme dobře, jaký hluboký smysl po zkušenostech této války má nová německá vojenská terminologie, jež vedle slova „Heer“ (armáda) zavádí nový pojem „Luftwaffe“ (letecká zbraň). Bez letecké zbraně bylo by sotva bývalo dosaženo vítězství nad Francií v takovém rozsahu a v takovém časovém intervalu.

Západní velmoci strašlivě doplatily na to, že právě tuto zbraň soudobého válčení podceňovaly. Bez přestání ujišťovaly vlastní veřejnost, že letadla mohou sice způsobit různé vážné škody, ale že průběh vojenského tažení rozhodnouti nemohou. Anglické a francouzské velení nedomyslilo, jaké kombinační možnosti tato zbraň poskytuje, zatím co němečtí stratégové dovedli všech vlastností bojových letadel dobře využít. Nejde nám o nějaké odborné hodnocení a nemůžeme se zabývati detaily a odpověděti na otázku jistě důležitou, který typ německé letecké zbraně hrál největší úlohu a který německému vítězství nejvíce prospěl. Na to jednou odpovědí odborníci, až bude přesně znám celý průběh této války v jednotlivých jejích fázích a úsecích. Z častých rozmluv s německými vojáky a také s francouzskými zajatci nabývali jsme ovšem povrchního dojmu, že to byla německá bombardovací letadla, útočící střemhlav, pověstné „Sturzkampfbomber“, která roznášela zkázu, která pod zkratkou „stuka“ stala se neodmyslitelnou zbraní této války a která v této zdrobnělině vešla nejen do německé, nýbrž i do francouzské řeči. Strašlivé zásahy těchto letadel splnily dokonale úkol, který jim byl uložen: „podporovati bojující vojsko přímo i nepřímo nepřetržitými útoky“ a „rozvrátiti a zlomiti nepřátelskou morálku i schopnost k odporu“. Proti těmto úderům svrchu, které se dějí z bezprostřední blízkosti, prakticky selhává každá zbraň a při jejich soustavném opakování musí býti ochromena i silná lidská vůle celých oddílů. Hrozivému účinu této zbraně podléhali i bojovní Senegalci, kterým donedávna válka bývala vítaným řemeslem. Pokud se dříve útočilo jen na zemi, zejména při boji zblízka, mohly tyto děti divočiny uplatniti všechny sklony výbušného temperamentu, ale tohoto nepřítele, přicházejícího

s tajuplné hůry, báli se daleko více než Evropané... Když jsme se tázali francouzských zajatců, co po jejich názoru bylo základem německých úspěchů, byli v zřejmých rozpacích, ale často zaznělo slůvko „stuka“, zatím co zjevně informovanější němečtí vojáci přímo poukazovali na bombardovací letadla, jež jim razila cestu kupředu mohutnými průlomy, a také na skvělé výkony německých motorisovaných oddílů. „Když naše stuky se pustily do práce, nepřítel byl brzy na rychlém ústupu. Při tom Francouzi propadali takové panice, že často ani dobře nerozlišovali, který druh letadel proti nim startoval.“

Motorisované oddíly

Druhou velkou vymožeností německé armády byla její motorisovaná část, která dala této válce novou náplň a která vrátila vojenským útokům velkou údernou sílu. Je jistě takřka ironie, že tanky, které byly válečným objevem západních mocností, staly se v roce 1940 jednou z hlavních příčin jejich veliké porážky. I na tomto poli mělo Německo číselnou převahu. Dovedlo totiž vojensky i takticky docenit důležitost této moderní zbraně. Mělo však i jasnou kvalitativní převahu, jak jsme se mohli přesvědčit na rozbitém materiálu, jejž Francouzi a Angličané nechali na bitevních polích. Na své cestě jsme mnohokráte zblízka prohlíželi také německé tanky a zahlédli jsme rány, které si utržily v boji, a mohli jsme dobře srovnávati. Posměch bývá špatný rádce a přece právě tato německá zbraň se stala stejně jako kdysi u nás i ve Francii terčem vtipů. Také francouzský občánek se utěšoval, že německé tanky jsou jenom „z plechu“, také francouzská veřejnost, podléhajíc lahodícím nápovědem německých emigrantů, znala vtipy à la „cyrkus plechowy“, a francouzští odborníci vykládali veřejně i neveřejně, že motorisované divise jsou německým velením nemožně přeceňovány, že nejsou schopny žádných samostatných operací, ježto potřebují příliš mnoho benzinu, který jim nelze soustavně dodávat a kterého ostatně Německo bude míti největší nedostatek... Přesvědčili jsme se na vlastní oči, že se těmto málo prozíravým a ještě méně předvídavým vý-

kladům skutečně věřilo, že Francie se podle nich zařídila, nebo lépe řečeno, že se vůbec nepřipravila na rychlou německou ofensivu. Za Belgií, která měla vlastní, po francouzském názoru dosti silná opevnění, byly vybudovány jen ojedinělé, většinou primitivní obranné pevnůstky. Francouzské silnice ve větší vzdálenosti od fronty nebyly nikterak zajištěny, nebyly podminovány a nebyly na nich ani obyčejné záseky nebo takové překážky, jež by postup útočícího protivníka mohly alespoň zpomalit. Francouzský štáb prostě nepočítal s možností pohybové války, odkazoval tuto taktiku do říše bájí a zařídil se výlučně na válku posiční, jež se po názoru západních mocností měla znovu opakovat. Zato německé velení rozpoznalo v motorisovaných divisích mocný prvek, který znehybnělé válce opět vrátí klasické možnosti útoku a který nahradí údernou pohyblivost někdejší jízdy, jež tolik znamenala ve válkách minulých věků. K jakým výsledkům přivedlo toto takticky dokonalé využití motorisované zbraně, je v živé paměti. Německý průlom u Abbeville, kde útočící pancéřové sbory zastihly francouzské záložníky na vojenském cvičišti, podivné příhody z jihovýchodní Francie, kde francouzské vojsko, dopravované na frontu, sestupovalo na nádražích ze železničních vagonů přímo do německého zajetí, obsazení mostů na Loiře, kde u některých přechodů německá armáda byla dříve než kvapně ustupující francouzské vojenské sbory, — to všechno jsou příklady tak markantní, že k nim není potřebí komentáře. O rychlosti německých motorisovaných divisí si těžko učiní představu ten, kdo je neviděl v pohybu. Z naší cesty odnesl jsem si v tom ohledu nezapomenutelné poučení. Když jsme se vraceli z Biarritz opět směrem k východní francouzské hranici, zastavili jsme se v Bordeaux, abychom tam poobědvali. Vyjeli jsme z města asi kolem třetí hodiny odpolední a byli jsme upozorněni, že před námi jede motorisovaná ᛋᛋ-divise a že by to lehce mohlo pozdržeti naši jízdu, zvláště kdyby v opačném směru se ubíraly jiné německé oddíly. Skutečně brzy za městem octli jsme se bezprostředně za jedoucími vozy a dostali jsme svolení, abychom celou divisi předjeli. Trvalo ovšem dosti dlouho, než se to našemu dobře jedoucímu autokaru podařilo, neboť na dobrou půlhodinu

jsme se museli zařadit do proudu, abychom nebránili v protisměrné cestě kolonám německých státních drah, jež ve svých automobilových vlacích dopravují do jižní Francie všechny armádní potřeby. Když jsme asi za půl druhé hodiny předjeli, nebyla již naše jízda vůbec rušena. Asi k deváté jsme dojeli do města Poitiers. Všechny noclehárny byly přeplněny vojskem. Proto jsme jeli dále. O jedenácté hodině noční jsme dorazili do Châtellerault, kde jsme přenocovali. Ráno jsme se vydali na cestu již po šesté hodině a k svému velkému překvapení jsme tutéž divisi, kterou jsme počali předjížděti takřka u Bordeaux, znovu „předháněli“ před Orléansem, tedy po vzdálenosti skoro 400 kilometrů, ačkoli slunce mělo ještě daleko do svého zenitu. Jak rychlý postup asi dovede vyvinouti taková divise, jde-li o splnění nějakého bojového úkolu!

Skvělým doplňkem těchto dvou zbraní je německá pěchota. Také ona dovedla udržeti slavnou tradici, a zdá se, že duch protinapoleonovského hrdiny Blüchera, maršála „Vorwärts!“, jí dával tajemné, tiché povely. Viděli jsme pochodovat německé vojáky po nekonečných, rovných francouzských silnicích, v dokonalém pořádku, prostovlasé nebo s haluzemi listoví na čepicích, často zpívající, většinou usměvavé... Vypadali asi vážněji za těžkých pochodů, při kterých dovedli urazit 60—80 km denně, ale dík tělesné zdatnosti německého národa a nesporně i dík soustavnému předvojenskému otužování němečtí pěšáci stačili na tyto mimořádné výkony. Pěchota má obrovský podíl na vítězství. Jako vlny neúprosného moře rozlévaly se těmito úžasnými pochody německé pěší divise všude tam, kde se motorisovaným oddílům podařil nějaký průlom a tím mařily v zárodku nové soustřeďování nepřítele a rychle využívaly hlubokých mezer do největší šíře. Zatím co německé motorisované sbory od Abbeville obrátily směr útoku na severovýchod proti Calais, draly se tyto pěší oddíly k Sommě a ke kanálu mezi Oisou a Aisnou.

Ale i jiné německé zbraně způsobily Francouzům nepříjemná překvapení. Počítal na příklad francouzský štáb se zásahy těžkých polních dělostřeleckých baterií, jež v průběhu boje vyjížděly do předních bitevních linií a jež ochromovaly protivníka strašli-

vými zásahy do jeho posic z bezprostřední blízkosti? Hmotný i morální účinek takové střelby lze si domysliti...

Bylo by ovšem velkou chybou, kdyby český čtenář na základě tohoto rozboru se domníval, že německé vítězství bylo vybojováno jen číselnou převahou mužstva a kvalitou zbraní. Tyto dvě skutečnosti staly se pouze základem pro takřka nezměrný rozsah tohoto vítězství, pro neuvěřitelnou rychlost, s jakou porážka Francie byla dokonána, ale rozhodnutí samo o sobě má jinou hlavní a první příčinu: *rozhodl duch německé armády a mravní kvality jejích důstojníků a vojáků.* Nejlepší zbraně by nebyly bývaly Německu nic platny, kdyby je nebyli měli v ruce lidé, kteří se v bitevní vřavě nebáli smrti a kteří poslušně plnili každý rozkaz.

Ale o tom v další kapitole našeho líčení.

O SLOŽENÍ NĚMECKÉ ARMÁDY A JEJÍ DISCIPLINĚ

Velitelský sbor

Německo děkuje za své vítězství nemalou měrou elitnímu velitelskému sboru. V poválečných letech němečtí důstojníci byli nuceni věnovat se místo aktivnímu výcviku vojáků jen hluboké teoretické přípravě. I to je jistě charakteristické, že právě v dobách nařízené degradace němečtí vojáci neztratili víru v sebe, že dovedli tak intensivně pracovat. Bez dlouholeté, dokonalé přípravy jistě by se nikdy nebylo podařilo to, co bylo v této válce uskutečněno s jistotou tak naprostou, co bylo od prvního písmene do posledního puntíku přesně promyšleno a co také ani na okamžik neselhalo. Nebylo věci, kterou Němci by byli v rozhodujícím boji na okamžik překvapeni. Překvapeni byli jenom odpůrci, kteří po roce 1918 patrně příliš si nevážili německých strategických schopností. Ochotně přeceňovali svoje válečné úspěchy a záměry, ale podceňovali nápady a plány houževnatého soupeře. Němci šli jinými cestami. Poukázali jsme již na to, co Němci dovedli udělat z tanků, zbraně, která za světové války byla vymyšlena proti nim. Pád Rotterdamu ukázal, jak si rychle osvojili a jak dovedli domyslit možnosti parašutistů, bojové metody, která byla po prvé předvedena při podzimních manévrech v okolí Kyjeva v roce 1935 a která ve Francii, ačkoli tato země právě nedávno dojednala s Moskvou spojenecký svazek, byla přijímána většinou odborníků jen s pokrčením ramen.

Německý štáb je tvořen poměrně mladými lidmi, pružnými v úsudku a nebojácnými při provádění nových myšlenek. Generálové, čtyřicátníci a padesátníci, kteří velí německé armádě, jsou

vesměs ve věku, kdy tělesné schopnosti dosud neochably a kdy duchovní síla se blíží k zenitu. Snad proto se němečtí vojáci rozhodli pro nové zbraně, pro novou taktiku a domyslili ji do důsledků. Posiční válku nahradili válkou pohybovou, při čemž bylo předem jisto, že tento způsob boje bude nepříteli *vnucen*. Při tom však na rozdíl od západních velmocí Německo se připravilo na *všechny* eventuality: stavbou Západního valu si zajistilo dokonalou obrannou linii, která šíří byla značně rozměrnější než Maginotova linie, poněvadž již počítala jak s možností náletů na Německo, tak s pohybovým válčením. I kdyby západní velmoci byly měly německou leteckou převahu a stejnou pohybovou taktiku, průlom německými obrannými liniemi byl by jim přišel nekonečně dráže a jest otázkou, zda by se byl vůbec podařil.

Obkličovací taktika

V německé vojenské literatuře po válce objevoval se častěji zvláštní konečný požadavek pro vojenské operace: *naprostý obchvat nepřítele nejen na křídlech, nýbrž i ze zadu, a úplné rozdrcení celých armád.* Zdá se, že štáby na západě, přisahající stále na zákoník posiční války, tyto teoretické úvahy, jež v Německu byly vážně promýšleny, považovaly za velikášské, neuskutečnitelné fantasie. Zatím německému velení kombinací starých i nových zbraní podařilo se právě tuto taktiku přivésti k přesnosti takřka ideální. Nejprve na východě, později na západě byly obkličovány a drceny celé armády. Vzpomeňme na odříznutí polských armád v koridoru, na osud čtyř polských divisí mezi Zwolení, Radomí a Lysou horou, na marný boj pěti polských divisí a dvou jezdeckých brigád, jež byly obklíčeny u Kutna, na Varšavu, která dávno před zahájením rozhodného útoku byla obklíčena se všech čtyř světových stran, a připojme k tomu vytvoření onoho prostě úžasného polokruhu, jenž sahal od pobřeží k pobřeží, od Ostende přes Lille, Armentières až ke Gravelines... Tyto neslýchané obchvaty vyvrcholily podélným obklíčením celé francouzské armády v Maginotově linii, když kolem ní se sevřel pruh, sahající od Montmédy až ke švýcarským hranicím.

Štáby v prvých liniích

Ze zkušeností své cesty víme o tomto vítězství jen tolik, že ho nebylo dosaženo jenom prací ve vzdáleném hlavním štábu, nýbrž *pohotovým rozhodováním velitelských sborů přímo na bojišti.* Hlavní štáb určil cíle, naznačil provedení, ale technické detaily ponechal místním velitelům. Tím je nutil k tomu, aby rozhodovali na místě podle okamžité potřeby, samozřejmě za stálého spojení s nadřízenými instancemi. Moderní spojovací zpravodajské prostředky umožňovaly tento způsob iniciativního boje. Skutečně také německé štáby s generály a s vysokými důstojníky byly na rozdíl od světové války posunuty daleko kupředu, takže se octly až v prvních bitevních liniích, kde bylo možno rozhodovati ráz naráz a rychle využíti každého taktického omylu nebo vojenského nezdaru nepřítele.

Národ techniků ve válce

Ale také jednotlivci mohli vyvinouti větší samostatnost než za války světové a německé vedení je na tuto novou skutečnost připravilo. Ostatně při používání moderních zbraní je ve výhodě vždy ten národ, který s nimi dovede dobře zacházeti. Jak by ve chvíli, kdy se pracuje tolik se zmechanisovanou zbraní, motorem a s nejrůznějšími technickými vymoženostmi, neměl převahu národ techniků, chemiků, inženýrů a dělníků, kteří dobře rozumějí svým oborům a kteří jsou s to pomoci si v různých nesnázích?

Společná věc

Vstup generálů a vysokých štábních důstojníků do bitevních linií měl vedle praktických účinků ve strategii i *posilující význam morální.* Jak stouplo odhodlání každého jednotlivého vojáka, když viděl svoje vysoké představené státi vedle sebe v zákopech, jak vzrostlo jeho zaujetí pro společnou věc, když tito velitelé a důstojníci nasazovali život s ním v prvních bitevních řadách! Vojáci, s kterými jsme mluvili, se netajili s obdivem. Věděli dobře,

že u jejich velitelů k tělesné námaze přistupoval i velký výkon duševní, že se zde vedle odhodlání projevovala i velká osobní odpovědnost. Nezapomenu, jak mně prostí vojáci vyprávěli o divisním generálovi motorisovaných částí: při průlomu do nepřátelských posic vyrazil prvý, unikl jízdnímu oddílu, který ho provázel, a po dlouhé chvíli se ke své divisi vrátil, rozhořčen, že motory jedou příliš opatrně, ale také s důležitým zjištěním, že cesta do vzdálenosti 25 kilometrů je volná a že ji lze projet větší rychlostí... Tak do dějin moderního válečnictví místo vojevůdce, který je pouze matematikem nebo teoretikem, vstupuje zase generál v prvních řadách. Bezděčně vzpomínáme na pruského Schwerina, který padá v čele pěchoty při vítězném útoku, na Napoleona, který na arcolském mostě v bitevní vřavě nese na druhou stranu vítězný prapor, na stařičkého Suvorova, který osobním příkladem rozplameňuje své vojáky při namáhavém tažení v Alpách proti Massénovi, na maršála Neye, který na ústupu z Ruska brání, „nejchrabřejší mezi nejchrabřejšími", most přes Němen, dokud poslední oddíl není v bezpečí.

Společná kuchyně

Jiným vnějším poutem, které těsně víže německého důstojníka a vojáka, je — kuchyně. Německá armáda nezná ve válce dvojí „menáž": lepší pro důstojníky, horší pro vojáky. Zná jedinou kuchyň a její jídlo jest určeno pro všechny: pro nejvyššího velitele stejně jako pro řadového vojáka. Viděli jsme také na západních bojištích, že tato zásada je přísně respektována. Obědvali jsme na příklad v polní kuchyni, kterou Německý červený kříž zřídil na malé železniční stanici poblíže Verdunu z několika vagonů a tam jsme pozorovali, jak u jednoho stolu seděl generál s několika důstojníky, u ostatních stolů mužstvo. Když vojáci chtěli odcházejícímu generálovi vzdáti čest, dal zřetelný pokyn, aby klidně jedli dál. Kvalita těchto jídel „z jednoho hrnce" je velmi dobrá a v celku stejná. Přišli jsme na své cestě jako nečekaní hosté k polním kuchyním několikráte; kdyby někdo chtěl od nás slyšet nějakou klasifikaci, dali bychom na poslední místo

oběd (jistě také dobrý) — u štábní kuchyně ve Vogésách. Německé armádní vedení je pravděpodobně důsledné. Musí-li již být nějaké rozdíly v armádních obědech, ať se tedy nejlépe mají ti, kdož jsou bitevním liniím nejblíže!

O německé disciplině

Německá armáda dosáhla svých velkých výkonů především dokonalou disciplinou. S německou disciplinovaností jsme se potkávali na své cestě napořád. Ať šlo o provádění rozkazů, ať o ideální souhru mezi jednotlivými částmi armády, ať o technický provoz pomocných oddílů, všude vedle spolehlivě fungující, důkladně promyšlené organisace bylo viděti disciplinu, disciplinu a zase disciplinu, jež je v německé armádě alfa a omega všeho.

Utkvěl mně v mysli jeden obrázek z naší cesty. Procházím se po nábřeží podél moře, jest asi osm hodin ráno. Na Biarritz svítí krásně slunce, modrá hladina se leskne pod jasně blankytnou oblohou, bílé hřebeny vln v rovnoměrných nárazech se přibližují ku břehu, kde se pomalu rozplynou v písku. Nečetní lázeňští hosté si hoví ještě většinou v hotelích a pensionech, ale tamhle před luxusním hotelem, ve stínu vysokých zdí, na malém prostranství, asi patnáct německých vojínů pod vedením šikovatele je zaměstnáno nějakým cvičením. Jdu blíže a vidím vojáky, kteří do Biarritz dorazili včera večer, těsně před námi, a nyní cvičí — „Paradeschritt", slavnostní krok... Ze včerejšího večerního rozhovoru jsme se od těchto pěšáků dověděli, že bojovali v Belgii, později v severovýchodní a střední Francii, tedy že sem došli takřka v útočném šiku nebo i v boji... A přece na obličeji jediného tohoto vojáka se nerozhostil stín rozmrzelosti, všichni svou věc dělali velmi vážně.

V duchu jsem si vzpomněl na hlavní město Francie, kde jsem pozoroval ironicky se usmívající Pařížanky, když viděly, jak němečtí vojáci, stojící na stráži na rohu Náměstí svornosti, u místního velitelství, vzdávali čest přicházejícím a odcházejícím důs-

tojníkům. Vzpomněl jsem si i na náš zakořenělý odpor proti všem zdánlivým zbytečnostem. Nezůstává nám hlubší smysl těchto věcí někdy utajen? Lze měřit všechny lidi stejným měřítkem? Co se mně nelíbí, může jiného přivésti do vytržení. Tam v Biarritz jsem živě viděl před sebou posměvačné Pařížanky. Vtip je v tom, že Berlínu i tato vnější stránka dopomohla k vítězství, zatím co individualistická, nad tyto zbytečné „malichernosti" povýšená Paříž leží v prachu.

Disciplina — složkou života

Budeme ještě v dalším líčení míti příležitost, abychom poukázali na velké rozdíly mezi německým a francouzským nazíráním nejen na problémy discipliny, nýbrž v celém posuzování života, ale chceme znovu podtrhnouti, že na celé své cestě jsme se nemohli zbavit dojmu, že Němcům disciplina je neodmyslitelnou složkou života a že dávaným rozkazům se většina německých lidí podřizuje tak ochotně, že lze věru mluviti o disciplině skoro dobrovolné. Vojenské ctnosti jsou i v našem století německému občanu stále vrcholem všech lidských ctností vůbec. Do dějin jako rozhodující činitel vstupuje znovu typ vojáckého, politického člověka. Zdá se také, že německá povaha má instinktivní potřebu žíti v celku. Jak ožije takřka každý Němec, jak se promění ve svém chování, vystupování a cítění, když se cítí příslušníkem velkého národního společenství! Bylo by dobře, kdybychom se naučili viděti vždy příslušníka tohoto mohutného celku. Různorodost německého typu jest jistě veliká, ale jednou společnou vlastností jsou nadáni všichni Němci bez rozdílu: bylo a je jim potřebou jít v šiku, pohromadě, a proto jako žádný jiný národ je nadchl vůdcovský systém. Věří pevně ve své právo, dovedou je prosazovat, protože jsou ve svých požadavcích jednotni a hodnotí sílu jako velkého mocenského činitele. Nejednou se mi při tomto cestovním přemítání o přítomnosti vybavily postřehy starověkého dějepisce Tacita, který v „Germanii" v jedné kapitole svým nezapomenutelným úsečným slohem líčí, jak příslušníci německého kmene při všech veřejných i soukromých příležitostech nosí zbraň, ale jak tuto zbraň smějí vzíti do ruky pouze ti, které kmen uznal této mužné pocty býti hodnými, jak slavnostní odevzdání štítu a oštěpu před tváří celého kmene je pro německé jinochy prvou veřejnou poctou jako pro římské mladé muže toga. Tacitus končí toto líčení příznačnou větou: „Ante hoc domus pars videntur, mox rei publicae," „dříve byli jen členové rodiny, teď však náleží kmenovému celku". Zdá se, že na mnoha národech ulpívají jejich prvotní rysy, které příroda a dějiny mohou sice různě proměnit, ale nikdy setřít.

KATEDRÁLA V CHARTRES

V pondělí 1. července dopoledne jsme opouštěli Paříž. Za dva dny, které jsme v ní ztrávili, pronikavě změnila svůj vzhled. Lidí na ulicích v neděli rychle přibývalo. Část obyvatelstva se vracela z venkova k opuštěným domácnostem a zaměstnáním. Některé obchody ve středu města byly již otevřeny.

Prvou větší podívanou naší cesty je město Versailles. Rozlehlé náměstí před zámkem, Place d'Armes, je přeplněno těžkými německými vozy. V zdejších kasárnách jsou nyní ubytováni němečtí vojáci. Nad královským palácem, grandiosním dílem Mansartovým, přeměněným za Ludvíka Filipa v museum „všech sláv Francie", třepotá se ve větru vítězný německý prapor. Saint Cyr se známou válečnou školou, jejíž vyučovací renomé utrpělo v této válce takovou teoretickou i praktickou pohromu, je naší průjezdní stanicí. Pak přijde L'Abbe, Ablis a konečně Chartres. Zde zastavujeme a rychle pospícháme do města. Projdeme kvapně po prastarém kamenném mostě, vstoupíme masivní branou, rozšiřující se na obou stranách v mohutné okrouhlé věže, do protáhlé ulice, jejíž lomenicové štíty kreslí po zemi přesné geometrické tvary svých obrysů, přejdeme po druhém mostě o třech širokých obloucích řeku Eure (ve Francii mají krásný zvyk, že při přechodech u mostů skoro pravidlem vyznačují jména vod své země), pak stoupáme vzhůru po schodech, ale v tu chvíli již nevidím, kudy vlastně jdu a co je kolem mne, dívám se kupředu, dívám se vzhůru, srdce zrychluje svůj tep, oči se zamlžují. Stojíme před chartreskou Notre-Dame.

*

Francouzské katedrály! Kdo jen trochu pozorně cestuje touto zemí, vidí naráz, že právě jimi se francouzská města odlišují od

Německý a francouzský voják na demarkační čáře v Angoulêmu řídí dopravu

Němečtí vojáci pochodují v Bordeaux

Na pláži v Saint-Jean-de-Luz

obrazu jiných středověkých osad. Gotická Italie, gotické Německo, gotické Čechy, — také tyto země mají jistě své významné památky na dobu, která byla tak velkým hmotným i duševním rozletem středověké duše, ale obrazy jejich středověkých měst ukazují, že italská, německá a česká gotika budovala s oblibou také stavby světského původu. V této gotice se posvátné mísilo s profánním a světské stavby nakonec převládaly. Ve Francii naproti tomu ještě dnes i v malých městech nacházíme gotické velechrámy, jejichž krása nás ohromí a jejichž monumentální rozměry jsou ve zvláštním nepoměru k skromnému okolí. Gotika ovšem chtěla tento nepoměr, aby ukázala duši středověkého člověka lidskou nepatrnost proti velikosti náboženské myšlenky, ale nikde toho nebylo dosaženo takovou měrou jako ve Francii. Dovedete si představiti, že by naše starobylá Kouřim a města jí velikostí podobná měla katedrály? Francie ještě dnes, po těžkých škodách, které způsobila Velká revoluce, má 115 chrámů, jež mohou býti nazvány katedrálami. Z nich šedesát je zasvěceno Marii Panně. Dvorný Francouz si ji přiblížil krásným výrazem „Notre-Dame“, Naše Paní...

Katedrála v Chartres je jedním z nejjímavějších pomníků francouzské země. Když 10. června roku 1194 zde vyhořela proslulá basilika, vybudovaná biskupem svatým Fulbertem, přišel sem kázati papežský legát. Katedrála v Chartres byla slavným poutním místem celého křesťanstva. Před troskami zničené basiliky papežský legát shromáždil kleriky a lid. Jeho řeč zapálila srdce. Všichni zapomněli na osobní ztráty, jež utrpělo požárem celé město: biskup a kanovníci se zřekli svých prebend, lid přinášel všemožné dary na penězích a věcech, králové, knížata a rytíři posílali příspěvky a zavazovali se k dobrovolným, pravidelným kontribucím pro svou zbožňovanou Paní a pro věčnou slávu Syna Jejího, která na témž místě měla býti znovu, ještě vznešeněji, ještě monumentálněji vytesána do kamene. A my, kteří sem dnes přicházíme jako náhodní poutníci, podáváme přes věky těmto neznámým bratřím ruku, neboť přes všechny změny kroje, mravů a časů cítíme, že nesčíslní stavitelé tohoto chrámu

snažili se svůj trudný pozemský život naplnit vírou v ideál. Katedrála v Chartres jest i jejich pomníkem.

„Naše katedrály! Jejich kráse nelze lehce porozumět. Ale prostředky, které vedou k pochopení, jsou kolem vás. Říkám to vždy znovu: skály, lesy, zahrady, slunce severu, to všechno jest obsaženo v jejich gigantickém těle, celá naše Francie je ztělesněna v našich katedrálách, jako celé Řecko bylo v Parthenonu. Ale já nemohu říci všechno. Především: dívejte se skromně a vnímavě! Připravte se k práci a pobožnosti!“ Kdo by neuposlechl Rodinových slov a nepostál skromně před tímto skvělým dílem lidského ducha, kdo by vnímavě nepohlédl na nezapomenutelnou architekturu jižního portálu v Chartres? V tympanonu nad středním vchodem je krásná socha Ježíše Krista, štíhlá, nadpozemsky lehká postava, jen vstoupit na nebesa; pohled vyzařuje lásku, první a základní křesťanskou ctnost, žehnající pravice je vztyčena, levice drží s neskonale měkkým gestem Nový zákon. Kolem jsou rozsety ostatní výtvory mistrovské dílny sochařské. Krásu portálů s plejadou apoštolů, světců a světic, patriarchů a biskupů jsme ovšem neviděli, neboť ostění vchodů až po dolejší počátek oblouků jsou ukryta v pečlivě srovnaných pytlových zdech. Také uvnitř voneprůhledná hradba hnědé pytloviny brání pohledu na sochařskou výzdobu, která je bohatou výplní monumentálního ochozu kolem presbytáře; zahlédneme jen některé skvostné detaily. Scházejí i barevná okna, jež pocházejí z XII. století a jsou dobře známa všem milovníkům středověkého umění. Správa katedrály je dala pro větší jistotu provisorně nahradit obyčejnými skleněnými tabulemi a uložila je do bezpečí. Podlouhlými okny a světelnými růžicemi vniká nyní dovnitř tolik světla, že interiér, dlouhý 130 metrů a široký 64 metrů, nám odhaluje neznámá jasná tajemství, jež jindy jsou jen stěží postižitelná.

Na zpáteční cestě se mnohokráte ohlížím po dvou věžích; jedna střízlivě prostá byla postavena v prvém rozběhu díla, druhá, letící vítězně k výšinám ve vší gotické bohatosti, připojila k odkazu minulých věků i náboženské nadšení pozdějších generací. Vyjedeme branou ven, katedrála nám mizí s očí. Ko-

lem oken našeho autokaru ubíhají stromořadí rovných francouzských silnic, ale jak je snadné představit si portály a vznosnou věž chartreské katedrály. V duchu dávám zčásti prózou dohromady verše, jež Rainer Maria Rilke věnoval v jedné ze svých „Elegií z Duina“ právě chartreské Notre-Dame. Básník náhle přerušuje rozhovor s nesčetnými dívkami, které místo volané milenky k němu přišly z nepevných hrobů. Rozpomínaje se na díla lidských rukou, apostrofuje anděla a mluví s ním o chrámu, který je zázrakem.

„Ó, div se, anděli, my to,
my, ó ty velký, rci, že jsme dovedli tolik, můj dech už nestačí chvále. — — —
Ale ta věž byla velká, viď? Ó, anděli, byla, —
velká i vedle tebe? Chartres byl velký — a hudba
sahala ještě dál, nás přesahujíc.“

Zkušenému poutníku životem a vnímavému mistru básnické vidiny vzpomínka na katedrálu v Chartres se ozvala tak mocně, že o ní potřeboval rozmlouvati přímo s andělskými kůry. Její gotická věž, stoupající k hvězdám bezpečných nebes, jej inspirovala k nezapomenutelné metafoře: „Jak vztažená paže je volání moje.“

CESTOU DO BORDEAUX

Ze Chartres přes Bordeaux na španělské hranice je daleká cesta. Ježto tuto vzdálenost chtěli jsme uraziti co nejdříve, nebylo na ní mnoho příležitosti k zastávkám. Přece jsme se však několikráte pozdrželi. Ve městě Vendôme jsme navštívili vzorně vedený vojenský zásobovací tábor. Byl umístěn v národní škole, kde na černých tabulích byly ještě křídou psané průpovídky francouzské lidové moudrosti. V městě Poitiers jsme přenocovali. V Angoulêmu jsme se octli přímo na demarkační čáře mezi německým a francouzským územím. Tam na rohu Rue de Paris a Rue de la Corderie, poměrně blízko u středu města, německý a francouzský voják společně řídí dopravu: vozy do Bordeaux řídí se pokyny německého vojáka, cestující do města Périgueux podléhají kontrole francouzské.

I tímto krajem šla válka. Jeho francouzští obyvatelé nesetkali se s německým vojskem po prvé. Slyšeli o něm vyprávět od svých dědů. Město Châteaudun, kterým jsme projížděli, smí dodnes svoje vojenské prapory ozdobovati řádem čestné legie, poněvadž v říjnu roku 1870 se v něm 900 členů národní gardy po dobu devíti hodin bránilo, třebas nadarmo, mnohonásobně početnější německé armádě. Města Le Mans, Vendôme a jiná jsou zase nesmazatelně vepsána na stránky německého vítězného tažení. Jistě nejeden německý voják, kterého soudobé válečné osudy přivedly do střední Francie, šel po stopách svých dědů a pradědů, stejně jako tehdy i nyní v šiku vítězného vojska. Tentokrát ovšem válka přišla až do krajů, kam roku 1870 německá vojska nedospěla. Francouzský jihozápad viděl cizí armádu na své půdě naposled před 126 lety, když Wellington s anglickými a španělskými oddíly překročil Pyreneje, aby pomohl poraziti Napoleona.

Poslední stopu bojů ve velkém měřítku viděli jsme v městě Tours. Tam byly zničeny všechny tři mosty přes řeku a krásná rozlehlá čtvrt města, přiléhající k provisornímu mostu, po kterém jsme přejížděli Loiru, byla v ssutinách. Pak stopy války mizely, kraj i města jako by žila v nejhlubším, dlouho trvajícím míru, až v dalekém Poitiers jsme se zase nenadále octli u nádraží, které bylo několika dobře mířenými pumami za chvíli vyřazeno z provozu. Potvrdila se nám zkušenost, kterou jsme poznali již v Belgii a severovýchodní Francii: bojové zásahy mířily proti přesně stanoveným vojenským cílům. Opětně jsme se přesvědčovali, jak se šetřilo kostelů, památných radnic a různých uměleckých staveb. A jestliže v rozeplání boje i tyto budovy někde výjimkou utrpěly, do posledního písmene tento respekt útočící strany platil pomníkům v nejrůznějších městech Francie. Viděli jsme zničená kruhová náměstí, jejichž průměr snad nepřesahoval třicet metrů, ale pomníček v jejich středu zůstal neporušen. Viděli jsme velká sousoší těsně před zřícenými budovami, viděli jsme sochy stojící na polozasypaných malých předmostích. Rabelaisové, Descartesové, Molièrové, Hugové, Gambettové, vojáci prvé i třetí republiky, maršálové prvého i druhého císařství zůstali v této bouři pevně státi na svých piedestalech . . .

PORUŠENÁ SOCIÁLNÍ STRUKTURA FRANCIE

Cesta na francouzský jihozápad byla však pro nás poučná i v jiném ohledu. Na rozdíl od severovýchodní Francie, průmyslové a tím bližší středoevropskému obrazu, zde jsme projížděli končinami, jejichž ráz je podstatně jiný. Rozlehlé lány, většinou obdělaná pole, žita, pšenice, cukrovka, malé háje, které jsou rozhozeny po kraji jako kytice, mírná pahorkatina, silnice většinou přímá, jako stuha natažená do nekonečné dálky, hned rychle stoupající, hned klesající, zvolna, klidně tekoucí řeky, na jejichž březích se jen výjimečně vyskytuje nějaká továrna, typický zemědělský kraj, který si také zachoval svůj starobylý ráz v mnoha směrech. Zde v minulosti mohla býti dobrá opora hnutí, jež nechtělo uznat nové pořádky, jako za Velké revoluce, kdy Vendôme dovedla po tři léta hrdinně vzdorovat nejlepším armádám Republiky; také ke kalvínskému vyznání, jež tak přísně soudilo všechny rozkoše života, se zdejší obyvatelstvo hlásilo s podivuhodnou horlivostí.

Viděl jsem vždy přítomnost při těchto náhodných historických reminiscencích. V duchu jsem se podivoval, jak tato část Francie ustrnula v dřívějších časech. Projevuje se to již v zevnějšku zdejších osad. Mnoho veřejných budov pochází z minulosti, většinou hodně dávné. Továrničky z minulého století ukazují, že technický pokrok zde nebyl a není domovem; vzhled soukromých domů i letmý pohled do domácností nás poučí, že tato města stojí značně pod středoevropským průměrem jak německým, tak naším. To mne ostatně nejvíce zaráželo při celé cestě Francií.

Chudoba francouzského venkova je dobře známa a není potřebí v těchto kapitolách vykládati starou pravdu, že jeho vylidňování, jeho postupné pustnutí je jednou z hlavních příčin, proč Francie nezadržitelně sestupuje s dřívějších výšin politického života. O francouzské přítomnosti dal by se říci verš Nového zákona: „Neměla hlubokosti země.“ Slýchávali jsme od některých našich politiků, že Francie je zemí klasické hospodářské rovnováhy, ale byl to velký omyl. Francie je naopak jednou z těch evropských zemí, jejichž sociální struktura je hluboce porušena, protože Francii chybí vztah k půdě. Pro člověka, který nepozbyl osobního vztahu k přirozeným pramenům života a jehož duše se nenasytí jen kulturou města nebo knižní učeností, není smutnějšího podívání, než pohled na opuštěné, ubohé, zaostalé francouzské vesnice. Lze je dnes srovnati leda s nejchudšími našimi kraji nebo někde se zámožnějšími končinami primitivního Balkánu. Nechce se prostě věřit, že bychom byli v zemi, která byla počítána k nejbohatším státům světa. Mocní této země jsou nekonečně vzdáleni jejím chudým.

Pohleďme však i na menší francouzská města! Nalézáme v nich obyčejně nádherné památky středověkého stavitelského umění: románské basiliky, gotické katedrály, honosné starobylé domy, stavitelsky velkolepé zámky. Odkaz minulosti v rozměrech tak monumentálních a v takovém číselném počtu jistě doma nemáme. Ale máme něco více, máme to, čím žijeme. Moderní vzhled našich měst, jejich regulace, jejich výstavba, naše školy, naše okresní domy, naše finanční ústavy, naše nemocnice, naše divadla, naše spolkové stavby, naše vesnice, vnější úprava a spořádanost našich hospodářství, zemědělský inventář, naše velké továrny a živnostensky vedené továrničky, ale především: obydlí a bytová kultura našeho průměrného člověka, nemluvíme-li o jeho sociálním postavení, jakož i o jeho zákonné ochraně, oč v tom všem jsme dále než Francouzové!

Živě jsem si to uvědomoval, když jsem se ve chvíli odpočinku procházel v městě Châtellerault, na cestě mezi Tours a Poitiers, přímo na přechodu přes řeku Vienne. Zaujal mne tam středověký obraz města, zejména krásný, starý most o sedmi obloucích, který na jednom břehu je střežen dvěma výraznými okrouhlými věžemi a který již svým jménem prozrazuje dobu Jindřicha IV. (Dodatečně jsem zjistil, že posledním stavitelem mostu v Châtellerault byl vynikající architekt Sully.) I jinak v tomto

městě, které má přes 17.000 obyvatelů, je několik mimořádných historických pozoruhodností (mezi nimi též museum v rodinném domě filosofa Descartesa), ale právě ve srovnání s touto minulostí přítomnost je velmi chudá. V menších francouzských městech s počtem obyvatelů pod deset tisíc je tento nepoměr mezi minulými věky a dneškem, mezi Francií a naším středoevropským průměrem ještě nápadnější. Bohatá Francie těžce doplatila a doplácí na svůj hospodářský i sociální konservatismus. Nebyl naprosto její silou, jak nám často vykládali lidé, příliš zakotvení ve starém pořádku, byl její velkou slabostí. Hlubší příčiny francouzské porážky, jak o tom ještě bude na jiném místě řeč, nutno hledati i v těchto neutěšených společenských základech.

Čím to, že jsme tyto skutečnosti neviděli? Naši znalci a propagátoři západu příliš podléhali onomu přitažlivému kouzlu, kterým Francie působí na většinu cizinců. Milovali francouzské knihy, psané jazykem, jehož logičnost, jasnost a slovní virtuosita jsou dílem tisícileté tradice a jiskřivého ducha, podivovali se francouzskému smyslu pro řád a formu v myšlení, uctívali úžasné bohatství francouzského výtvarného umění, které právě v XIX. století se dovedlo postavit na prvé místo světového kolbiště, vzněcovali se nejjemnějšími kouzly debussyovské hudby, sledovali eleganci pařížské módy, vychutnávali všechny hors-d'œuvres a jemná vína, znali Paříž a Bordeaux, Remeš a Lyon, jezdili na francouzskou Riviéru a do Bretagne, viděli ony kouzelné květiny, které vyrůstaly na travnatém koberci Francie, aniž blíže zkoumali, zda půda rodící tyto krásné květy je zdravá. Bylo to všechno většinou příliš krásné a málokdo měl odvahu veřejně říci, že všem těmto projevům při jejich nesporné geniálnosti byl v poslední době cizí projev politické síly, která nakonec rozhoduje v dějinách. Historie již poznala národy, jejichž duchová kultura vrcholila v době jejich sociálního sestupu nebo politického úpadku. Snad to nebyla náhoda, že vzdělanější posluchači francouzských koncertů a divadel si tak oblíbili Richarda Wagnera, kdysi ve Francii tolik nenáviděného, a nejvíce ze všech jeho děl mohutně rozklenutý „Ring des Nibelungen". Cítili asi, že v této tetralogii se ozývají podivné, mysticky zvláštní, tajuplně zšeřelé a zase břeskně jasné tóny a harmonie, jež francouzské hudbě chybějí. Zatím co jinde dočasně nastával odklon od děl bayreuthského mistra, zde Wagner se v plné slávě procházel po jevišti Velké opery; připomínala tato hudba Francouzům grandiosní stránku jejich minulých dějin či je vzněcovala v touze po nových projevech mocenské síly? Siegfriedův duch ovšem nikdy nemohl vejíti do této země, zůstávaje domovem tam, kde se zrodil a kde trvale přebýval: za Rýnem, který dočasně byl v uplynulých dvou desítiletích opět jednou nakrátko hranicí Německa a Francie.

BORDEAUX, MĚSTO NEZASAŽENÉ VÁLKOU
NĚMEČTÍ VOJÁCI VE STYKU S FRANCOUZI

Bordeaux leží na levém břehu Garonny. Řeka rozlitá do velké šíře zde tvoří mohutný, takřka polokruhový oblouk, v kterém mohou pohodlně zakotvit i menší oceánské parníky, ačkoli Bordeaux je vzdáleno od moře bezmála 100 km. Na pravém břehu je předměstí Bastide, kterým jsme ulicí Thiersovou vjížděli na most „Pont de Pierre", vybudovaný někdy na počátku minulého století z kamene a cihel a dlouhý přes půl kilometru. Pohled na široce rozložené město, na bohatě vybavený přístav (jak jsem se informoval, Bordeaux má k disposici přes 10 kilometrů zařízených břehů, přístavních hrází, nákladišť a přes 170 kilometrů železničních příjezdů) působí velkým dojmem.

Přála nám náhoda. Naše auto mělo malou poruchu. Museli jsme zajeti do opravny aut. K letmé prohlídce města zbývaly nám asi tři hodiny. Šťastnou shodou okolností doporučili nám dílnu na malém náměstíčku, kde stojí kostel sv. Kříže s krásně dochovanou a pietně restaurovanou románskou fasádou a s monumentálním vstupním vchodem. Ani moderní jezdecká socha sv. Jiří, umístěná stranou od vchodu, v hořejším výklenku starého průčelí, neruší; nelze si ji od tohoto obrazu odmysliti. Vešli jsme na krátkou chvíli dovnitř: dobře dochované hlavice románských sloupů, staré nástěnné malby, basreliefy, skvělá řezbářská díla gotického a renesančního středověku. Jasný sluneční svit a krátkost času nás pudí ven do oživených ulic. Procházíme živým, rušným, moderním, zjevně velmi zámožným městem, které na prvý pohled přesvědčí, že náleží k nejkrásnějším v celé Francii.

Zůstalo válkou naprosto nepoškozeno. Ale jeho osud byl přece jiný než v předcházejících válkách. Roku 1870 se sem

uchýlila před postupující německou armádou „vláda národní obrany", zde se také sešlo Národní shromáždění, které zvolilo Thiersa šéfem exekutivní moci a zde byly přijaty preliminární podmínky míru, diktovaného přemožené Francii německým císařstvím. Po druhé se do Bordeaux uchýlila francouzská vláda za světové války dne 3. září 1914 a prodlela zde celé tři měsíce. I tentokráte, v době sedmdesáti let již po třetí, sem uprchli francouzští držitelé moci před rychle postupujícím německým vojskem. Konec byl docela nenadálý: Pétainova vláda se nevracela z Bordeaux do Paříže, nýbrž byla nucena uchýliti se do Clermont-Ferrand ve střední Francii, protože Bordeaux se tentokráte octlo v okupovaném území.

Město poskytovalo nezvyklý obraz. Zůstalo obydleno, neboť odtud již nebylo kam utíkat. Bylo přeplněno uprchlíky, o které zde — budiž to otevřeně řečeno! — nejevily valného zájmu ani francouzské úřady, ani místní obyvatelstvo, ačkoli tuto péči bylo by snad možno očekávati u národa, majícího ve svém štítě také slova „rovnost" a „bratrství". Francouzská srdce jsou nějak zatvrzelá ke svým spoluobčanům. Mluvíte-li se zdejšími obyvateli, slyšíte často revoluční, takřka anarchistické fráze, ale tito horlivci, plní řečnického zápalu, nedovedou v praksi uskutečnit ani základní příkazy křesťanského milosrdenství.

Vedle uprchlíků, ubírajících se pomalu k severu, městem často pochodovaly zpívající oddíly německého vojska nebo zase projížděly dlouhé řady těžkých nákladních vozů. Zdejší obyvatelstvo si zpola reservovaně, zpola zvědavě Němce prohlíží. Na rozdíl od severovýchodní Francie, kde zbylí francouzští usedlíci se chovají k Němcům korektně a ve styku s jednotlivými vojáky často kamarádsky, zde je vztah k německému vojsku cizejší a předpojatý. Je to přirozené. Tento kraj v posledních několika generacích nezakusil válečných hrůz a nepoznal rozsah francouzské porážky. Na obyvatelích francouzského jihu jsme dobře pozorovali, že jim dosud nebylo jasno, proč Francie prohrála, že si nedovedli představit, jak cizí vojsko se dostalo tak rychle až k nim a že neměli valné představy o těžkém utrpení, jež dolehlo na východofrancouzské kraje. Samozřejmě neměli

ani tušení, že o francouzské obyvatelstvo ve východní a severní Francii se starají především Němci. Na severu Francie jsme od mnoha lidí kolikráte slyšeli zdrcující kritiku francouzské politiky, v Bordeaux byli pravděpodobně odsuzováni Němci. Ale z toho, co jsem v Bordeaux viděl, nabýval jsem dojmu, že i na francouzském jihu vývoj bude značně podobný jako v ostatní obsazené Francii.

Odmítavé úsudky o nynějším režimu se nepochybně ozvou brzy a znenadání, i v tomto kraji se probudí dnešní sklon průměrného Francouze k revolučnosti, skoro bych řekl, temné, pudové vábení k anarchii. Také nálada zdejšího obyvatelstva k německým vojákům se jistě změní. Pozorovali jsme ostatně již prvé příznaky. Zvědavost Francouzů, která je veliká, je prvým krůčkem na cestách vzájemného poznání. Ale jsou i jiná znamení. U kavárenských stolků v ulicích sedí vedle sebe svorně místní obyvatelé a němečtí vojáci, chlapci odněkud z Porýní, Hannoverska, z Bavor a často až z dalekých Východních Prus. Liší se mezi sebou nejen řečí, nejen životními zvyky, ale zdá se, že i hodnocením rozkoší života: většina Francouzů, staří i mladí, dámy i páni, srkají jako svůj aperitiv pomalu — pivo, neboť je to velká móda v městě, které dalo jméno tolikerým druhům vína, zatím co němečtí vojáci a samozřejmě s nimi i my, děti studeného kraje, pijeme červené ohnivé víno, jehož litr zde stojí pět franků. Nad sklenkou vína je také příležitost k zamyšlení. V Bordeaux a v jižní Francii pod svahy Pyrenejí si Němci a Francouzové byli dosud politicky pravděpodobně nejdále. Jsou si však tak nekonečně daleko jako lidé?

Když jsme v Belgii projížděli město La Hulpe, zahlédl jsem tam na jednom náměstí sochu spisovatele Camilla Lemonniera. Před dávnými lety skoro náhodou mně přišel do ruky jeho válečný cestopis z roku 1870, nadepsaný „Sedan". Lemonnier, který nemohl skrýti sympatie k Francii, připojil k druhému vydání své knihy příznačnou předmluvu, že nechce drásati staré rány a že nechce nikoho obviňovati, že chtěl objektivně vylíčiti, „jak se chová vítěz v zemi poraženého". Nechoďme pro srovnání s dneškem do dob třicetileté války, kdy vojáci všech národností naháněli

veškerému obyvatelstvu hrůzu, zůstaňme u Lemonniera! Nejednou jsem cestou vzpomněl na jeho knihu. Pozoroval jsem taktní vystupování mnoha německých vojáků. Ve styku s francouzským obyvatelstvem byli korektní, vlídní. Starali se o francouzské uprchlíky, pomáhali jim radou a skutkem a chovali se pozorně, šetrně i k francouzským demobilisovaným vojákům, kteří se vraceli někam do dalekého domova pěšky, obyčejně bez jediného franku v kapse, dostávajíce na tuto trudnou cestu od svých pánů dva kilogramy chleba. Dnes Camille Lemonnier by psal v mnoha partiích podstatně odlišnou knihu. Jeho ponuré obrazy válečných bojišť by byly snad ještě temnější, ale líčení „vítězů v zemi poražených" by bylo obohaceno o světlé, lidsky krásné stránky, jež by příslušníkům německé armády byly trvale ke cti.

Snad až jednou vzedmuté vlny zuřící bouře opadnou a v Evropě se obnoví mír, nalezne se spisovatel, jenž se věnuje i této dosud nepoznané stránce války. Žijeme na základě dlouhé dějinné a tentokráte i generační zkušenosti v rozumově chladném přesvědčení, že spory mezi národy je stále ještě nutno řešit zbraněmi. Naše mysli by byly jistě povzneseny líčením, že vztah vítězných vojáků k poraženým spolubojovníkům s druhé strany fronty a zejména poměr vojáků k civilnímu obyvatelstvu se proti minulým dobám hluboce proměnil čili že lidská srdce přece zlidštěla. I když hrůzy válek se nezmenšily, tento významný detail, tato nová skutečnost pro další evropské osudy mnoho znamená.

BIARRITZ

Z Bordeaux do Bayonnu se jede takřka nepřetržitě krásnými lesy. Vysoké borovice prozrazují vzrůstem i jehličím blízkost moře. Nádherné duby jsou rovně rostlé, štíhlé, neobyčejně vysoké. Dole pod nimi roste nikoli mech, nýbrž bohaté křoviny a ostré kapradí. Les se zdá málo schůdný. Je to typický obraz stepního porostu, který je v zeměpise znám pod názvem „Forêt des Landes" a který sahá od Bordeaux téměř až k španělským hranicím. Silnice je natažena rovně do dáli, často stoupá a klesá. V takových chvílích, kdy vidíme daleko dopředu, jsme svědky jedinečného světelného divadla: slunce, stojící již nízko nad obzorem, proráží vysokými korunami stromů a ve vlahém, jasném vzduchu jeho barvy jsou tak zvláštní, nezvyklé, mají tolik dálkových odstínů, že udivují oči nás všech. Tento světelný dojem se zvyšuje, když na chvíli vyjedeme z lesa. Pak teprve si uvědomíme, že jedeme mírně kopcovitým krajem, po kterém nesčetné vinice jsou rozhozeny jako zelené koberce, kolem nás ubíhají údolí a lada, lesy a skály, do naší duše s večerními červánky se vkrádá „něha líbezná večera z Dordogne", jak nám „la verte douceur des soirs" tohoto kraje z francouzského básníka přetlumočil Vrchlický, a znovu pozorujeme všechny světelné valeury Francie. Jsou nápadné za krásných jiter a večerů již na severu, ale tím znatelnější jsou zde, na jihu. Tady si vlastním viděním můžeme ověřit velký malířský výboj minulého věku, že všechny barvy mají svou zvláštní proměnlivou stupnici, která je určována vzduchem. Zde pozorujeme onen jemný stříbřitý odstín, který jako by byl ke každé barvě přimícháň, a chápeme, proč právě v této zemi se mohlo dříve než jinde obnovit zapomenuté vědomí, že vedle perspektivy linií existuje i perspektiva vzduchu, ona nekonečně bohatá symfonie světelných barevných skvrn, kterou rozehrál

k takovým účinkům impresionismus. Když jsme v Bayonnu přejížděli most sv. Ducha, naše oči se nemohly odloučit od pohledu napravo. Skoro všichni jsme povstali v autobuse, plni okouzlení a údivu: na krvavém nebi hořící červánky, které barvily řeku Adour pod námi do zlatoruda, draperie oblohy, rozdělené malebnými stěžni a rahnovím, osamělá pinie, jejíž zelená barva se ztrácela pod přívalem zlata a nachu — tento kraj jistě naučil lidi dobře se dívat a malíře milovat „plein air".

Cesta z Bayonnu do Biarritz nám uběhne v několika krátkých minutách. Po obou stranách široké silnice stojí nesčetné vily, „route nationale" připadá nám jako avenue vedoucí bohatým předměstím nějakého velkoměsta. Když dojedeme na hlavní náměstí v Biarritz, vidíme, že obchody jsou již všude zavřeny a že v restauracích se večeří. Úzkou ulicí mezi velkými budovami se dostaneme na malé náměstí. Tři strany jsou obstoupeny pyšnými paláci, na kterých čteme „Hôtel d'Angleterre" a „Casino Bellevue", čtvrtou stranu tvoří balustrády nad mořem, ve kterém o několik předsunutých skalisek se tříští bělostné vlny nekonečných vod, majících nyní barvu tmavé šedi. Náměstíčko je přeplněno dovedně rozestavenými a seřaděnými vojenskými vozy; před pouhými třemi hodinami sem dojely regulérní německé oddíly. Stráže na blízkých španělských hranicích stojí již delší dobu. Je již polotma, když se malým prostranstvím rozlehnou povely. Před neprostupnou hradbou vozů nastoupí vojenský oddíl ve vyřízený šik. Břitké povely, rázná hlášení. Vojáci několikráte mění právě utvořenou formaci: všechno spolehlivě, precisně, bez zbytečného slova, dokonale jdoucí stroj.

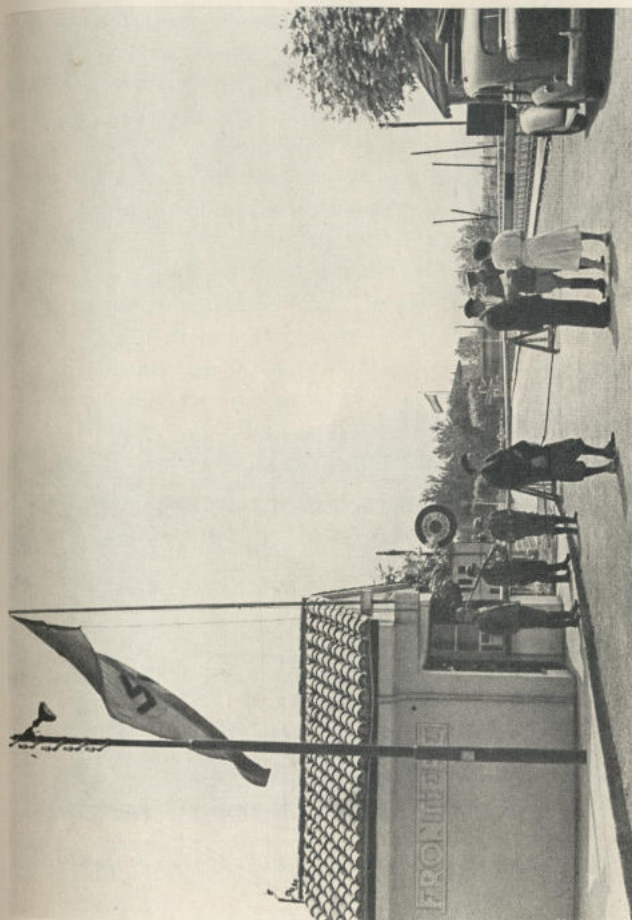
Osvětlená přízemní kavárna je tou dobou četně navštívena. Starší i mladí pánové, podobající se nažehleným loutkám, oblečení podle nejnovějších módních žurnálů, v přepychovém prádle, v luxusní obuvi, všichni unudění, blaseovaní, jak jim to přikazuje jejich společenský zákoník, dámy a dámičky, některé z nich se šaty oblečenými přímo na tělo (— jejich průsvitnost nesmí býti příliš veliká, ale správně odvážená —), s rafinovanými účesy, s efektními sandály na boso, s namalovaným obočím, s namalovanými rty, s krvavě rudými nehty, samozřejmě i na

nohách, s cigaretami zasazenými do dlouhých papírových špiček, které nám prozrazují, že jsme blízko vlasti španělské Carmen a že mravy této animální bytosti se pravděpodobně staly zářným vzorem. Skoro všichni návštěvníci této kavárny dívají se na nás se zjevným, neskrývaným opovržením, jako po „barbarech", neboť jsme se v turistickém úboru odvážili vstoupiti do tohoto ráje vyvolených, kde se doposud shromažďovala jenom „crème de la crème". Mnozí jsou obráceni při večeři o mnoha chodech směrem k náměstí, takže se dívají tváří v tvář na vzdálenost několika metrů do očí německým vojákům, provázejíce jejich raport pohledy plnými ironie a despektu. Ti však klidně konají svou povinnost, jako by neviděli. V jejich tváři se nehne ani sval, také ne k posměšku, ač by právě nyní a před touto společností měli k němu tisíc důvodů.

Malým prostranstvím se ozývají rozkazy pro zítřek. Povel k rozchodu. Šedý oddíl se rozptýlí po náměstí a chystá se využít volnou chvilku v dalekém, neznámém kraji. Vznešená společnost se také rozchází, pardon, nasedá do luxusních aut, která jim, lázeňským hostům v léčení, patrně zůstala. Odjíždějí dnes zjevně v rozmrzelé náladě, ale dovedou ji maskovat přezíravou blaseovaností. Snad tuší, že dnešního večera vtrhla do jejich světa nad světem neznámá síla, ohlašující konec zahálky, konec vykořisťování jiných, konec prázdného, jalového, ale pro ně tak pohodlného, rozmařilého života. Hotely „Carlton" a „du Palais", označované ve všech pořádných průvodcích jako hotely „hors-classe", budou míti patrně špatné sezony.

*

Časně ráno jsem otevřel v ložnici okna a vyšel na balkon, ale díval jsem se do neprostupné šedé mlhy, ačkoli jsme bydlili takřka u pláže. Jen nepřestávající šum a nárazy vln na skály prozrazovaly blízkost moře. Když jsme vyšli ven, Biskajský záliv ležel před námi v sluneční záři: jasný blankyt čisté oblohy přecházel pod čarou obzoru v nesčíslné odstíny modře a běli. Teď teprve jsme viděli krásu Biarritz. Město rozdělené v půli malým předhořím, pohodlně rozložené na skalní náhorní pla-

Německé stráže na španělských hranicích

Pět polských Židů přechází pohraniční most v Hendaye do Španělska

nině, četné skalnaté ostrůvky, jejichž bizarní útesy vzdorně trčí ze silně rozvlněné vodní pláně, železné lávky, spojující skalní výběžky s pevninou, malý rybářský přístav, který má mola z přirozených skal, spolehlivě oddělujících jeho basény, tunely ve skalách, kamenné balustrády vysoko nad mořem, křivolaké stezky, vinoucí se dolů mezi malebnými skupinami tamaryšků, skvělé promenády podél břehů, dlouhá pláž... Tato krása sem vábila ročně půl milionu lidí. Pravé Biarritz nejsou jenom „Carlton" a „Hôtel du Palais", jako Karlovy Vary nejsou vznešený „Imperial" nebo Mariánské Lázně „Esplanade". Na nesčetných malých pensionech ve vnitřním městě vidíme, že ani toto luxusní sídlo při Atlantickém oceánu se nemohlo ubránit přílivu středních vrstev, které tvořily hlavní kádr jeho návštěvníků.

Lázně Biarritz budou pamatovati na rok 1940. Válka se zapsala nesmazatelně do jejich paměti. Bojiště byla ovšem daleko, ale velký počet zdejších hotelů a pensionů se změnil v nemocnice. Sváželi sem raněné francouzské vojíny. Při letmé procházce ulicemi bezděčně pozorujeme přízemními okny improvisované nemocniční sály s postelemi těsně umístěnými vedle sebe. V různých budovách nahoře v patrech jsou zotvíraná okna v celých poschodích; občas vyhlédne ven bledý, pohublý člověk nebo žena s bílým čepečkem na hlavě.

Včera večer dlouho do noci jsme rozmlouvali s německými vojáky. Byli šťastni nad rychlým koncem francouzského tažení, radovali se, že dobyli svému národu jednoho z největších vítězství v dějinách, těšili se, většinou děti vnitrozemí, i z toho, že jsou u moře, v Biarritz, že se podívají až na španělské hranice. Splnili věrně svou povinnost a nyní mohli plně vychutnat její sladké plody.

Také mnozí z těch, kteří leží v těchto nemocnicích, snažili se dostát úkolům na ně vloženým a dozajista přečetní z nich byli vedeni láskou k „sladké Francii". Na nemocničním lůžku i oni se v duchu zabývají svými válečnými příhodami, ale mohou myslit jen na tíhu velké, mučivé porážky. Vzpomínky a slova na rtech jim hořknou jako pelyněk.

NA ŠPANĚLSKÝCH HRANICÍCH

Ve středu 3. července krátce před polednem vyjeli jsme z Biarritz, abychom navštívili Saint-Jean-de-Luz a Hendaye. Byl krásný den, obloha bez mráčku, vzduch jasně průhledný. Na náhorní rovině, na kterou jsme brzy za městem vyjeli, otevřelo se před námi panorama blízkých Pyrenejí. Napravo dole se leskne hladina tichého jezera. Jeho břehy markantně vystupují z ostatní krajiny, pozadím je les, táhnoucí se blízko při mořském pobřeží. Nekonečná hladina mění tvar i barvu, jak jedeme dolů četnými zátočinami, poskytujícími nové a nové pohledy na zemi i moře. Po novém stoupání dojedeme do městečka Bidartu, malebně rozloženého na skalnaté výšině. Pak sjíždíme dolů těsně k mořskému břehu. Vesnička Guétary. Kamenné domy, jejichž hlavním znakem je šíře, rozlehlá bílá průčelí, okna s dřevěnými okenicemi, otvírajícími se na bočné strany, dveře vedoucí ve výši horního patra na kraj dlouhého dřevěného balkonu, který bývá zavěšen k přečnívající střeše, různé přístavky, v celku nezvykle komponovaná směs kamene a dřeva — tak nějak při letmém pohledu jsem viděl baskickou vesnici. Na pensionech čteme naprosto nezvyklá jména, pocházející ze záhadných slovních kmenů: Lasnikenio, Gurutzia, Ohatze-Ona, Cabazon... Jen ta „Thalassa“ nás upomene na památnou scénu z Xenofontovy anabase.

Saint-Jean-de-Luz. Když projedeme živým městem (fotografuji tam mezi jiným „Le bar basque“, kde za občanské války ve Španělsku byl hlavní stan novinářských zpravodajů z nejrůznějších zemí) na terasy krásného kasina, vidíme mírně vyklenutý, ale tím delší pruh nádherné pláže, na ní nesčetné budky, hrající různými barvami, tělocvičné nářadí, žebříky, tyče pro šplh, skluzavky a v žhnoucím písku nesčetná opálená těla. Šum moře je přehlušován veselým smíchem a voláním. Všechno se zdá jako v době nejhlubšího míru; krásné, bělostné hotely a domy, mnohapatrové, s četnými balkony a dlouhými řadami zotvíraných oken, stojí nepoškozeny, není tu raněných, není tu lidského utrpení. Jistě i zde je někde ukryto, ale nechce se mu vmísit se do plážového veselí.

Ze Saint-Jean-de-Luz je do Hendaye čtrnáct kilometrů. Zastavíme tam před hotelem „Eskalduana“ a jdeme od kasina podél mořské pláže na písčitý výběžek mezi vodami nás obklopujícími, abychom se zblízka podívali na protější břehy. Francouzsko-španělskou hranici tvoří zde široké ústí řeky Bidassoa, které je takřka k nerozeznání od moře. Stojíme na pravém jejím břehu, takřka při vstupu do Biskajského zálivu. Přímo proti nám, při levém břehu tohoto ústí, vystupuje z vod španělská Fuentarrabia. Na levé straně začíná klikatá linie jejích střech poměrně nízko, těsně při moři, ale pak rychle stoupá do výše, rozběhne se najednou k zamlženým, tmavošedým oblakům štíhlou věží svého kostela, masiv města roste dále, až v pravé polovině obrazu silueta osady se v pozvolně sestupujících stupních zase srovná s vodní hladinou. V dáli za městem modrají se pod hustou pokrývkou stoupajících par svahy hor. Horské hřebeny se koupají v mlze i nalevo od nás, kde vidíme pohraniční město Hendaye, ke kterému patří tato vilová čtvrť při pláži.

Ani dobrý španělský oběd, ani ohnivé víno, ani parno letního odpoledne nemohly mne a jednoho přítele odradit od vycházky ke španělským hranicím. Jdeme palmovým stromořadím, procházíme tichými ulicemi, ze kterých odpolední žár vypudil skoro všechny obyvatele, čteme podivné, baskické názvy, až se dostaneme k tabulím, které nám zvěstují, že jsme se octli téměř na samé hranici, pouhé dva kilometry od španělského města Irunu. Jedna boční ulice, stoupající do vrchu, vede do Hendaye, ale my zachováváme dosavadní směr a jdeme podél nádraží, jež zůstává po pravé naší ruce, na pohraniční most, který v těsném sousedství dvou železničních viaduktů jest určen pro přechod pěších a pro přejezd motorových i jiných vozidel. Před námi jsou nakupeny desítky aut. Prohlížíme značky. Většinou cizinci, kteří

odjíždějí z Francie domů. Most je zahrazen závorami, u kterých stojí signálové návěští „Douanes françaises“, opatřené velkou červenou lampou, vlevo je strážní domek s nadpisem „Frontière“, v půli mostu odlišným dlážděním a kovovou standartou s iniciálami „R. F.“, umístěnou nad postranním zábradlím, je přesně vyznačena hraniční čára. Po obou stranách mostu vlají prapory a stojí stráže. Na španělské straně barvy Španělska a Španělé, na francouzské straně hákový kříž a němečtí vojáci v polní uniformě. Zde je tedy konečný cíl našeho putování, na toto nejzazší místo při svém vítězném postupu Francií dospěla říšská moc, až do těchto končin se dostali čeští novináři na své cestě po západních bojištích v tom roce, o kterém budou vyprávěti dějiny.

Pohraniční kontrola jde rychle. Provádí ji španělský důstojník, který stojí na francouzské straně mostu. Přes most přecházejí cestující, občas se otevrou závory a přejede vůz. Přihlížím a fotografuji několik scén. Jedna z nich je pro mne docela neočekávaná. Na pohraniční most vstupuje pět polských Židů, všichni v dlouhých černých kaftanech, se sametovými klobouky, všichni s pejzy, dva z nich kufry v obou rukou pospíchají napřed, tři za nimi vzadu, rovněž s příručními zavazadly, se svinutými ranci na zádech. Jeden se po mně zlostně ohlíží a tím mně vlastně dává pokyn, abych rychle stiskl spoušť svého Rolleiflexu. Dívám se na druhou stranu mostu, jak pospíchají a kvapně mizejí ve stínu pod rozložitými stromy pohraniční silnice.

V ostrém slunečním žáru přivírám oči a najednou si živě vybavuji jiný obraz ze svých minulých cest: polskou vesnici za zimního večera, kde v ubohých primitivních obydlích spí lidé společně s dobytkem a drůbeží. Všude je tma, ve staveních i v lidských duších, ale tamhle u Žida v kořalně je křik a světlo. Tam se naplňuje opět jedna z nesčíslných lidských tragedií, tragedie polského venkova, nad kterou v Evropě nebylo větší a na které hlavní podíl měli tito „ubožáci“, prchající dnes před Němci přes španělské hranice. „Nejdůležitějším zjevem v našem politickém životě je v přítomné době mocné a živelné protižidovské hnutí širokých vrstev, v němž naše vesnické obyvatelstvo hraje stále větší úlohu“, — nedomnívejte se, že cituji nějakou nacionálně-socialistickou proklamaci, to jsou slova polské resoluce, jejímž ideovým autorem byl vášnivý nacionální ideolog a hlasatel nesmiřitelného boje proti Němcům, Roman Dmowski. Vzpomněl jsem si i na francouzské uprchlíky, kteří většinou nechali doma všechno a měli s sebou málo nebo nic, kdežto tito měli s sebou všechno, ale ve svých někdejších sídlech nenechali nic, jen vzpomínku na to, jak půjčovali lichvářské peníze, třeba na několik set procent. V primitivním polském prostředí, kde židovské banky veřejně poskytovaly úvěr na zúročení až 48procentní, naskytovaly se těmto finančním žralokům možnosti nevyčerpatelné a nekonečně radostné. Jak to řekl o nich jejich starozákonní prorok? „Jako klece plné ptáků, tak domové jejich plní jsou lsti. Protož zrostli a zbohatli, vytylí jsou, lesknou se, nadto se umějí vyhýbati bídám, pře nesoudí, ani pře sirotka, avšak šťastně se jim vede, ačkoli ke spravedlnosti chudým nedopomáhají“. Myslím, že se nemýlím, řeknu-li, že minulý život těchto pěti prchajících se nápadně podobal starozákonnímu líčení, i když se zahalil v moderní, tím nestoudnější formy.

*

Mezi snímky, které jsem si pořídil v Hendaye, mám také několik ryze vzpomínkových osobních fotografií, které jsem dělal pro svého přítele i pro německé vojáky na památku. Byli z daleka, až z Východních Prus, od Lichtenfeldu, a tato strážní služba pro ně jistě byla zážitkem, o kterém budou rádi vyprávět dětem i vnukům. Oni, právě oni byli posledním článkem pevně souvisícího, nepřetržitého armádního řetězu. Od Východních Prus až do Hendaye, ale také od Villachu až do Narviku za polárním kruhem, kdo z Francouzů nebo Angličanů tušil tyto německé pohyby a úspěchy? Dnešní účastník velkých bojů je nucen myslit jinak než jeho předchůdci za světové války. Jednotlivé divise, pluky, bataliony sice v letech 1914—1918 také vystřídaly fronty po různých končinách světa, ale jakmile se jejich příslušníci octli v zákopech, pak myslili jen na deset kilo-

metrů do hloubky a na dvacet kilometrů po stranách. To bylo bojiště prostého vojáka, ostatní mu bylo nekonečně vzdáleno. Dnes jsou docela jiné místní souvislosti. Kdož byli nedávno v Kielu, octli se u Osla a přes Andalsnes postupovali až k Severnímu mysu, kdo bojovali v Belgii, došli až na španělské hranice. Svět se technickým rozvojem dopravních prostředků stále zmenšuje, člověk rychle překonává všechny vzdálenosti. Německé armádní vedení dovedlo tuto novodobou pravdu přivésti k plné platnosti i ve válce.

PO BŘEZÍCH LOIRY

Půl druhého dne trvala naše cesta autokarem, než jsme značnou oklikou dojeli z Biarritz do Remeše. Prvý dne jsme projížděli krajem, kde jsme si mohli obnoviti ještě svěží dojmy z dnů právě uplynulých, ale dopoledne 5. července jsme v Tours odbočili na jinou silnici.

Jedeme po pravém břehu Loiry na Orléans. Jízda až do Blois je nádhernou podívanou. Silnice vede většinou širokým údolím, dostatečně vysoko nad řekou, takže máme dobrý rozhled na obě strany. Často také ani nevíme, kam se dívat dříve, zda do prava směrem přes řeku nebo na opačnou stranu, kde jsme blíže městům, polím, lesům, kopcům. Pohledy se rychle střídají: malebně zvlněná návrší s nekonečnými vinicemi, zříceniny středověkých hradů, strážní vížky na polorozpadlých skalních útesech, dlouhé aleje vysokých platanů, prastaré mosty, většinou visící na železných řetězech, ale s podkladem z minulých věků, často pobořené skoro po celé délce leteckými útoky, ale především zámky s nádhernými terasami, většinou se prozrazující jen monumentálními obrysy, diskretně ukryté v prastarých parcích.

Již delší dobu vidíme na protějším břehu Loiry lesy. Náhle ustupují od břehů a jsou vystřídány městečkem, které zaujme na prvý pohled: staré domy, některé s vysokými štíty, kostel, vedle kterého stojí šikmo nachýlená renesanční věž, nad pestrou směsí středověkých ulic se zdvíhá imposantní zámek, překvapující velkými rozměry a mohutnými věžemi. Na mapě nalézám vysvětlení. Staré královské sídlo — Amboise. Jeho jméno je smutně zapsáno ve francouzských dějinách. Roku 1560 zde zápasili katoličtí Guisové s protestanty pod tajným vedením prince z Condé o patnáctiletého, málo rozumného krále Františka II.

a tento boj, který byl již předzvěstí připravujících se dlouhých, krvavých náboženských rozepří ve Francii, skončil porážkou protestantských oddílů a také zradou prince z Condé, jenž se dodatečně snažil přesvědčiti královský dvůr o své nevině strašlivým potrestáním svých přemožených spolubojovníků a pomahačů: na rozlehlém zámeckém nádvoří v Amboise bylo oběšeno na šibenicích a na kamenných balkonech 1500 zajatých vojáků, při kteréžto hromadné popravě byl přítomen nejen prostý lid, tenkráte chtivý těchto vzrušujících sensací, ale také celý královský dvůr i s nezletilým Františkem II. a všemi dvorními dámami.

Blois! Jedeme po nábřeží „Quai de l'Abbé Grégoire" a domýšlíme se, že krásný kostel po naší levici je pravděpodobně staré opatství. Jako by nás pozdravila Praha! Kostel má dvě kamenné věže v průčelí. Jejich šířka je na prvý pohled nestejná a jejich dvojitá pyramida menších věží a věžiček, obepínající strmé zakončení obou hrotů, nám připomene typickou siluetu Týnského chrámu. Ostatní části jsou ovšem podstatně jiné; vysoká, strmá střecha nad hlavní lodí nese malý čtyřhran štíhlé vížky, presbyterium je umístěno v mocně předsunuté apsidě, ke které přiléhá jiná, polokruhová, zjevně budovaná v době, kdy gotika již doznívala. Nádherný zámek v Blois jsme neviděli. Naše cesta vedla jenom po okraji města.

Jízda z Blois do Orléansu uběhla rychle, ačkoli jsme byli při předjíždění motorisované divise ϟϟ, o kterém se již stala zmínka, nuceni odbočit na postranní cesty. Silnice je v tomto úseku poměrně úzká. V Orléansu po nábřeží jedeme zase těsně nad řekou. Když přijedeme na nároží Rue Royale, zrovna u mostu, zabočíme do města. Náhle se díváme kolem sebe plni úžasu. Všem se nám asi zachvělo srdce. Obraz, který se před námi otevřel, je strašlivý. Celá ulice po obou stranách je v ssutinách, nikoli jen Rue Royale, také boční ulice, také přilehlé čtvrti, celý střed města, všude jen hromady kamení a trámů, pečlivě odklizené s jízdní dráhy a s polorozbitých chodníků. Monumentální katedrála, ve které se snoubí pozůstatky původní gotiky

s pozdější nádhernou dostavbou, zůstala i zde nedotčena, ačkoli pumy padaly v bezprostřední blízkosti.

Kde je vysvětlení? Zpráva vrchního velitelství branné moci ze dne 17. června hlásila toto: „Zhroutivší se francouzské armády proudí v masách za silných rozkladných zjevů na jih a jihozápad, ostře pronásledovány našimi vojsky. Tam, kde části nepřátelských sil se vzchopily ještě k uspořádanému odporu, byly poraženy a měly těžké ztráty. Smělým činem pohyblivého oddílu, který osobně vedl velitel divise, se podařilo našemu vojsku zabrati Orléans a tamější přechod přes Loiru, který zůstal neporušen". A dále: „Proti ustupujícím nepřátelským kolonám pokračovalo i letectvo ve svém díle zkázy. Četné mosty, vedoucí přes Loiru, byly zasaženy. Husté kolony nepřátelské, které se kupily před těmito mosty, byly napadeny pumami a kulomety". Celý Orléans je vlastně velkým předmostím na nejvýše vyklenutém ohbí Loiry a pro postupující armádu je vstupní branou do střední Francie. Boj pravděpodobně nabyl dramatických forem ve chvíli, kdy německému vojsku se podařilo proti všemu očekávání dostati tento přechod do své moci, ačkoli rychle ustupující Francouzi zdaleka nebyli řeku ještě překročili. Jak se vyvíjel tento boj, dnes ještě říci nemůžeme. Vnikli snad Francouzi při svém ústupu na jih od severu do města a pokusili se vyrvati Němcům dobře zabezpečený a hájený most z jejich rukou? Udeřilo na ně při tom německé letectvo, podporujíc obrannou akci německého pohyblivého oddílu a zasypávajíc útočící Francouze v orléanských ulicích a domech pumami? Dočteme se jistě jednou více o této bouřlivé episodě, až bude vojenskými odborníky rekonstruován na základě detailních, podrobných zpráv průběh pohybové války ve Francii.

Jediný pomník v moři pobořeného kamení zůstal neporušen. Sedíc na koni a s mečem vytaseným, s očima obrácenýma k dvěma nedostavěným věžím té katedrály, u jejíchž zdí kdysi rozplameňovala francouzský lid proti Angličanům, Jeanne d'Arc jako by pozorně naslouchala. Náměstím se rozléhá melodie, volající do boje proti onomu národu, který i ona kdysi tak nenáviděla.

„Wir fahren gegen Engeland“ a po krátké pause v úderném rytmu znova zahřmí — „Engeland“. Ale to nezpívají francouzští rytíři, jezdci, lučištníci a kopiníci, kteří táhnou na fort, držený Angličany na druhém břehu Loiry, to dnešním Orléansem zaznívá bojovná píseň německých vojáků, kteří právě po sedminedělním tažení přemohli hlavního spojence Angličanů, Francii.

Z ORLÉANSU DO REMEŠE

Z Orléansu jsme nejeli do Remeše přímo, nýbrž oklikou, abychom shlédli bojiště na východní Seině a Marně, kde se dokonávaly důležité operace, připravující průlom fronty do jižní Francie směrem k Lyonu a ke švýcarským hranicím a nakonec velký obchvat francouzské armády v Maginotově linii. Obědvali jsme v provinčním městě Bellegarde u vojenské kuchyně ve staré zámecké budově, přeměněné na kavárnu. Nad průčelím vedle francouzských mírových nápisů: „Bal“ — „Noces“ (plesy, svatby) se teprve před několika dny objevil na bílém pruhu plátna nový nápis „Ortskommandantur“. Uprostřed malého náměstí je na improvisované pyramidě z beden a sudů připevněno několik orientačních tabulek: Pithiviers, Orléans, Sully, jízdní dráha je již dlouhými trojhrany přesně rozdělena na dvě části, německý voják řídí dopravu. Sotva kdy projelo tudy den po dni tolik vozů jako nyní, kdy toto městečko, ležící ve vzdálenosti 50 kilometrů od Orléansu, stalo se důležitou průjezdní stanicí pro německé transporty, které jdou na francouzský jihozápad.

Pokračujeme v cestě. Nikde ani stopy po válce. Městečka a vesnice nepoškozeny, lesy pohrouženy v hluboký klid, na širých úrodných polích zlátne pšenice a pomalu dozrávají ovsy. Montargis. Na náměstí zahlédnu pomník Honoré Gabriela Victora de Mirabeau, jenž se narodil v blízkém Bignonu, v tomto kraji, a jenž nejbystřeji, ovšem marně, předvídal zlý vývoj a smutný konec Velké francouzské revoluce. „Jsem odsouzen k tomu, abych věčně dával rady, nemám nikdy možnosti, abych jednal; proto osud Kassandřin stane se mým osudem. Budu vždy předpovídat správně skutečnost, ale nikdy mně nebudou věřit,“ psal krátce před smrtí jednomu svému příteli.

Ani další jízda nikterak neupomíná na válku. Jen obyvatelstva v osadách počíná rychle ubývat. Objevují se zabedněné krámy, stažené rolety, zajišťovací zámky na dveřích. Ve Villeneuve pijeme kávu v jednopatrovém domku u silnice. Na postranním štítě se stkví honosný nápis: „Hôtel-restaurant Vincent“ s příznačným dodatkem, spojujícím starý a nový věk: „Konírny“ a „Garáže“. Moji spolucestující jsou ovšem více upoutáni velkým nápisem „Tabák“, ale jejich očekávání je zklamáno. Po celé Francii jen s největší námahou lze koupiti někde krabičku cigaret, a to jenom nejhorší druhy. Také zápalky jsou vzácností. Ubíralo se tudy příliš mnoho uprchlíků a vojáků. Cigareta jim byla skoro nezbytnou potřebou života.

Yonne — poslední řeka, na které v tomto kraji mosty byly bez pohromy. V Troyes vidíme již stopy prudkých, zjevně rozhořčených bojů. Silnice vedoucí k městu jsou dosud zabarikádovány, mosty přes Seinu pobořeny, celý střed města a velké části předměstí leží v ssutinách. Na nádraží, které zůstává dole pod námi a nese ještě těžké stopy leteckých útoků, vidíme šedou proudící masu, starce, muže, ženy a děti. Tisíce jich čeká na nástupištích a hemží se mezi hromadami kufrů, ranců a svázaných peřin jako v mraveništi. Na naší cestě celou Francií je to teprve *druhé* nádraží (poblíže Bordeaux jsme viděli na jedné stanici vypravovati vlak s Alsasany vracejícími se do svých domovů), které zase ožilo. Doposud jsme totiž mohli počítati jen opuštěné stanice, působící nezvykle smutným dojmem: nádražní hodiny se zastavily, koleje zrezivěly, mezi pražci proráží tráva, výhybky jsou postaveny nesprávně, někde v ústraní stojí několik prázdných vozů nebo vyhaslá lokomotiva. V Arcis-sur-l'Aube stejný obraz zkázy jako v Troyes. Most přes řeku zničen dobře umístěnými leteckými zásahy, celý střed města i s kostelem v troskách. Také v Châlonsu nad Marnou, kterého německé oddíly dobyly dne 12. června, letecké bojové svazy a letci útočící střemhlav přesnými a strašlivými ranami podporovali boj pozemní armády. Nejprve byly zničeny mosty a pak byl proveden letecký útok na francouzské oddíly, jež se asi snažily držeti město tak dlouho, dokud by nebyly vybudovány provisorní přechody.

Ze smutných spoust, které vidíme kolem sebe, čteme jasnou odpověď, že zde musela buď zahynout nebo kapitulovat malá armáda.

*

Cesta z Châlonsu do Remeše po silnici, která utíká rovně dopředu dlouhé desítky kilometrů, neohlížejíc se nikterak na stoupání a klesání, byla po hrůzách právě spatřených zase idylickou etapou naší jízdy. Když jsme na některém vrcholu se podívali dopředu, viděli jsme rovným průhledem rozkošných lesů před sebou bělostnou vlnovku zdánlivě ukončenou nějakým novým vrcholem v dálce. Po výjezdu z lesa jsme mezi poli na chvíli zastavili. Vpravo od silnice vidíme starce s dvěma dětmi sklízet obilí. Je to pro nás nezvyklá podívaná, neboť celé tyto rozlehlé kraje, jak již drahnou chvíli pozorujeme, jsou obyvatelstvem opuštěny. Všude prázdné vesnice, mrtvá stavení, pusté stáje. Na polích stojí přezrálá žita a pšenice je tak žlutá, že by ji u nás jistě již sváželi do stodol. Uprchlíci by se museli vrátit zítra či pozítří, přijdou-li za týden nebo za čtrnáct dní, bude pozdě.

Ještě jedenkráte vystupujeme z vozu. Po levé straně silnice je velký hřbitov ze světové války. Mezi dvěma jehlanci s nápisy „Sillery — 1914—1918“ projdeme na rozlehlé pole. Díváme se po nekonečných řadách bílých kamenných křížů, před každým keř červených planých růží, nesčetné hrôby, vyřízené v zákrytu ve všech směrech, přímých, příčných i podélných, jak se sluší na vojáky, kteří dali své vlasti nejdražší lidský statek: svou čest a život. Čtu tabulku u vchodu: „Cimetière national“, národní hřbitov... Je zde pochováno 5666 francouzských vojáků. Do večerního ticha šustí kroky v kamenné pískové drti. Ze hřbitova ven vychází několik německých vojáků. Jdou mlčky a zamyšleni.

*

Netušili jsme, že po nezapomenutelném poledni, které jsme zažili v Orléansu, dočkáme se ještě večer téhož dne nového netušeného překvapení, které se nám vryje nesmazatelně do paměti. Zdálo se nám, že jsme se octli v neskutečném, vybájeném, začarovaném světě. Nepočínám však tuto báji z roku 1940

slovy: „Bylo nebylo, byl jednou jeden hrad," počnu jinak, a to přesným určením místa i času.

Bylo to v pátek 5. července. Byl tichý, vlahý večer, když jsme po revisi cestovních průkazů, provedené německými strážemi, vjížděli do hlavního města révonosné francouzské Champagne. Jeli jsme nádhernými, širokými ulicemi, lipová stromořadí dýchala opojnou vůni, do večerního ticha vesele zpívali ptáci, ale nikomu z nás nebylo volno. Prostoupil nás podivný pocit. Vždyť slunce teprve zapadlo a tady na ulicích ani človíčka! Tramvajové vozy stály opuštěny přímo v jízdní dráze, mimo stanice, okna všech domů byla zavřena, rolety většinou staženy. Před naším vozem se neslyšně mihla vyhublá kočka. Teprve ve středu města jsme zahlédli několik vojáků, kteří nám ukázali cestu do hotelu, kde jsme byli ubytováni. Když jsme potom na chvíli vyšli do ulic, nalezli jsme na jednom nároží úřední vyhlášku, ze které jsme vytušili, co se zde asi přihodilo. Dne 16. května rodiče remešských dětí byli upozorněni městskými úřady, že školy budou v nejbližších dnech pravděpodobně zavřeny, že případná evakuace města může být nařízena každým okamžikem a že většina rodin se musí připraviti se svými dětmi na cestu do jižní Francie *pěšky*, ježto nebude dostatek vlaků a vozidel. Pokyn k evakuaci skutečně přišel 20. května. Všechno remešské obyvatelstvo, až na nepatrnou část, se vydalo na smutnou pout do neznáma. Bylo to přes 100.000 lidí. Dívali jsme se okny do některých domácností. Zůstaly právě v tom stavu, v jakém je opustila jejich paní a hospodyně. Viděli jsme čistě prostřené stoly se všemi příbory k obědu, který se již nekonal, jinde na talířích zbytky jídel od oběda, který již nemohl býti ukončen. Nedověděli jsme se, co vlastně bylo příčinou této nařízené evakuace. Pomýšlelo se snad na vojenskou obhajobu města tak těžce zkoušeného za světové války, když se dostavily v polovině května již zřetelné nezdary francouzských vojsk, či vznikalo v Remeši nebezpečí nějaké nákazy?

Nezapomeneme na večer 5. července ztrávený v Remeši. Seděli jsme ve velké, opuštěné hale hotelu „Lion d'Or" při třech svíčkách, které jsme si postavili do prázdných lahví, večeřeli

jsme vojenské konservy a komisárek, a byli jsme šťastni, když nám po půlhodinovém čekání odněkud ze studně přinesli láhev vody. Místní vojenské velitelství, jenž nás ubytovalo, poslalo nám dodatečně k večeři deset lahví stolního vína. Jak chutná v Remeši šampaňské, vám napsati nemohu. Neokusili jsme ho.

*

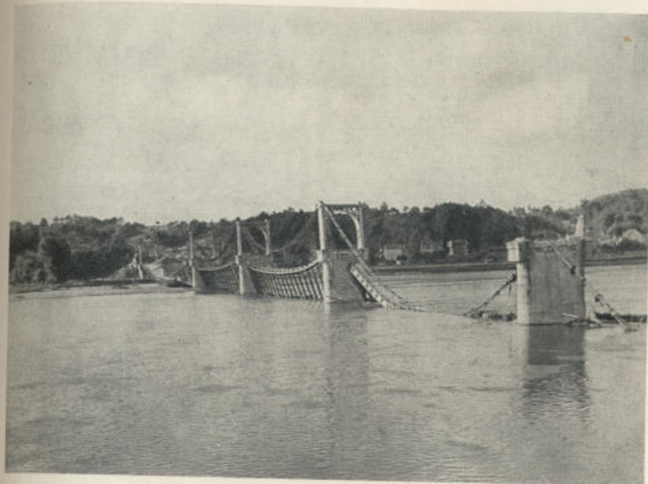
Vzbudily mne ranní červánky. Prvý můj pohled z okna platil široké ulici, ve které stál náš hotel. Přecházel ji v dálce ojedinělý chodec v civilním šatě. Tedy přece někdo zůstal! Když jsem za chvíli pospíchal k remešské katedrále, potkal jsem několik málo Francouzů, většinou dělníků, kteří asi hlídali opuštěné veřejné podniky. Ochotně mi ukazují cestu.

Stojím v široké ulici. Po pravé straně vysoká zeď nějaké velké zahrady, po levé straně staré stromořadí, jehož orosené koruny se do půli lesknou v záři vycházejícího slunce, zatím co druhá polovina ztemněla prudkým stínem. V dáli přede mnou západní portál remešské katedrály, v lehce průzračné mlze a rozptýleném postranním světle, jako neskutečné vidění, jako fata morgana. Čím blíže přicházím, tím více tato monumentální stěna splývá při vší výrazové plnosti jednotlivých částí v dokonale zladěný plošný celek. V Chartres na hlavním portálu můžeme na prvý pohled přesně odlišiti linie obou věží, střední vstup do chrámu jest zřetelně oddělen kamennými lisénami, monumentální růžice nad ním je vsazena do stejně monumentálního, jasně se rýsujícího čtverce, a také galerie světců a světic, kterou průčelní stěna vrcholí, je zjevně odlišenou komponentou. V Remeši portály přímo zapadají do ostatní stavební hmoty, velká růžice se zdá jen doplňkem kruhového okna nad středním vchodem a je neodmyslitelně zasazena mezi vysoká postranní okna, věže ve své dolní části nejsou vůbec věžemi, jsou nerozbornou částí průčelí, hořejší galerie se svými jednadvaceti sochami v gotických ozdobných výklencích rázem prozrazuje svou příbuznost s plastikami dolejších vchodů. Plastická výzdoba v Remeši je jedním z vrcholů středověkého sochařství a shrnuje staletý vývoj, jejž můžeme zřetelně čísti na odlišném výtvarném podání jednotli-

vých postav. Tamhle dole, při levém vchodu hlavního portálu, jsou ony podivuhodné sochy, které tolik miloval Rodin, kamenný Jan Evangelista, skutečně „miláček Páně“, něžná sestra sv. Nicasia a monumentální, tvrdý, naturalisticky pojatý starozákonní prorok, jehož držení hlavy, pohled, vlas i vousy vtisknou se do paměti každému, kdo má jen trochu lásky k umění. Dnes, bohužel, se dívám jen na vysokou, dovedně srovnanou pyramidu hnědých pytlů s pískem, zajištěnou po stranách vysokou stěnou ze vzdušných cihel. Bohudík, nebylo této ochrany potřebí! Remešská katedrála zůstala v této válce neporušena a shlíží na nepoškozené, dobře zachované, ale vylidněné město.

Jediná socha ze všech plastik, nerozlučně náležejících k této katedrále, byla tentokráte odstraněna. Je to pomník Panny Orleánské, který stával před hlavním vchodem katedrály. Jeanne d'Arc, polovztyčena ve třemenech na vykračujícím koni, ve válečném brnění, se zdviženým mečem, byla úmyslně postavena těsně před vstupem do katedrály, kde se dočkala největšího životního úspěchu. Pomník však musel uvolnit místo pro obrovskou horu pytlů a byl přenesen stranou, kde střízlivá civilní budova je mu špatným pozadím. Na zadní straně soklu je vryto datum 17. července 1429. Byla tenkráte neděle, zvonily zvony, z kostela vycházel nádherný průvod, v čele Ona, vesnická dívka z Domrémy, kterou vyvolil osud, aby zachránila Francii v nejtěžší hodině, v ruce bojovnou korouhev s obrazem Marie Panny, za ní nově korunovaný král francouzský, jeho celý dvůr v hermelínu a nádherných sametech se zlatým krumplováním, vysoké duchovenstvo v mitrách, ve skvostných ornátech, a nekonečné moře lidí, kteří zpívali, modlili se a jásali.

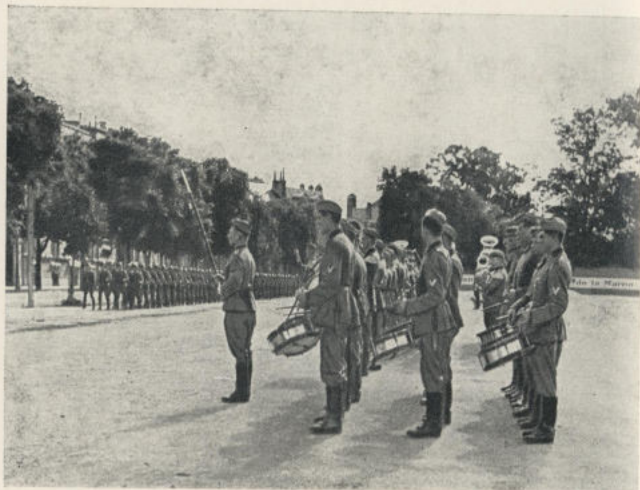
Jak by nebyla uvěřila, že je nástrojem božím, jak by její neklidný duch si nebyl ukládal nové zbožné úkoly? Dne 23. března 1430 psala ze Suliacu „českým bludařům“, o kterých tolik slyšela a kteří její pravověrnou duši tolik zaměstnávali. „Já věru, abych pravdu řekla, již dávno bych byla na vás přišla, kdybych nebyla zaměstnána válkami anglickými. Opravdu však, nezvím-li, že jste se napravili, nechám právě Angličany a vytrhnu proti vám, abych vyhladila železem, když nemohu

Zničený most na Loiře

Před katedrálou v Remeši. Pomník Panny Orleánské

Němečtí vojáci pochodují v liduprázdné Remeši

Cesta domů. Demobilisovaní francouzští vojáci

jiným způsobem, tu vaši lichou a zatvrzelou pověru a zbavila vás buď bludařství nebo života.“ V anglickém zajetí a před inkvisičním soudem pod předsednictvím Petra biskupa z Beauvais mnoho protrpěla, mnohé poznala, mnoho promyslila. Až jednoho dne slyšela podivná slova: „Proto vyslovujeme nad tebou výrok exkomunikace, které jsi již jednou propadla, jako jsi opět propadla dřívějším bludům, a tímto výrokem my, řádný soudní tribunál, zvěstujeme a ohlašujeme, že ty jako shnilý úd, abys stejně nenakazila údy jiné, máš býti z jednoty Církve vyvržena, od jejího těla odťata a moci světské vydána, a také tě vyvrhujeme, odtínáme a vydáváme.“ Zda tušila velká a nebohá Jeanne d'Arc, že i dva „čeští bludaři“, Jan Hus a Jeronym Pražský, jejichž potupná smrt byla prvým signálem k válkám husitským, marně se od svých soudců dožadovali poučení o lepší pravdě a že mohli zachrániti ubohý život, kdyby byli ochotni, stejně jako ona, odpřisáhnouti i ty bludy, kterým neučili. Francouzská Jana umírala se jménem Mariiným na rtech, český Jan a český Jeronym s jménem Ježíše Krista. Všichni tři zemřeli na hranici. V galerii tragických dějinných typů jejich duchové postavy stojí dnes blízko sebe.

PO STARÝCH A NOVÝCH BOJIŠTÍCH

Počasí nám přeje. Od našeho vstupu na francouzskou půdu až po výjezd z Francie stále stejná pohoda: nádherné, slunné dni, zpříjemňované teplým větrem, sucho, jasné výhledy. Za Remeší silnice je zahrazena těžkými závorami. Němečtí vojáci provádějí důkladnou revisi průkazů, zejména u těch, kdož chtějí do města. Bude na jiném místě vyloženo, proč se tak děje.

Projíždíme bohatým, úrodným krajem, ale je to znovu smutná podívaná. Na mnoha místech shnilá sena, jinde přezrálá žita a pšenice, jen na ovsy, brambory a řepu je ještě čas. Osady jsou úplně prázdné, nejen vesnice, nýbrž i městečka. Usedlíci, kteří zůstali nebo se již vrátili, jsou vzácností. Všude při této jízdě vidíme zánovní stavení. Jedeme po velkém bojišti z let 1914—1918. Tehdy na těchto místech nezůstal kámen na kameni, zmizela celá města, vesnice a krajina se změnila na půdu rozrytou zákopy a posypanou železem. I tentokráte se tímto krajem převalila válka, německá armáda tlačila v rozhořčených bojích Francouze k jihu, ale stopy tohoto boje jsou jen na ojedinělých místech.

V prázdném Suippes odpočíváme na náměstí a pozorujeme čtyřkolý vůz s prostým domácím inventářem. Muž sedí na kozlíku, žena vedle vozu tlačí dětský kočárek. Uprchlíci! Vidí, že máme rozloženy mapy, jdou k nám a ptají se, kudy je cesta a jak je daleko — do Belgie. Tímto vylidněným krajem je to trojnásobně dlouhé putování.

Valmy! Typická francouzská stavení, osada se táhne takřka jen podle silnice, vzadu za vsí se zdvíhá les. Dívám se v tu stranu, rázem vzpomínám na líčení básníka Goetha, jenž prodělal známé tažení vévody Brunšvického proti Francii a zanechal o něm krásně napsané líčení „Campagne in Frankreich". Ano, někde v tomto lese ukryl Kellermann svá děla, kterými 20. září 1792 přivítal německé oddíly. „Nyní počala kanonáda, o které se mnoho vypravuje a jejíž hrůzné účinky v tom okamžiku nelze ani popsat ani je nelze přivolat zpět ve své představě." Co by Goethe psal dnes? Ale jeho líčení války vůbec nezastaralo a čte se jako napínavý román. Právě v popsání bitvy u Valmy je scéna, která má lidskou platnost pro všechny časy. Goethe, kterému tehdy bylo 43 let, octl se v průběhu boje stranou od bitevní fronty, a pozoroval, jak nepřátelské dělové náboje dopadaly těsně před prvé řady sešikované jízdy. Koule se nemohly odrážet, vázly v hlubokém blátě. Pruská jízda necouvala, ačkoli lidé i koně byli neobyčejně rozčileni. „V prvé řadě jezdecké švadrony se chvěla sem a tam plukovní standarta v rukou krásného hocha; třímal ji pevně, ale byl od zdivočelého koně nepříjemně kolébán, jeho spanilý obličej v tomto strašlivém okamžiku — je to podivné, ale přirozené — postavil mně před oči obličej ještě spanilejší, matčin, vzpomněl jsem si na poklidné chvíle ztrávené po jejím boku." Goethe dovedl v tragický okamžik uhodit na nejpravdivější strunu. Kolik lidí ve všech válkách a kolik lidí v roce 1940 vzpomínalo ve chvíli největšího nebezpečí na svou matku!

Projíždíme zase nesklizenými poli, kraj se mírně vlní, za krátkou chvíli jsme v St. Menehouldu. Od silniční křižovatky ve Valmy je to vzdálenost pouhých deseti kilometrů, v dějinách od Menehouldu, kde poštmistr Drouet poznal dne 22. června 1791 Ludvíka XVI. a Marii Antoinettu, utíkající z Francie, do Valmy tento interval představuje patnáct měsíců, plných dramatického napětí a výbuchů. Menehould je vylidněný. Kolem silnice sedí uprchlíci na kládách, na pustnoucím nádraží stojí opuštěná dresina, Todtova pracovní služba je zaměstnána stavbou mostu.

Za Menehouldem vjedeme do Argonského lesa. Není dnes pro nastupující armády již tou nepřekročitelnou překážkou, kterou byl mnohokráte v minulosti, protože je proťat příliš mnoha silnicemi a cestami. To v pohybové válce usnadňovalo německý postup, ačkoli Francouzi i tentokráte v této rozsáhlé lesní přehradě bojovali. V některých částech les se zdá nepo-

rušen, ale pak přijdou místa, kde leží celé stohy vyvrácených stromů, často se silnými kmeny, jež jsou přeťaty jako nejtenčí nitka. Jinde jsou místo lesního porostu obrovské trychtýře, ve kterých by se pohodlně obrátilo koňské spřežení i s kočárem. Kolem silnice ojedinělé hroby, vesměs francouzské. Těžký byl boj francouzských pěšáků proti německým tankům a letadlům. Projíždíme nějakou vesnici poblíže Les Islettes, kde přes řeku Biesme vedou dva mosty, ale je si těžko o této osadě udělat nějakou představu z hromady kamení. Brzy nato přijedeme do Clermontu. Budovy malebně rozloženého městečka s krásným kostelem a s pěknou radnicí jsou většinou zánovní, zjevně postavené po světové válce. Mrtvo, prázdno, ticho. Jen lesy nad městem slabě šumí.

Za Clermontem vyjedeme z lesa, sestoupíme dolů k řece Aire a jedeme silnicí vinoucí se po jejích březích. U Blercourtu se dostáváme do údolí Maasy a přes Regret a Glorieux přijíždíme do Verdunu. Po pravé straně se mihnou obrysy citadely. Když projíždíme kolem nádraží, valí se ulicí dlouhý, nespořádaný šik zajatých Francouzů. Dívají se trochu udiveně na náš autobus, někteří se ohlížejí. Když zastavíme před svatopavelskou branou na okraji města, je právě poledne.

NĚMECKÁ ORGANISACE VE FRANCOUZSKÉM TAŽENÍ

Mnohokráte na své cestě měli jsme příležitost podivovati se organisačním výkonům německého národa. Stavím zde úmyslně pojem „německý národ“ místo pojmu „německá armáda“, protože mnohé z toho, co Němci vykonali ve Francii, nelze vyložiti jenom zdatností německého vojska.

Německo se připravilo na pohybovou válku. Muselo tedy počítat především s francouzskými silnicemi a muselo se pro tento úkol důkladně vyzbrojit. Francie tento záměr Německu valně neztížila. Vlastně jedinou překážkou pro německou ofensivu — až na několik málo výjimek, ke kterým se ovšem sáhlo teprve po německém průlomu až k Abbeville — byly strhané mosty. Nějaké technické hromadění překážek nebylo již možné, protože od půli května zavládl na francouzských silnicích nepopsatelný chaos. Francouzské obyvatelstvo utíkalo před přibližující se frontou, ale bylo také vyháněno z celých krajů násilnými rozkazy. Věřilo se totiž, že Němcům se podstatně znesnadní jejich postup: přijdou do opuštěných měst a vylidněných krajů, kde si všechno budou nuceni sháněti sami a kde pro ně francouzské obyvatelstvo nebude vykonávati žádnou práci. To se po obecném názoru mělo nepříznivě odrazit i na vojenské situaci Němců. Obrovské stěhování běženců brzy odňalo všechny silnice řádnému provozu. Vozy všemožného druhu, od luxusních aut až po primitivní selská dvojkolí, zaplnily silnice, ba často i přilehlé příkopy, ucpaly křižovatky a na některých místech se nemohly hnouti, protože jim došel benzin a nikde nebyl k dostání. Pro francouzskou armádu tento zmatek měl následky nedozírné. Právě ve dnech, kdy jsme byli ve Francii, četl jsem ve francouz-

ských listech dodatečně uveřejněnou Weygandovu zprávu, kterou poslal anglickému vrchnímu veliteli generálu Gortovi, že anglické i francouzské vojsko musí na silnicích nelítostnými prostředky udělat pořádek, že vozovky musejí být uvolněny, nemá-li nastat katastrofa. Bylo však všechno marno, bylo již pozdě. Němci si dovedli v těžké situaci poradit. I oni nalezli francouzské uprchlíky na silnicích, i jim zpětné stěhování francouzského obyvatelstva do původních sídel mohlo způsobiti velké těžkosti, zvláště když německá vojska při rychlém postupu na západ, na jihozápad a na jihovýchod na mnoha místech francouzské uprchlíky předehnala a tím běžencům ukázala celou zbytečnost jejich nenařizovaného i nařizovaného útěku. Řešení bylo docela jednoduché. Němci si vyžádali některé vozovky ve Francii výlučně pro vojenské potřeby a nevpouštěli na ně civilní vozy. Platí to na příklad o silnici, která z Tours přes Poitiers a Angoulême vede do Bordeaux. Naproti tomu německé armádní velitelství přesně stanovilo cesty, po kterých smějí jezditi nebo procházeti uprchlíci. Jestliže běženci při jízdě domů se na některých místech nemohou obejíti bez směru, který je určen pro vojenskou dopravu, předloží na nejbližší křižovatce úřední potvrzení, vydané francouzskou civilní správou a vidované místním velitelstvím německé branné moci, že se vracejí do svého bydliště, a pak již jedou potřebný díl po „vojenské silnici". Proto na všech hlavních křižovatkách stojí německé stráže, pečující o pořádek, a na nejdůležitějších místech jsme pozorovali i německé kontrolní orgány, jak spolupracují s civilními francouzskými úředníky. Tím se odlehčilo nejen německé armádě, která se může na nerušenost svého provozu spolehnout, ale byla tím usnadněna i situace uprchlíků, kteří jsou dnes z jednotlivých míst evakuováni podle přesného plánu. Zdá se to jednoduché a jistě to v podstatě je jednoduché, ale vyžadovalo to pečlivé předběžné přípravy.

Podivuhodnou kapitolou německé organisace je vozová doprava na silnicích. Obstarává ji nejen vojsko, nýbrž také říšské dráhy. Německo dopravuje dnes velké zásoby a různé obrovské zásilky nejen po železnici, nýbrž ponejvíce svými automobilovými kolonami. Spatřili jsme je mnohokráte na své cestě a byli jsme opětovně udivováni spolehlivostí, s jakou fungovaly německé motory a vozy. Napíši-li, že za celou cestu Belgií a Francií jsem napočítal na silnicích, jimiž jsme projeli, deset automobilů, které se zastavily a byly opravovány, pak ještě přeháním. Nebylo jich deset. Neobyčejným dopravním prostředkem jsou obrovské čtrnáctitunové vozy, podobající se velkým stěhovacím omnibusům. Pravidelně k nim bývají připojovány desetitunové přívěsné vozy, zakryté vysokými, pevnými plachtami. Tažná síla těchto kolosů rovná se bezmála 500 koní. Kolony o třiceti nebo i čtyřiceti vozech jedou s takovou přesností, že se podobají vlaku, který letí kupředu na pevných kolejnicích.

Překvapila nás také neuvěřitelná rychlost, se kterou byly ve Francii postaveny náhradní přejezdy přes řeky nebo rokle. Ve Francii bylo zničeno mnoho set mostů. Strhli je Francouzi při svém ústupu, ale bořili je také Němci, aby ztížili nepřátelské armádě operativní pohyby. Takových stržených, rozbitých nebo těžce poškozených mostů jsme sami viděli několik desítek. Často, zejména při vzryvech náložemi, byla úplně rozrušena i předmostí, takže příjezd k řece byl velmi znesnadněn nebo úplně znemožněn. Ale náš autokar jel bez překážky stále kupředu. Předmostí byla skoro všude urovnána, jinde byly upraveny dobré příjezdy k řece, vedené často docela jiným směrem, občas bylo nutno rychle vybudovat i provisorní silnici, dlouhou několik desítek nebo i několik set metrů, železniční přejezdy byly pionýry buď opraveny nebo doplněny scházejícími díly, stržené mosty byly již nahrazeny novými. Všechny tyto stavby jsou opatřeny jednotnými tabulemi se stejnými nápisy. Před Arrasem jsme četli: „Organisation Todt Brücke Nr. 38" a na další cestě jsme viděli číslice přesahující 400. I když jsme věděli, že Říšská pracovní služba, zvaná po svém zakladateli a organisátoru, má největší zásluhu na těchto výkonech i na jiných pracích (na příklad: odklizování trosek v rozbitých městech, na nádražích a na bojištích, ale též stavba nových letišť, opevnění a pod.), nebylo možno tuto naprostou a rychlou obnovu mostních objektů vyložiti pouze její dovedností. Také pro tuto

válečnou kapitolu byla napsána jasná osnova před zahájením boje.

„Náš štáb měl k disposici postačující údaje o francouzských mostních stavbách. Výzkumné lety našich pilotů přinesly další cenné poznámky. Stejně jako náš generální štáb stanovil, které mosty mají býti zničeny a jak mají býti zničeny, předem určil, jakými stavbami a v jaké době musejí býti nahrazeny, aby velké armádní operace se mohly rozvíjet nerušeně. Naše příslušné instance rozdělily francouzské mosty na různé typy a tyto typy očíslovaly. Všechny typy, vlastně jejich části, které pak bylo možno na místě spojiti dohromady, byly v dostatečném počtu hotovy, dříve než jsme zahájili ofensivu. Když někde byl buď námi nebo Francouzi zničen některý most, poslali jsme na příslušné ústředí depeši: ‚V místě X. potřebujeme typ 16.' Je to přece tak jednoduché. Všechno jsme dělali — offensivsmässig."

Kdybychom chtěli shledávat pádné důkazy pro organisační schopnost autoritativního Německa, zde máme jistě doklad nejmarkantnější. Nacionální socialismus se připravil na svou ofensivu takovým způsobem, že měl hotové i mosty, které nakonec nepotřeboval leckde ani bořit, protože německé oddíly stanuly na předmostích dříve než ustupující francouzská armáda, zatím co anglická a francouzská demokracie nedovedly vyrobit ani dostatečný počet tanků, ani dostatečný počet letadel, ani dostatečný počet protileteckých děl, ačkoli po celou zimu r. 1939—40 zaplavovaly svět zprávami o svých rekordních výkonech ve zbrojení.

Takových příkladů dalo by se uvésti více. V celku lze říci, že převaha organisačních schopností na německé straně nad francouzskou armádou byla v roce 1940 dokázána ještě markantněji než roku 1870, kdy němečtí pionýři, německá pošta, německé železnice, německá sanitní služba překvapili svou výší a dokonalostí celý svět.

Německá důkladnost přichází k dobru i poražené zemi. Poukázal jsem již na jiném místě na německou péči o uprchlíky, jakož i o francouzské demobilisované vojáky. Je samozřejmé, že Němci postupně spravují a uvádějí do provozu železniční

trati. Zvláštní zmínky však zasluhuje jejich sanitní služba. Bylo-li již v posledních válkách minulého století velké nebezpečí různých nákaz a hromadných chorob, zvětšilo se netušenou měrou zvláště nyní, kdy ve Francii najednou tolik milionů lidí se octlo mimo svůj domov, v primitivních, zdravotně často závadných poměrech. Nekontrolovaný návrat francouzských uprchlíků domů mohl by se lehce státi pohromou pro celou zemi, nákaza by mohla snadno přeskočiti i do jiných států. Němci pamatovali na toto nebezpečí. Každý uprchlík je na cestě domů několikráte zastaven. Ať jede vlakem nebo vlastním povozem, nemůže uniknouti německým kontrolním orgánům, které jej dopraví na t. zv. „Sanitätsstelle". Tam příslušní francouzští úředníci přezkoumají jeho dokumenty, eventuálně si vyžádají informace přímo v bydlišti, zda běženec skutečně tam byl usazen. Pak uprchlík je podroben lékařské prohlídce, kterou provádějí němečtí i francouzští lékaři společně. Prohlídka trvá obyčejně celý den. Vracející se běženci jsou totiž ihned očkováni proti několika hlavním infekčním nemocem. Teprve je-li jejich zdravotní stav shledán nezávadným, jsou ze zdravotního tábora propuštěni. Skutečně se také doposud infekční choroby ve francouzském území obsazeném Němci nevyskytly. Je to velké civilisační dílo, které je zde vykonáváno a zasluhuje, abychom je připomenuli.

Ještě jedna skutečnost je příznačná. Psal jsem o městech severovýchodní Francie, kde francouzské obyvatelstvo loupilo v bytech svých spoluobčanů, zmínil jsem se o prázdných městech ve francouzské Champagni a jinde, kde prchající byli nuceni zanechat skoro všechen majetek. Ve veškerých obcích obsazených německými oddíly nalézali jsme stejnou bílou tabulku: „Wer plündert, wird erschossen". Pro bezpečnost opuštěných soukromých bytů to mnoho znamená. Tolik mám za jisté, že v městech, která jsou zabrána německými vojáky, francouzské obyvatelstvo najde po svém návratu své domy nepoškozené a své byty nevyloupené. I to je novum proti mnoha dřívějším válkám.

VERDUN

Hlavní útok německé armády proti Verdunu byl zahájen tentokráte se severozápadu. Právě v den, kdy vrchní velitelství branné moci oznamovalo, že německé vojsko pochoduje na Paříž, dověděla se užaslá světová veřejnost i jinou překvapujíci novinu: dne 13. června večer německé oddíly dobyly útokem horského hřbetu koty 304 (Mrtvý muž) severozápadně od Verdunu. 15. června dopoledne německé vojsko vzalo útokem tvrz Vaux na východní straně od města a tvrz Marre na frontě severozápadní. Téhož dne večer Vůdcův hlavní stan mohl oznámiti, že „po průlomu opevňovací linie na obou stranách Maasy dobylo německé vojsko města a citadely pevnosti Verdunu, o kterou ve válce světové tak urputně bylo bojováno".

Prohlížíme fort Bourrus. Před nepoškozeným vchodem stojí ještě železné kozly, ovinuté spoustou ostnatého drátu. Těžké závory jsou odsunuty stranou. Uvnitř se pevnost na prvý pohled zdá nepoškozena. Je zachován nejen její ucelený půdorys, nýbrž takřka celistvé zdi jejích opevňovacích staveb. Jak jí dobyli Němci? Vidíme to docela jasně, když se vyšplháme po příkrých stráních k místům, kde byly umístěny střílny v malých pevnůstkách, děla a kulomety. Všechna tato hnízda jsou zničena tak důkladně, že po nich nezůstalo ani památky, jen ssutiny. Jdeme po hromádkách štěrku místo po opevnění. Pozorujeme strašlivé zásahy do pevnostních, polokulovitých věží. Na provrtaných zdech a na zřícených stavebních úsecích ověřujeme si opět kombinovanou spolupráci německých letadel a německého dělostřelectva, která dovedla v několika málo hodinách změniti tento fort, ideálně položený, velmi rozlehlý a dobře opevněný, na obklíčené peklo. Francouzská posádka se vzdala po krátkém, marném boji, část se snad dala na útěk do Verdunu. Dole v podzemních ubikacích i na nádvořích, všude veliký, zmatený nepořádek. Rozházené zásoby potravin, rozbitý inventář, znečištěná páchnoucí sláma, nepotřebné zbraně, zotvírané bedničky s municí, ruční granáty, které se po dvoře válejí jako hrušky spadalé se stromů, primitivní pohovky pod improvisovanou, sesouvající se střechou blízko brány. V jedné otevřené místnosti, kde se trousila z odnášených pytlů mouka, je dosud mrtvola černého vojáka ve francouzské uniformě. Leží na lavici, s pootevřenými ústy, s obličejem zkřiveným smrtelnou bolestí, jedna jeho ruka padá bezvládně k zemi, druhá je křečovitě zaťata v pěst. Jeho obličej je popelavě šedý, bílé, vyceněné zuby nápadně vystupují nad tmavofialové rty, ruka připomíná šedožlutou síru. Pod lavicí obrovská kaluž zčernalé krve, která div nepřetekla přes práh do dvora.

*

S hořejších částí fortu je široký výhled do kraje. Po levé ruce dole pod námi, pod nekonečnými drátěnými překážkami, příkopy a prohlubněmi leží město a citadela Verdun, před námi na jiném návrší před rozlehlým lesem vidíme fort Choisel a ještě dále, obhlížíme-li obzor směrem do prava, zřetelně vystupují koty 287, 295 a 304, zvané „le Mort Homme", o které ve světové válce byl veden strašlivý, dlouhoměsíční boj a které v této válce byly zvládnuty jediným mohutným úderem. Když se obrátíme čelem vzad, shlédneme obdobný obraz: návrší a údolí, pole a lesy, mezi kterými probíhají souběžné silnice, mající zjevně strategický účel, na některých místech tunely, jiné dva forty, dole četné zákruty řeky Maasy, a za ní nové vrchy, zalesněné i holé, obrovská přírodní pevnost.

Verdun se také zapsal mnohokráte do dějin. Francouzi vyslovovali jeho jméno s láskou a hrdostí, Němci, ať již zde zvítězili nebo měli neúspěchy, s respektem a s obdivem.

Sláva Verdunu počala rokem 1792. Zvěčnil ji pro všechny časy Goethe, který vešel do tohoto města s vítězným německým vojskem. O tehdejší kapitulaci Verdunu napsal několik prostých, ale výmluvných vět: „Tak uplynul také tento den. Násle-

dujícího jitra se město vzdalo a bylo vojensky obsazeno. Ihned nám však bylo setkati se s rysem republikánského charakteru. Velitel Beaurepaire, byv tísněn tísněným občanstvem, které vidělo při nepřestávajícím ostřelování celé svoje město v plamenech a troskách, nemohl již déle odpírati kapitulaci. Když však na radnici v plenárním zasedání dal ke kapitulaci souhlas, vytáhl pistoli a zastřelil se, aby opětně dal příklad nejvyššího vlasteneckého sebeobětování".

Také válka v roce 1870 uplynula ve Verdunu neobyčejně dramaticky. Město se drželo půl třetího měsíce, vzdorovalo hroznému ostřelování, posádka podnikla dva výpady a bránila se až do 8. listopadu, kdy k Verdunu byly svezeny velké dělostřelecké posily, tak hrdinsky, že německé armádní velení jí povolilo kapitulaci za podmínek neobyčejně čestných, zavazujíc se, že po skončení války vrátí Francii všechen vojenský materiál, jejž obležení zanechají ve Verdunu.

Velké boje o Verdun za války světové jsou jednou z nejdramatičtějších kapitol německo-francouzského zápasu. Dne 21. února roku 1916 byla proražena francouzská bitevní linie a německá vojska hrozivě postupovala proti Verdunu, považovanému tenkráte za klíčovou posici, z níž bylo možno ohrožovati celou francouzskou frontu v Argonách a tím i Paříž. Francouzi v prvé chvíli nemohli, jak to bylo řečeno jedním jejich státníkem, proti drtivým německým útokům postaviti nic, než hradbu těl. 25. února začaly útoky na Douaumont, 2. března jej Němci ovládli, 24. května padl hřbet „Mrtvý muž". Bitva zuří na obou stranách Maasy, obě strany vrhají do ní nové a nové divise, celý svět tají dech. 22. května Francouzi smělým útokem dobudou pevnosti Douaumont, ale již 24. května ji ztrácejí. V noci z 8. na 9. června padá vedle Douaumontu na východní straně druhá tvrz Vaux a nyní na frontě dlouhé asi 10 kilometrů nastává strašlivý boj o střed francouzských posic na kotě 388, kde je divoce dobývaný a urputně hájený fort Souville. 12. července německý nápor vrcholí. Oddíly deroucí se peklem kulometové a dělostřelecké palby kupředu, zahaleny vrhači plamenů a kouřem, dostávají se až na silniční křižovatku mezi fortem

Tavannes a Douaumontem a mezi pevností Vaux a verdunskou citadelou. Dni města zdají se být sečteny. Útok je však po strašlivé námaze odražen, nebezpečný přelom minul. Na bojišti před Verdunem počínají se projevovati účinky bojů na Sommě, ale také velký nástup ruské armády pod vedením generála Brusilova na haličské frontě, jehož hlavním cílem bylo — usnadniti vojenskou posici Francie. Německá ofensiva před Verdunem ochabuje a mění se na obranu. V delších intervalech je postupně ztraceno skoro všechno, čeho bylo dobyto s vynaložením tak velkých obětí. 15. prosince, tedy takřka po desítiměsíčním boji, Francouzi dosahují opětně čáry Vacherauville—Louvemont—Bezonvaux, od které se stáhli 23. února.

Je přirozené, že tyto reminiscence zaměstnávaly všechny myslící lidi v této válce, kdy Verdun padl překvapivě rychlým způsobem. Čím vyložiti tuto skutečnost? Bylo by chybou podléhati klamným závěrům, ke kterým by snadno mohlo svést srovnávání světové války s tímto tažením. Bylo řečeno na jiném místě, že válka roku 1940 není posičním bojem, nýbrž výlučně pohybovým zápasem, který je veden *novými* metodami, *novými* bojovými prostředky, *novým* tempem. Pevnosti pozbyly dřívější ceny. Ostatně již ve světové válce význam Verdunu záležel v tom, že tato mohutná přírodní i umělá pevnost se stala neodlučnou částí posiční soustavy a že nemohla být obklíčena. Ale roku 1940 Verdun ve chvíli, kdy ho bylo dobyto, nebyl již pevným článkem nerozrušeného obranného systému, neboť na západě, daleko od levého břehu Maasy, německý klín se vrazil hluboko do vnitra země. Dříve než padl prvý verdunský fort, německé oddíly překročily v Champagni bojiště z roku 1915, dobyly Châlonsu, draly se dále přes Marnu, dostaly se rychlým postupem až za jižní cíp Argonského lesa a dokonce obsadily Vitry-le-François, ačkoli toto město leží 80 kilometrů na jihozápad od Verdunu. Motorisovaný průlom letěl jako lavina. Nejhrdinštější obrana Verdunu nebyla by mohla již na těchto skutečnostech nic změnit. Také sousední Mety se vzdaly 18. června „jednomu pohyblivému německému oddílu, který směle pronikal kupředu". I zde kapitulace byla pochopitelná, neboť právě v předchozí

den německá armáda dosáhla u Pontarlieru jihovýchodně od Besançonu švýcarské hranice a tím uzavřela pevný kruh kolem všech francouzských sil v Lotrinsku a Alsasku.

Ale rychlé vzdání Verdunu, Met a ostatních francouzských pevností je přece úkazem, nad kterým je nutno se vážně zamyslit. Vrchní velitelství branné moci vydalo o pádu metské pevnosti tyto příznačné řádky: „Směrem od Met byl podniknut nyní také útok z týlu na úseky Maginotovy linie po obou stranách Diedenhofenu, které dosud byly hájeny". Tedy kapitulace, která má za následek, že jedné části vlastního vojska, které bojuje o každou píď země, se rázem tato obrana znemožňuje!

Dovede si někdo po zkušenostech této války představit, že Němci v situaci stejně těžké by byli jednali podobně a že by tak rychle vydali Verdun nebo Mety s jejich všemi forty, s těžkými i lehkými děly, kulomety, se vším obranným zařízením a s nesčíslnými zásobami válečného materiálu? Můžeme na tyto nesnadné otázky odpověděti jediným slovem — Narvik! Toto přístavní město na norském severu nebylo pevností, bylo obklíčeno cizím vojskem s několika stran, bylo velmi dlouho ostřelováno z těžkých námořních děl, a tam, v norských horách, vystaveni zimě, sněhům, později všem nepříjemným povětrnostním proměnám a nedostatku, němečtí vojáci dovedli po dlouhé dva měsíce vzdorovat mnohem početnějšímu, technicky silnějšímu nepříteli a vítězně udržet tento důležitý prostor. „Co jste vykonali," četli jsme v armádním rozkaze, vydaném generálem von Falkenhorstem k vojínům bojové skupiny u Narviku, „bude žít věčně dále v dějinách německé branné moci a zůstane nezapomenuto".

Měříme-li vojenský výkon dvou národů, německého a francouzského, na dvou velkých episodách této války, na Narviku a na Verdunu, nevyřkneme nespravedlivý soud, napíšeme-li, že německá armáda ve srovnání s německým vojskem z roku 1914 byla armádou ještě dokonalejší, ještě odhodlanější, ještě statečnější, zatím co armáda francouzská se bojovým elánem svým bratřím, kteří v roce 1916 umírali u Douaumontu, rovnati nemohla. Neslavný osud verdunské pevnosti v roce 1940 a slavný

boj německých oddílů u Narviku jenom potvrdil věčnou platnost starého srbského vojenského přísloví: „Dobra prsa i srca najbolji su grad", „nejlepší tvrz — dobrá prsa a udatná srdce".

*

Z pevnosti Bourrus se vracíme do města. Pak stoupáme na východ do Douaumontu. Silniční serpentina se vine mezi úbočími, porostlými svěžím křovinatým porostem, kterým proráží tu a tam menší strom. Před dvaceti lety zde byla rozrytá půda a na ní tvrdý poprašek z olova a oceli. Je ta zeleň proto tak svěží, že půda tu byla vydatně zavlažena krví? Těsně před křižovatkou na 14. kilometru vidíme pomník, zbudovaný původci Maginotovy linie: seržant Maginot ve středu svých vojáků očekává, pln odhodlání a rozhodnosti, další, již bůhví kolikátý útok.

U křižovatky obou silnic stávala kdysi kaplička, po které není ani památky. Vidíme ji označenu na staré mapě, ale na té jsou i jména osad, Fleury, Douaumont, Montfaucon, které byly nadobro smazány s povrchu země. Místo kapličky dnes u křižovatky stojí také pomník, zpodobující raněného lva. Nezapře ovšem podobnosti se známým dílem Thorvaldsenovým ve Švýcarsku. Tam v Lucernu lev vytesaný do bílého kamene odpočívá v prostředí umělecky působivějším, ve scenerii, jež jako by dávala tušit časový odstup, který máme k věrnosti Švýcarů, bojujících za francouzského krále, ale především za dané slovo a za vojenskou čest. Zde tento památník skoro nemá pozadí, zato stojí na půdě, posvěcené lidským hrdinstvím i utrpením. Na tomto místě 12. července 1916 padlo desetitisíce Němců, aby dobyli svému národu konečně po dvouletém zápolení rozhodného úspěchu, ale také desetitisíce Francouzů, aby uhájili Verdun, Paříž a Francii.

Výhled z autokaru na přilehlou krajinu je stále širší, stále otevřenější: dole idylické zátočiny řeky Maasy, ztrácející se v zeleni, nad ní úpatí a návrší, lesy u Hardaumontu, výšiny fortu Vaux. Douaumont je středem a výškovým vrcholem tohoto nezapomenutelného obrazu, který slučuje přírodní krásy

a sílu dějinné vise. Asi dva kilometry před fortem stojí monumentální památník „Grand Ossuaire de Douaumont", což je česky „Velká kostnice douaumontská", pohřebiště, které patří k největším a nejdojemnějším, jež nám zanechala světová válka. Na rozlehlém návrší vypíná se mohutně vyklenutá loď nekonečně dlouhého chrámu z bílých, velkých kamenů, uprostřed nad hlavním vchodem rozdělená vysokou „věží mrtvých" na dvě stejné části. Vypuklé štíty kamenné stavby na obou koncích. Devět obrovských hrobek v obou lodích po každé straně věže. Uvnitř nádhera výtvarné práce i materiálu. Mosaiková výzdoba na podlaze. V tomto kamenném pohřebišti odpočívají svůj věčný sen nesčetné setniny, bataliony a pluky bojovníků, jichž tělesné ostatky nemohly být zjištěny. Na úpatí před pomníkem je veliký hřbitov, rozbíhající se do dálek, rozpůlený širokou alejí zrovna proti „věži mrtvých", nejrozsáhlejší, který jsme viděli na své cestě Francií. Zde leží ti, jejichž jména jsou známa a mohla být napsána na prostý kamenný kříž. Za bělošedou kostnicí se shrnují ztemnělá těžká oblaka, ale slunce schylující se k obzoru líbá svými paprsky skrovné ostatky všech těchto padlých — známých, ležících zde na hřbitově, i neznámých, odpočívajících tam uvnitř kostnice pod osmnácti společnými náhrobky z červené žuly. Dohromady 400.000 mrtvých. O válce, ve které zemřeli, se jim nejednou tvrdilo, že je válkou poslední a že hlavním jejím cílem je zajistit všem evropským národům bez rozdílu — právo sebeurčení, trvalý mír a lepší sociální řád.

Velký „zvon vítězství", který je zavěšen nahoře nad vyklenutou pohřební lodí, nyní nevyzvání, zvonil by jen hrany novým francouzským padlým. Bílá a červená světla v majáku na „věži mrtvých" večer neplanou. V Evropě je nová válka, která nutí města i vesnice ke zhasnutí všech světel, a tma, neproniknutelná tma zahaluje i francouzský Douaumont.

Z DOUAUMONTU DO MET

Nevrátili jsme se již do Verdunu. Od Douaumontu jsme jeli přímo do Met. Přelétli jsme posledním pohledem výšiny nad Maasou. Za Etainem jsme se octli v rovině. I zde válka zanechala stopy. Když vjíždíme do Jarny, vítá nás zřícený most. Byl dobře svrženou pumou sražen dolů do prohlubně i s automobilem, který právě jel po mostě. Pak zkázonosné šlépěje se ztrácejí, ale jména Mars-la-Tour, Vionville, Rezonville a Gravelotte, která čteme na mapě a pak je hledáme v obraze krajiny napravo od naší silnice, jasně klepou na brány naší paměti. Na tomto bojišti 16. srpna roku 1870 Němci dovedli zmařit v zárodku pokus o francouzskou ofensivu a připravit si vhodné posice pro další boj. V úporné bitvě, která trvala od časného rána do pozdního večera, udála se o druhé hodině odpolední známá episoda, pověstný „Todesritt", jejž německá poesie oslavila básní „Die Trompete von Vionville". Když maršál Canrobert atakou francouzské pěchoty pokoušel se vyrvati Němcům z rukou Vionville, spoléhaje na jejich značnou únavu z předcházejících útoků, Konstantin von Alvensleben vrhl proti němu dva jízdní pluky, magdeburské hulány a kyrysníky. Ti protrhli první francouzský pěší šik, dostali se až k dělostřeleckým bateriím, jejichž posádku buď pobili šavlemi nebo probodali kopími, prorazili i druhou francouzskou linií a teprve když proti nim pak byla vyslána francouzská jízda, stojící v záloze, dali se na ústup a prosekali se při něm znovu celou francouzskou pěchotou. Po návratu do vesničky Flavigny (vidíme ji mezi Vionvillem a Rezonvillem) bylo jich polovina. Tam je smutně svolávala proděravělá polnice německého trubače. Canrobert se již nového útoku neodvážil. Cesta do Verdunu byla Francouzům uzavřena a novou bitvou 18. srpna

u Saint-Privat byla francouzská armáda zatlačena do Met. Když 27. října 1870 Bazaine kapituloval, padlo Němcům do rukou 173.000 mužů, 6000 důstojníků v čele se třemi maršály, 1665 děl a 53 praporů. Za Gravelotte, kde cesta od Etainu se spojuje s verdunskou silnicí, sjíždíme do údolí řeky Mosely k starobylému městečku Rozérieulles. Za chvíli při novém sjezdu do údolí vidíme v dálce za řekou jasně zelené střechy a čtyřhrannou věž s nasazenou strmou špicí na metské katedrále.

CESTA MAGINOTOVOU LINIÍ

V neděli 7. července časně ráno pokračujeme v jízdě na východ. Přibližujeme se k Maginotově linii. Máme ještě v živé paměti, co jsme nedávno četli a slyšeli o prudkém průlomu do jejích pevností. Na základě dosavadních svých zkušeností z bitevních polí tušíme, že pravděpodobně zažijeme velké překvapení. Cesta se nám zdá najednou zdlouhavá. Maginotova linie příliš dlouho zaměstnávala politiky, technické odborníky, vojáky a — můžeme to říci — celé národy, není divu, že jsme netrpěliví.

Prvá opevnění shlédneme za silniční křižovatkou u Rovillu. Je to zadní část Maginotovy linie. Další jízda k Longevillu a St. Avoldu nabývá rychle na zajímavosti. Průseky v lesích, aby stromy nebránily výhledu a střelbě, lesní stráně proměněné v pevnosti, na lukách a v polích nekonečné řady železných stojanů, pevně zasazených do země, přečetné kilometry ostnatého drátu mezi železnými kůly, vedené rafinovaně všemi možnými směry, neočekávané, dobře schované úkryty pro těžká i lehká děla, kulometná hnízda, podminovaná pole, bunkry všech velikostí a konečně velké polní pevnosti, z nichž se nevychází ven do otevřené krajiny, nýbrž někam do hlubokého podzemí, kde jsou skladiště střeliva a zbraní, telefonní ústředny, elektrárny, kuchyně, shromažďovací místnosti s malými knihovnami a s rozhlasovými přístroji, umyvárny a sprchy. Tato spodní část, která nám bývala nejednou promítána v našich biografech jako produkt francouzského vojenského důmyslu, jako div moderní techniky, jako záruka francouzského a dokonce kolektivního míru, měla ovšem oprávněný smysl pouze tehdy, dokud hořejší část Maginotovy linie byla neporušena, lépe řečeno, pouze tehdy, pokud vojáci v horním patře jejím byli s to bránit se nepřátelským útokům.

Počítalo se ovšem s tím, že vojáci budou v bunkrech rychle střídáni. Vojenským teoretikům bylo jasno, že dělostřelecká a případně letecká palba do řopíků bude hrozným nervovým zatížením pro každého jednotlivce a pro celé posádky. Nepočítalo se však s tím, že Maginotova linie by mohla býti proražena *na široké frontě*. Francouzští budovatelé souvislého opevňovacího pásu jej zajistili boční a reservní čelnou střelbou *pouze proti eventuelním částečným průlomům*. Kdyby se bylo počítalo s případným proražením opevňovacího pásu na široké frontě, byly by francouzské řopíky ze železobetonu musely míti stejně silné stěny na všech stranách. Ve skutečnosti jejich zadní strana byla většinou slabší. Také možnost střelby z kruhově otáčivých zbraní byla jen na některých místech, většinou se z bunkrů dalo střílet jen kupředu nebo oběma bočními směry.

Nelze snad říci, že nedobytnost Maginotovy linie platila pro francouzský štáb za axioma. Konec konců vojáci dobře vědí, že jakékoliv opevnění teoreticky může být zdoláno, že takový úspěch je pouze problémem obětí na lidských životech a hmotných statcích a problémem odvahy. Zdá se však, že francouzské velení dospělo k utkvělému názoru, že Němci se sice pokusí o strašlivý útok na Maginotovu linii, že v něm opravdu dosáhnou i *dílčích úspěchů*, nikoli však potřebného rozhodného vítězství, které se zdálo být vyloučeno pro velkou hloubku a komplikovanost francouzského pevnostního systému. Krvavý nezdar bude pak počátkem neodvratného německého konce. Posiční boje ze světové války měly se znovu opakovati v dimensích ještě úžasnějších a v postavení pro Francouze co nejvýhodněji připraveném. Maginotova linie měla být tisícerými forty nového Verdunu.

Tento výpočet selhal na celé čáře. Stalo se to, co správně předvídali a nač se tak dokonale připravili Němci: tažení na západě bylo hned v prvých dnech smělými a prudkými útoky německých vojsk změněno na pohybovou válku. Osud Francie byl rozhodnut na docela jiných bitevních polích, než francouzský štáb zamýšlel, daleko za Maginotovou linií. Vojáci, ukrytí v hradbě z betonu a oceli, dovídali se o bojích, kterých se nenadáli. Toto faktum ohromujícího překvapení a nepřestávajících francouzských porážek muselo neblaze ovlivnit jejich bojovou morálku.

Ježto úspěšný německý průlom na jih po bojích v Champagni a v Argonách bezpečně připravil naprosté obklíčení a tím neodvratnou kapitulaci Maginotovy linie, nebyl útok na francouzský pevnostní pás nějakou nezbytností. Německo však chtělo přesvědčit, jak se zdá, celý svět o strašlivé síle svých zbraní, chtělo dokázat, že Francouzům by nebyla pomohla ani obranná linie, která by byla dovedena za belgicko-francouzskou hranicí až k moři, a chtělo *rychle* skoncovat válku proti Francii, aby německé oddíly a zbraně byly uvolněny pro jiné úkoly. V pátek 14. června, tedy v den, kdy německá armáda pochodovala do hlavního města Francie, nastoupila německá vojska na sárské frontě k frontálnímu útoku proti Maginotově linii. Již na druhý den vrchní velitelství branné moci mohlo oznámiti, že jižně od Saarbrückenu byla *francouzská opevnění proražena na široké frontě*. Krátce potom přišly zprávy o podobných průlomech na jiných úsecích. Tajemství německého úspěchu bude ještě dlouho zaměstnávati odborníky. Rouška nad ním bude plně odhalena teprve tehdy, až nový způsob německého boje bude náležeti jen vojenské vědě, nikoli válečné praksi.

Když jsme projeli opuštěným a poškozeným St. Avoldem, kde právě stála dlouhá vozová kolona s nápisy: „Der Generalinspektor für das deutsche Strassenwesen“ (Generální inspektorát pro stavbu německých silnic), dostali jsme se do rozstříleného Barstu. Polní pošta tam zrovna rozdílí časopisy kulometčíkům, jedoucím někam do obsazené Francie. Zatím co kolem našeho čekajícího autokaru (před námi je jiná vojenská kolona) projíždějí dělostřelci a zásobovací oddíly, rozhlížíme se po městě. Budovy jsou většinou zničeny. Čekáme před kasárnami, na kterých je ještě nápis, který v Alsasku-Lotrinsku bude brzy patřit minulosti: 41ème Régiment de Mitrailleurs d'infanterie coloniale, 2ème bataillon“. Střecha na kasárnách je pobořena, železný plot je zpřerážen a zohýbán, okna vytlučena. V opuštěném průjezdě je dosud na celé stěně namalována mapa francouzských kolonií. Drtivý účinek německých zbraní měli jsme však shléd-

nouti teprve na jiném místě — u Hoste-Bas. Jsou věci tak úžasné, že je nedovede vyjádřit lidské slovo. Každý popis by byl jen slabým odrazem viděné skutečnosti. Nahradím jej několika málo obrazy. Na silniční křižovatce poblíže rozbité osady, kde snad bylo nějaké opevnění, vidíme obrovskou zející prohlubeň, do které by se dal pohodlně postavit rozlehlý dům o dvou patrech. Příčina? Jedno letadlo „stuka“ sem udeřilo při letu střemhlav těžkou pumou. Na jiném místě Francouzi zahradili silnici masivními, zvláště zkonstruovanými železnými závorami, vážícími jistě desítky centů; celá přehrada jest odhozena na jednu stranu vozovky, kterou se pak řítily kupředu německé tanky, jako by to byla dětská hračka. Jak to Němci provedli, nevím, stejně jako si nedovedu vysvětlit, jak mohli tuto překážku zdolat, když stála uprostřed bitevní linie, ostřelované s nejrůznějších stran. Po obou stranách silnice stojí bunkry, jejichž průměr dosahuje nejméně osm, ale někde třeba patnáct metrů a jejichž stěny jsou silné přibližně dva — tři metry. Jsou provrtány německými střelami jako řešeto. Prostřílenými děrami vidíme dovnitř řopíků. Hořejší i boční stěna — samá zející rána. Jinde jsou celé kusy bunkrů ustřeleny, jako by od celého ementálského sýra byl kus ulomen. Tamhle vpravo od silnice stojí řopík, kterého chybí dobrá třetina. Z poškozeného betonu vyčnívá ven jenom nemožně zohybaná a stočená spleť ocelových silných prutů. Kam dohlédneme, všude stejná podívaná. Polním kukátkem se přesvědčujeme, že daleko vzadu v polích (nemůžeme tam, leckde v zemi jsou ještě miny) účinky německé střelby byly stejné. Byla to kombinovaná palba, při které spolupracovalo dělostřelectvo a letadla. Obyčejné granáty jistě nestačily. Viděli jsme na leckterém bunkru, jak náboj se od něho odrazil a zanechal po sobě v železobetonu nepatrnou jamku. Používalo se patrně zvláštních střel s novou výbušinou.

Na Maginotovu linii celé francouzské generace budou vzpomínat jako na velký dějinný omyl. Tento pevnostní systém zavedl francouzskou politiku na scestí. Paříž ochotně či neochotně spekulovala jednou s vojenskými schopnostmi, jindy s politickou pokorou svých menších spojenců, domnívajíc se, že za nákladnou hradbou z betonu a oceli je bezpečna a že v příhodnou chvíli spolu s Anglií a s jinými státy vždy se může odvážiti boje proti Německu. Maginotova linie měla při tom být neprůstřelným brněním, ale stala se zatím hrobem francouzské armády. Obrovský prostor, opevněný dokonale přírodou i technickými vymoženostmi lidského ducha, změnil se jen na jeviště pro největší vojenskou kapitulaci, jakou znají dějiny.

PORAŽENÁ FRANCIE

Téměř všichni moji známí, s kterými jsem se sešel po svém návratu, mně kladli opětně v různých obměnách jednu otázku: Jak bylo možné, že Francie byla hotova se svými silami tak rychle, jak bylo možné, že alespoň na některých místech se nevzchopila k odporu? Odpovídal snad průběh francouzského tažení tradicím národa, jenž v minulosti dovedl se tolikráte chrabře bít? Je pochopitelné, že této otázce, jež patrně tane na mysli i čtenáři, věnuji pozornost, i když to mohu učinit jenom letmo, takřka mimochodem. Není možno na několika stránkách odpovědět na problém, o kterém by mohla být napsána celá kniha. Jde mi spíše jen o několik poznámek a vlastních postřehů, které jsem nashromáždil při své cestě po Francii. Leccos bylo již napsáno v minulých kapitolách. Pozorný čtenář si jistě těchto zmínek všímal a dovede je domysliti. Spojí-li je s tím, co bude řečeno v této kapitole, vyvstane před jeho očima snad dosti plastická představa, s kterou může konfrontovati svoje vlastní vědomosti.

Francouzská nejednotnost

Nemohu z osobního názoru říci, jak vypadala Francie v předvečer boje. Viděl jsem však, jak vyhlížela po prohrané válce. Odjížděli jsme ze své cesty domů s pevným dojmem, že *málokdy šel do bitev nějaký národ s takovou ideovou nejednotností*, jako tomu bylo ve francouzském případě. Kdyby se někdo domníval, že Francouzi šli do boje s vědomím, že bojují ze velkou myšlenku, za jasnou ideovou koncepci, řekněme nejprve to, co leží nasnadě, za demokracii proti autoritativnímu režimu, či za ideje, které jim odkázala minulost a které ve Francii byly donedávna ještě považovány za nesporný pokrok ve společenské výstavbě Evropy, nebo za svobodu individua proti kolektivnímu řádu, byl

by na velkém, trapném omylu. Mnozí jednotlivci dozajista vkládali do protiněmeckého boje tyto prvky, ale národní celek o tom věděl málo nebo nic. Tento celek se nejspíše ještě mohl rozohnit pro myšlenku francouzského patriotismu, pro obranu vlasti, její svobody a cti. Ale na značnou část obyvatelstva již valně nepůsobila ani idea vlastenectví. Ve Francii značný, příliš značný počet lidí žil v pohodlném přesvědčení, že rodnou zemi není třeba hájit, že na ní nikdo nic nechce a že by se tedy měla od ostatních států isolovat, jen aby s Německem zachovala mír. Není pochyby, že zvláště boj po boku Polska, které tak neblaze proslulo diplomatickými přemety své politiky v poslední době, byl věcí krajně nepopulární. Francouzská vláda jistě věděla o této náladě, ale nedbala jí a šla lehkomyslně do války.

Nikdy jsme neslyšeli různorodějších odpovědí, než když jsme se dotazovali francouzského obyvatelstva, proč Francie bojovala. „Protože to chtěla Anglie“, odpovídali jedni. „Německo ohrožovalo celou Evropu a také naši bezpečnost“, tvrdili druzí. „Naše vláda neměla dostatek smyslu pro odpovědnost a nechtěla se s Německem dohodnout“, vykládali nám třetí. „Pro Poláky, kteří nás zrazovali“, říkali čtvrtí.

V tomto výčtu důvodů bych mohl ještě drahnou chvíli pokračovat. Francouzské obyvatelstvo se však rozcházelo též v názoru, *měla-li se vůbec vést válka či nikoli*. Není pochyby, že s námi mluvili již lidé, kteří byli silně ovlivněni výsledkem boje. Na odpovědích přece bylo však typické to, že nadmíru veliké procento lidí obviňovalo vládu, že šla do války lehkomyslně a zbytečně. Jiní, ovšem zjevná menšina, prohlašovali, že se nedalo postupovat jinak.

Také zklamání se projevovalo v poražené zemi různě. Přečetní Francouzové byli roztrpčeni a zuřili proti Angličanům, obviňujíce je, že jejich pomoc Francii byla zhola nedostatečná. Byli i takoví, kdož zle horlili proti belgickému králi, jako by on byl zavinil francouzskou porážku, ačkoli belgická kapitulace byla již jenom přímým důkazem katastrofální anglo-francouzské prohry. Jiní soptili proti vlastní vládě a také proti vojenskému velení, že se mohlo odvážiti války, když o Němcích tak málo

vědělo a když na nové bojové metody bylo tak špatně připraveno.

Nejednotnost národa se nezbytně projevila i v armádě. Jakmile se rozplynuly ve francouzských plících desorientované masy a smísily se s aktivními kádry, bylo zachváceno pochybnostmi celé vojsko a tím ztrácelo na mravní hodnotě. Válka v roce 1914 byla pro Francouze psychologicky snazší. Tehdy na ně sjela jako blesk s nebe, nenadále měli na francouzském území cizí vojsko a postavili se k energické obraně, tím spíše, že po dlouhá desítiletí žili v přesvědčení o nevyhnutelnosti revanše a byli více méně všichni vychováni v názoru, že s německým nebezpečím pro Francii je nutno se jednou vypořádat. Dobrá nálada byla udržována i vědomím, že po boku Francie bojují dvě velmoci a dva malé, statečné národy.

Tentokráte se o nebezpečí války příliš dlouho mluvilo. Po nekonečné měsíce a takřka po léta se diskutovalo ve francouzských novinách i v parlamentě. Pomalu každý inteligentnější občan uvažoval, co dělat a jaké nalézt řešení. Tato veřejná diskuse otázky tak ožehavé, při které si vjeli do vlasů politikové i strany, nemohla mít dobré účinky. Když pak Německo stupňovalo svou propagandu, že na Francii nic nechce, že jí zaručuje dosavadní hranice, a francouzská vláda dovolila, aby o těchto německých projevech byly vedeny veřejné polemiky, byla veřejnost ještě více rozvrácena.

Byl zde zásadní rozdíl: německý občan věřil a poslouchal, francouzský občan pochyboval a byl pln rozpaků. Německo bylo jednotné, Francie rozložená.

Sociální slabiny

Byly zde však i jiné skutečnosti. Také agitace, že válka za západní velmoci znamená vlastně boj za starý sociální řád, který se přežil, přinášela plody. Na jiném místě naší knihy jsme řekli, že Francie je země sociálně nevyrovnaná. Německo dovedlo svoje sociální reformy provésti takovým způsobem, že neochromilo svou brannost, naopak ji posílilo. Ve Francii Blumova vláda počala se sociálními experimenty v době nejméně vhodné a prováděla je tak nepromyšleným, převratným a nedůsledným způ-

sobem, že ve Francii docházelo k anomaliím, které jinde budily oprávněný posměch. Vinen byl ovšem nejen režim, který svou slabostí situaci Francie velmi zkomplikoval právě v době, kdy Evropa se připravovala k revisi dosavadního politického řádu nebo k velkému boji, ale i dřívější vlády, které Francii nedovedly sociálně uvést do pořádku, dokud byl na to čas, a které tvrdošíjně zastávaly stanovisko, že Francie jest ideální zemí, kde se každému dobře žije. Za vlády lidové fronty mnoho lidí se domohlo najednou lepších životních podmínek, často nikoli na úkor privilegovaných jednotlivců, nýbrž na škodu národního celku. I tito maličcí mohli vzhledem k zlepšeným platům, vynuceným kolektivními smlouvami, jíti dvakrát týdně do biografu, mohli se konečně posadit na sklenku vytouženého aperitivu do kavárny, a právě nyní, kdy toho konečně dosáhli, by měli jít zase do zákopů, měli by znova strádat ve válce? „Po nás potopa!"

Snad tyto argumenty se zdají českému čtenáři příliš všední, ale pochopí je každý, kdo jenom trochu zná Francii, kdo ví, jaký živý smysl mají Francouzi pro každou rozkoš, pro každou částečku toho, čemu se říká osobní štěstí, pro „l'art de vivre".

Lpění na radostech a rozkoších života prosycovalo nejednu vysokou kulturu, ale obyčejně vedlo k úpadku států. Francouzská inteligence předcházela příkladem, ovlivňujíc svým nazíráním i široké vrstvy. Bylo to tím snazší, ježto většina francouzského obyvatelstva žije ve městech. Nemohlo příliš překvapit, že v soutěži s německým vojákem, zoceleným předvojenskou výchovou, tělesným výcvikem, posmívanými obědy z jednoho hrnce, voják francouzský, který v individuálním životě měl všechnu svobodu a všechno pohodlí, který byl zvyklý na pestrou rozmanitost svého jídelníčku, nemohl dosti dobře fysicky obstát, ačkoli právě nový způsob boje kladl velké požadavky na tělesný i duševní stav mužstva.

Maginotova linie a defaitismus

Francouzská armáda byla však oslabena i z jiných psychologických příčin. Stálé, okázalé zdůrazňování, že Francie je naprosto jista za hradbou Maginotovy linie a že hlavním úkolem

vojska bude především obrana této prakticky nepřekročitelné překážky, rovněž nepozdvihlo morální hodnotu francouzské armády. Aktivním vojákům i reservistům byly příliš dlouho vychvalovány všechny přednosti Maginotovy linie, její nedobytnost, nezranitelnost, ba dokonce její komfort. Tím vším *v armádě, která musí býti připravena stejně na útok jako na obranu, byly probouzeny nebezpečné iluse:* Francouzi budou z bezpečných krytů páliti na Němce, zatím co Němci budou po desetitisících umírat před francouzskými posicemi.

K tomu se družila jiná vážná skutečnost. Ve Francii po dlouhá léta bujel defaitismus. Lze pochopit, že národ se starou, vysokou kulturou může ve válce spatřovat největší zlo nebo opravdu jen „ultimam rationem", poslední prostředek, ale je dosti nesnadné připustit srovnání, že by i v jiném velkém evropském státě, kdyby byl v situaci Francie, se vyskytlo tolik lidí, kteří by veřejně a ostentativně prohlašovali, že je naprosto zbytečné bojovati za jakoukoli lidskou hodnotu, ať se již jmenuje „vlast", „demokracie", „dosavadní stát" a pod. Mnoho lidí si snad ještě vzpomene na smutné překvapení, jež u nás doma na podzim roku 1938 vyvolal sjezd Národního svazu francouzského učitelstva, kde většinou hlasů byla přijata resoluce zamítající jakoukoli válku, třeba i obrannou, *resoluce, ve které se takřka výsměšně říkalo, že je lépe žít v otroctví než umříti pro vlast.* Mluvil-li tímto způsobem celostátní kongres francouzského učitelstva, jak vyhlíželo asi žactvo a co se dalo čekat? Vlastně jen to, co přišlo — hrozná porážka.

Nové Německo a stará Francie

O zjevech obecně známých se šířit nehodlám. Nemoci francouzského parlamentarismu, korupční skandály ve veřejném životě, které přesahovaly veškerou míru, úplatný tisk, který psával dnes pro jeden stát a nazítří pro jeho odpůrce, podle toho, kolik bylo redakci zaplaceno, pověstná chamtivost mnoha Francouzů, ve kterou se nakonec zvrhla tak vychvalovaná a v základě jistě dobrá francouzská šetrnost, neochota k osobním obětem a k jakémukoli nepohodlí, to všechno byly stíny povážlivě zastiňující francouzská světla.

Francie těžce doplatila na jednu svou vlastnost: na upřílišený politický i sociální konservatismus. Není pochyby, že vytvořila v minulých staletích několik typů kultur, které byly přejímány celou Evropou, naposledy po francouzské revoluci, kdy hesla individuální svobody a buržoasního liberálního hospodaření všude vítězně pronikla. Při francouzském umění žít a při románském radostném temperamentu tento řád právě ve Francii byl uskutečněn s velkým vcítěním v duši země, vedl k velkému rozkvětu a zdál se být ideálním vzorem. Ačkoli časy se měnily a francouzská struktura dostala velké trhliny, ve Francii se udržovalo stále přesvědčení, že její demokratický řád (který ve skutečnosti byl již vládou bankovního a jiného kapitálu) je pro ostatní země svým vývojovým stupněm nedostižný. Francouzi přehlédli, že většina světa již nechce tento řád, třebaže nedospěla k jeho vrcholkům. Tak Francie, pyšná na své bohatství, *stala se zastánkyní konservativních tříd.* Taková úloha bývá vždy nevděčná a byla tím nesnadnější po válce, kdy francouzská politika hájila i zachování poválečných *územních* poměrů. Převratná doba, jako je dnešní, již docela nepřeje konservativním heslům. Co je nové, má spíše naději na úspěch.

Toto stanovisko jenom zvyšovalo starý francouzsko-německý protiklad. V německých veřejných diskusích na francouzskou adresu se také nejednou ozvala slova, že francouzský život je sice velmi krásný, snad dokonce i záviděníhodný, ale že Francie politicky nemá světu již co říci, že příliš utkvěla ve starém světě, že prostě nechává bez jakékoliv odpovědi nejdůležitější otázky světového vývoje, že na příklad slovo „kapitalismus" existuje pro ni jen v akademické rozpravě a že moderního kolektivistického hnutí vůbec nechápe. „Co máme dělat s vaším štěstím a s vaší rozvážností? Novému Německu již nejde o štěstí nebo rovnováhu, jde mu o nové formy života, o novou víru a také o novou odvahu k činům", tak asi vyznívaly výtky na adresu Francie.

Stará Francie je nyní mrtva. Na její místo nastupují jiné, politicky energičtější, méně zhýčkané a ve svých potřebách méně

náročné národy. Francie mizí ze středu evropské politiky a vzhledem k své depopulaci (počet francouzského obyvatelstva byl udržován na stejné výši již jen naturalisací přistěhovalých cizinců, takže každý desátý Francouz měl původně jinou vlast), musí se připravit na změněné časy. *Francouzská velmoc patrně odchází z dějin.*

Tuším, jaká je vaše druhá otázka. *Jaký bude další vývoj francouzského národa?* Těžká odpověď. Symfonii evropského soužití nelze si dobře představit bez francouzského hlasu. Jistě se v ní znovu ozve, i když již nebude míti postavení vůdčí. *Velká zkouška, které je dnes francouzský národ vystaven, může pročistit francouzskou atmosféru, může vést k nové národní regeneraci.* Dávno před světovou válkou někteří francouzští myslitelé opět a opět opakovali, že Francie ze své číselné i vývojové dekadence může býti vytržena jenom strašlivou, těžkou ranou osudu. Světová válka nebyla touto ranou. Francie nebyla poražena, ale přispěly k tomu značnou měrou jiné státy. Vznikla však legenda, že zvítězila Francie, při čemž na cizí pomoc, zejména na velké oběti Ruska do roku 1917, se rychle zapomnělo. V té atmosféře nebylo nálady ani ke zpytování svědomí ani k nápravě nedostatků. Nyní taková chvíle přišla.

Bylo by ovšem chybou se domnívat, že francouzský národ vstane oslaven na třetí den po své porážce. Francouzská renesance nebude podle dosavadních symptomů slavným vzkříšením, bude to patrně dlouhá, pomalá rekonvalescence, při které ještě přijdou křečovité záchvaty politické i sociální nespokojenosti. Nelze dnes ještě říci, zda Francie vykročí po novém, nezbytném řešení svých problémů na nové dráhy či bude-li ještě blouditi po starých cestách, ale blízká budoucnost jistě převrátí její společenské učlenění. Francie stála doposud stranou od evropských konfliktů, domnívajíc se, že vše je možno řešit klidným, rozvážným vývojem po postupných etapách. Nyní byla tvrdým poučením prohrané války zbavena hlubiny bezpečnosti, kterou pod sebou pociťovala, a je také již stržena bouřlivým proudem, který zachvátil celou Evropu a který místo starého, opuštěného řečiště si hledá novou cestu pro další tok.

JÍZDA DO STRASSBURGU A NÁVRAT

Když vsedáme za Hoste-Bas do autokaru, víme všichni, že naše cesta se schyluje ke konci. Nemůže již přijíti nic, co by mohlo jakkoli pozměniti představu, kterou jsme si na své cestě vytvořili o průběhu i výsledku vojenského tažení proti Francii, nemůže přijíti nic, co by ještě stupňovalo drtivé finale, jehož dojem v nás tak brzy nedozní. Ještě v autokaru se mi bezděčně na pozadí krajiny zjevovali ti tři demobilisovaní francouzští vojáci, kteří s ranci na zádech, v ubohých, pošpiněných a rozedraných šatech, s holemi v rukou, se sklopenými hlavami šli kolem rozdrcených bunkrů Maginotovy linie a jen občas úkosem pohlédli na nové trosky, aniž k sobě navzájem promluvili jediné slovo.

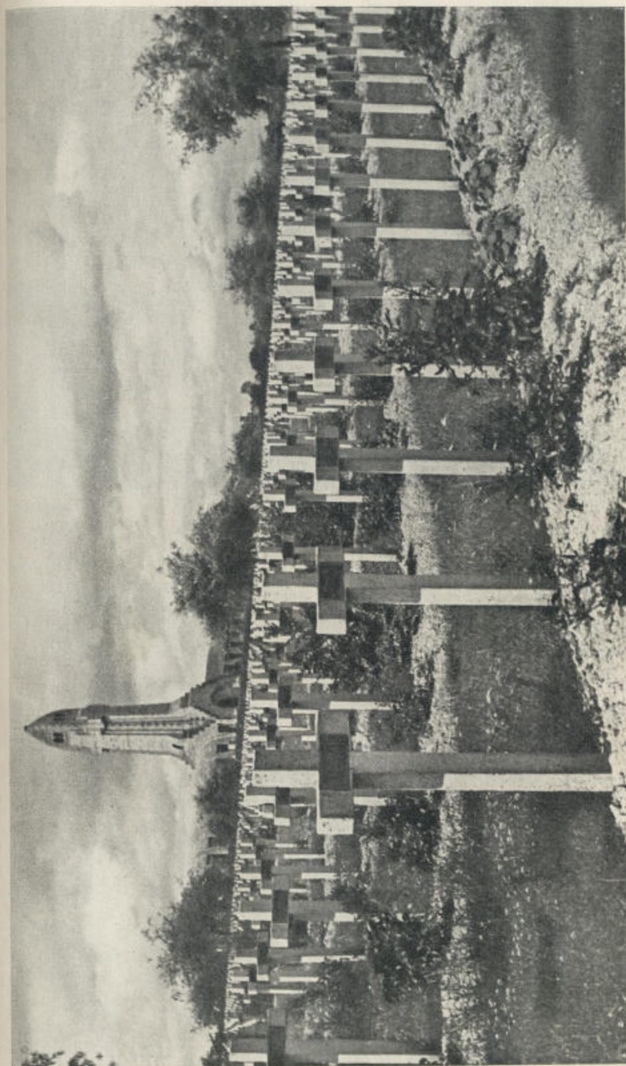
Nalevo v dáli vidíme rovněž opevnění; zůstala nedotčena. Je to předpolí západního valu za bývalou německou hranicí. Poručík, který jede s námi, ukazuje přesně místo, kde před dvěma měsíci, krátce před zahájením ofensivy na západní frontě, stál s exkursí zahraničních novinářů takřka v prvých bitevních liniích. Dnes, 7. července, německá armáda má již několik týdnů rozestavené hlídky pod Pyrenejemi!

Naše cesta vede přes Ernstweiler a Saargemünd na starou pevnost Bitsch. Za Rohrbachem se objevují na silnici i mimo ni trychtýře vyvrtané pumami. Nepřekvapuje nás to. Jsme dosud v pásmu Maginotovy linie. V Rohrbachu jsme viděli řopíky přímo ve městě. Za nádražím Petit Rederching, schovaným v krásných lesích, nemůžeme najednou dále. Francouzi zde podminovali vozovku. Miny nejsou dosud odstraněny. Jedeme oklikou. Lembach jest úplně vylidněn. Jen nějaký starý Francouz vrtí hlavou nad tím, že chceme jet do Bitsche. Podle jeho informací stojí tam pořáde ještě proti sobě nepřátelské armády. V Bitschi jsme ovšem nenalezli ani vojska a takřka ani oby-

vatelů. Jednotlivci se sem vrátili, jinak celé město zeje prázdnotou. Zabedněná okna, zavřené krámy, nezvyklé ticho. S vysokého kopce nad městem na nás shlíží mohutný čtverhran staré pevnosti. Stavěl ji ještě Vauban a doplňovaly ji novými opevněními oba národy, které po staletí se sváří mezi sebou o tento prostor: Francouzi, Němci a zase Francouzi. O Bitsch se vždy tvrdě bojovalo. V roce 1870 to byla jediná francouzská pevnost, kterou Francouzi udrželi až do března 1871, ačkoli byla obklíčena již 8. srpna, ačkoli byla Němci prudce ostřelována a částečně spálena. Když dne 26. března 1871 francouzská posádka čítající 3000 mužů odcházela z Bitsche (Alsasko-Lotrinsko byl navráceno k německému císařství), šla do Francie s rozvinutými prapory.

Do Hagenau opět nemůžeme hlavní silnicí. Dostáváme se přes Lembach na postranní cestu a projíždíme hagenauským lesem. Občas na některé serpentině se před námi otevře výhled na mírně zvlněný, zalesněný kraj, s vesnicemi, které se ukrývají v tichých kotlinách, na idylickou Zinselu dole pod námi, jež se na některých místech podobá klidným jezerům, na blízké Vogésy na jihu, jejichž terasovité stupně, spadající volně směrem k Německu, jsou dobře rozpoznatelné. Proti nim zdvíhá se přibližně stejně vysoký, ale s této strany daleko strmější Schwarzwald. V romantickém Baerenthalu vidíme před statky ojedinělé hospodáře, kteří se již navrátili do opuštěných vesnic. Od Niederbronnu jedeme zase po hlavní silnici. I na tomto úseku, který je sjízdný, byla vozovka na některých místech přesně zasažena německými pumami. Německá ofensiva proti Maginotově linii vzplanula také zde. Niederbronn a Reichshofen jsou jen částečně obydlené. Teprve v Hagenau, kam přijíždíme o třetí hodině odpolední, je normální život. Prší. Lidé pod deštníky, většinou v černých nedělních šatech, pospíchají do kostela.

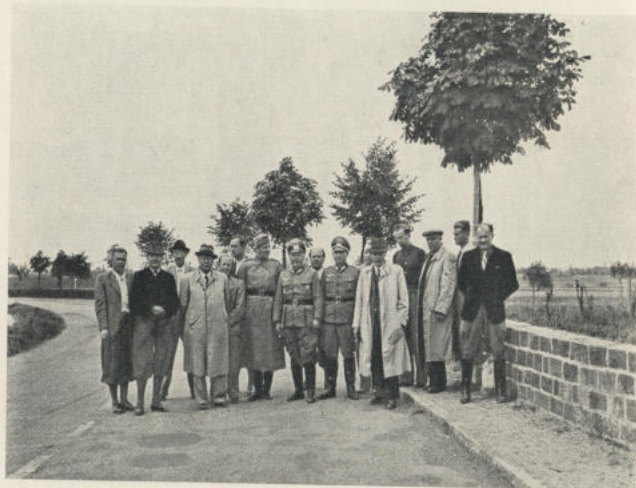
Za malou půlhodinku jsme ve Strassburgu. Přijíždíme od Schiltigheimu a jedeme bez zastávky severní částí města na východ. Před Münstrem jsme bohužel nezastavili; do Stuttgartu, který je dnešním cílem naší cesty, je ještě daleko. Je však zrovna dnes vidět po předcházejícím dešti jasně do dálek a tak můžeme dobře rozpoznat oktogon a jeho bohatě učleněnou kamen-

Douaumont. Hřbitov ze světové války

Zničený bunkr v Maginotově linii

Účastníci novinářské výpravy na německé půdě u Kehlu

nou špici. Této nádherné věži se podivoval Eneáš Sylvius, protože se mu zdála vyrůstat do oblak. Jejího budovatele oslavil Goethe zvoláním: „Co tobě by byl pomník! Vždyť sis sám zbudoval ten nejkrásnější." Pouze jednou stál před touto věží fanatik, který si přál ji pobořit, protože uráží lidskou rovnost, tedy jedno ze tří hesel Velké francouzské revoluce. Tehdejšímu mairovi města Strassburgu, původem Francouzi ze Savojska, revolučně hrdinný záměr se na štěstí nepovedl, ale něco přece jenom prosadil: strassburský Münster ztratil rázem 235 středověkých soch, které byly rozbity zfanatisovaným davem na padrť. Jen nádherné kamenné reliefy nad vchodem byly zachráněny, protože jeden velký ctitel umění dal v odvážnou sázku svou hlavu a zakryl tyto plastiky, rovněž předurčené ke zkáze, velkou tabulí s ochranným nápisem: „Liberté, égalité, fraternité" . . . V duchu počítám, že je to již devět let, co jsem stál s fotografickým aparátem před západní fasádou chrámu, který Wimpfeling nazval osmým divem světa, nevěda tenkrát, co fotografovat dříve, a v mé mysli rychle oživují vzpomínky na těch několik nezapomenutelných hodin, které jsem ztrávil venku před Münstrem, v jeho interiéru, na jeho věži a na ochozech jeho střech. V duchu si vybavuji i známý obraz, kterým se legendárnímu Erwinovi ze Steinbachu poklonil pobělohorský exulant — český rytec. „TURRIS ET ÆDES ECCLESIÆ CATHEDRALIS ARGENTINENSIS *a Wenceslao Hollar Bohemo*", je to rytina nakreslená roku 1630 a po patnácti letech v Antverpách vyrytá, která zůstává jednou z nejdůležitějších dokumentárních kreseb, zpodobujících tento chrám a jeho okolí v minulosti.

Ale záhy jsem vytržen z těchto reminiscencí. Poloprázdnými ulicemi (jak daleko má ještě tento Strassburg do normálních dob!) se dostaneme přes pevnostní průliv po provisorním mostě k řece. Po levé naší ruce stojí ohořelé trosky nějaké továrny. Oba dlouhé železné mosty přes Rýn jsou strženy. Jižní z nich pionýři již doplnili dřevěnými částmi, takže pohodlně přejedeme na druhou stranu. V Kehlu tráví značná část obyvatelstva u mostu sváteční odpoledne, pozorujíc živý provoz. Lidé nám má-

vají šátky a klobouky na pozdrav. Dojedeme na křižovatku, kde stojí velká pyramida s označením vzdáleností, a vystupujeme z autokaru. Teď teprv vidíme, že jsme zastavili u maskovaného bunkru. Ještě skupinový snímek na rozloučenou. Je 15 hodin 55 minut. Naše cesta po západních bojištích je skončena.

*

Nastupujeme znova krátkou pouť Německem. Jedeme přes Willstätt na Appenweier a Offenburg, všude klid a mír, oživené osady. Chvílemi ovšem vidíme různé vesnice, vyhlížející zdánlivě nevinně, ale dovídáme se, že postačí rozebrat jejich stěny, aby se za nimi objevila opevnění. Spatřujeme solidní stodoly a neměli bychom, kdybychom na to nebyli upozorněni, nejmenší potuchy, že jejich černá vrata jsou z neprůstřelných pancířů a že za nimi se ukrývají děla těžkých kalibrů, přesně zastřelená do důležitých posic. Jinde projíždíme celé kilometry za pohyblivými ploty, těsně zakryté visící slamou. Je zde možno provádět velké přesuny vojska i materiálu, aniž protivná strana o tom něco ví. V celku se shodujeme v dojmu, že Západní val byl mnohem důkladnějším dílem než Maginotova linie.

Když dojíždíme k Badenu, vidíme na pokraji nějakého lesa státi zástup několika set lidí: na lesním palouku jsou ohořelé zbytky polozřícené budovy, ze kterých ještě stoupá dým. Lesní pila, zničená zásahem anglických letců, prvý a poslední objekt, který jsme v Německu viděli zasažený anglickými pumami. Na své cestě do Stuttgartu vidíme ovšem stovky jiných, nepoměrně důležitějších: továrny, nádraží, křižovatky a konečně i neporušenou autostradu, na kterou zase vjíždíme. Po celé její délce, na vnitřním zeleném pásu, rozdělujícím obě vozovky, stojí staré pluhy, nádoby na popel, mlátičky, karoserie, sudy, všemožný nepotřebný inventář; je to obraz, který jsme již pozorovali při jízdě z Berlína do Cách. Anglie s Francií tolik vykládaly o svých úspěšných výzvědných letech nad Německem a přesvědčovaly svět, jak všechno, naprosto všechno o Německu vědí. Tyto rekvisity zde stojí přes celou zimu, patrně od počátku války, aby se zabránilo na rovné dálnici pohodlnému přistání letadel. Není to

zrovna skvělé vysvědčení pro bystrozrakost západu, když v Holandsku a v Belgii, tedy v zemích, které čerpaly vojenské informace a strategický rozum právě od Anglie a Francie, mohly nerušeně přistáti v den počínající ofensivy desítky německých letadel a stavěti na pevninu celé setniny vojska v plné výzbroji i s kulomety a s lehkými děly.

Výstavný, úhledný, moderně rozvržený a vzorně čistý Stuttgart jistě náleží k nejkrásnějším městům v celém Německu. Spořádanost a krása tohoto města poutala naši pozornost tím více, že jsme si již zvykli na francouzská přirovnání. Ještě silněji na nás ovšem působily ulice oživené lidmi, přeplněné kavárny, odpolední korso chlapců i děvčat, ruch na náměstí před překrásným nádražím. Jako by nebyla válka, jako by tam ve Francii, kterou jsme právě opustili, nežily mimo domov a v těžkém utrpení miliony lidí. Zde nejnázorněji vidíme účinky německého vítězství.

*

Ráno 8. července vsedáme do vagonu „Stuttgart—Praha". V kupé počítám exponované filmy a shledávám svoje poznámky. Cesta ubíhá nyní nějak pomalu. Venku prší, nad krajem se válí hustá mlha, s okenních tabulí nepřetržitě stékají těžké kapky. Ačkoli jsme myšlenkami již u nové práce, dojmy z naší cesty se vytrvale vracejí. Byly tak živé, silné, že každou chvíli se v mysli vybaví některý detail. V krátké půlhodině proletnu znovu celou Belgií i Francií a pomalu si řadím své dojmy do novinářských kapitol. To byl počátek této knihy.

9*

DOSLOV

Vydávaje knižně tyto kapitoly o cestě českých novinářů na západní bojiště ve dnech 24. června až 8. července, vyhovuji jenom podnětu, jejž mnozí moji přátelé vyslovili, ale zároveň dávám tím netajený průchod přesvědčení, že kniha o poražené Francii, napsaná českým perem, má jakýsi smysl pro přítomnost i budoucnost. Základem této reportáže staly se články, které jsem psal pro český bulletin „Centropressu" a které byly otištěny porůznu našimi denními listy. Ovšem jen málokterému českému čtenáři se podařilo nabýti celistvějšího dojmu z mého líčení, protože mu přišly většinou do ruky jenom ojedinělé stati. Teprve tato kniha mu řekne více. Rozšířil jsem ji o důležitou a pro nás zvláště poučnou kapitolu o příčinách francouzské porážky a také jinak jsem původní text na několika místech doplnil nebo poopravil. Na základním smyslu mých článků se tím ovšem nic nezměnilo.

Když jsem psal kapitoly o naší jízdě, byl jsem si vědom jedinečnosti svého zážitku a tím i nesporné výlučnosti tohoto cestopisu. Považoval jsem skoro za svou povinnost přístupně tlumočit svoje poznatky a dojmy široké české čtenářské obci, jíž se ve svém povolání snažím sloužit a k níž sám patřím. V mém líčení není nic nadsazeno, nic přikrášleno. Psal jsem to, co jsem viděl, myslil a cítil. Snažil jsem se při tom zachovat spravedlnost k oběma stranám: k vítězům i k poraženým. Přispěje-li má kniha v české veřejnosti k správnému chápání nynějších reálních skutečností a našich úkolů v novém státoprávním svazku, splní

skromný úkol, jejž si její autor předsevzal. Jsou ovšem u nás i lidé, kteří mají zakořenělý odpor ke všem skutečnostem a faktům a kteří se zatahují (nejdou-li události právě tou cestou, kterou oni by si přáli) do neprodyšné ulity svých ilusí a snů. Toto bolestínství nad životem není ovšem vlastnost výlučně česká a prožily je ve chvílích dočasných neúspěchů i jiné národy. Na adresu těchto našinců je potřeba důrazně opakovat známá slova, která dr. Fr. L. Rieger napsal po velkém nezdaru českého státoprávního boje v osmdesátých letech minulého století: „Nejsem z těch lidí, kteří pro důslednost za každou cenu volí zachovati cestu jednou nastoupenou, byť i bylo jasno, že je nepravá." Nevíme dnes ještě, jak bude vyhlížeti nová, hluboce proměněná Evropa, nevíme, jaký bude český vývoj v novém jejím uspořádání, ale jedné staré pravdě musíme věřit a pro ni pracovat: budeme míti v novém světě takové postavení a takový význam, jehož si svou prací a věděním vydobudeme. Na hloubce katastrofy, která potkala Francii, si můžeme ověřit mnohé these své dřívější a nynější politiky.

Lidé pominou, kniha zůstane. I na to jsem pamatoval a psal jsem tyto kapitoly s vědomím, že jednou v budoucnu je snad vezme do ruky milovník staré literatury a starých tisků, jsa vývojem věcí dávno minulých lépe než my poučen jak o evropských osudech po roce 1940, tak o dalším vývoji českého národa, aby se dověděl, co cítil a myslil jeden z těch několika Čechů, kteří viděli západní dějiště velkého, právě dokonaného zápasu na evropské pevnině. Tento příští český čtenář bude míti k ruce i jiné prameny, které jistě moje vývody, založené jen na částečném a letmém poznání, v leccems doplní nebo poopraví. Jedno však pozná na prvý pohled, že ta zastaralá knížka, která mu přišla do ruky, líčila věci spatřené podle pravdy.

Myslím však bezděčně i na minulost, když píši tyto řádky. Dospíval jsem za svého mládí v letech těsně před světovou válkou, kdy český národ neměl na růžích ustláno, a byl jsem vychován v prostředí, kde hodnota člověka byla měřena nikoli jeho majetkem a společenským postavením, nýbrž charakterem a prací. Moji pěstouni, Ferdinand Gregor a jeho vzácná žena Marie Gregorová, učili mne lásce ke knize, nezbraňujíce mému živému zájmu o noviny a lásce k národu. Můj dědeček byl velkým ctitelem Riegrovým a již jako chlapec slýchal jsem z jeho úst prvé národní exhorty, že hlavní náplní českého vlastenectví musí být práce, poctivá práce duchovní i hmotná, nikoli zvučná a jalová hesla, že směr a dosah budoucích událostí a všech převratů nemůže vyměřit nebo podle svého přání upravit národ tak malý jako náš a že národ, který se sám neopustí, nebývá opuštěn. Celý život mne provázely tyto pravdy, jichž se dobral český politik, mnohonásobně poučený rušným evropským půlstoletím a četnými proměnami v českém osudu, a nejednou na naší cestě po západních bojištích, když jsem si v tichu večera rekapituloval dojmy dne právě uplynulého, zalétaje při tom myšlenkami k nám domů, myslil jsem na velkého semilského rodáka i na jeho poctivého, skromného slánského ctitele. Snad pochopí leckdo z čtoucích, proč světlé památce Ferdinanda Gregora a Marie Gregorové připisuji právě tuto knihu.

Václav Fiala

V Praze dne 20. srpna 1940

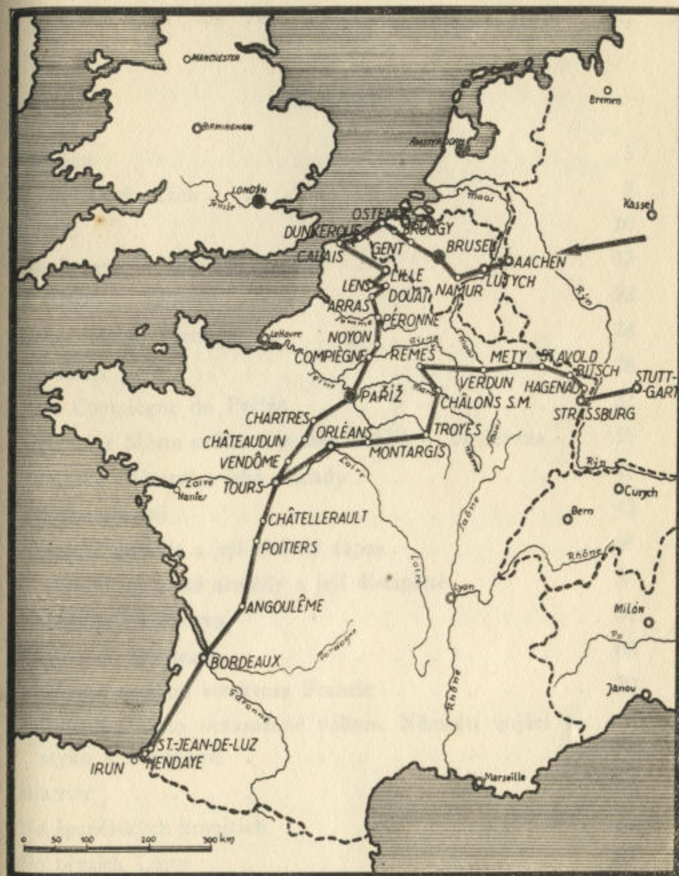
K DRUHÉMU VYDÁNÍ

Prvé vydání této knihy bylo příznivě přijato naším čtenářstvem i naší kritikou. Když mne nakladatelství Orbis vybídlo k nové korektuře mé knihy, uvedlo mne do nemalého pokušení: byl bych nejraději vzal do ruky korigující pero a dal své cestě po západních bojištích sevřenější spád a promyšlenou literární formu. Na základě dosavadní literatury bylo by jistě již možno ověřit leckteré moje tvrzení a přesněji zjistit mnohé číslice nebo data. Zapudil jsem však tuto myšlenku, která mne ostatně nejednou napadla již při úpravě prvého vydání, a ponechal jsem s dobrým vědomím původní text bez jakékoli změny. Opravil jsem pouze některá věcná přehlédnutí a tiskové chyby. Od prvého vydání se kniha liší jen jedenácti dalšími, dodatečně zařaděnými obrázky. Jinak zůstává tím, čím od počátku byla: svědeckým dokumentem pro dnešek i pro budoucnost.

Václav Fiala

V Praze dne 4. listopadu 1940

PŘEHLEDNÁ MAPKA ZÁPADNÍCH BOJIŠŤ

Cesta českých novinářů autokarem je vyznačena silnou čarou. Jízda po válečných bojištích počínala Belgií a skončila ve Strassburgu

OBSAH

SEZNAM VYOBRAZENÍ

VÁCLAV FIALA

PORAŽENÁ FRANCIE

Český novinář na západních bojištích

DOPROVOZENO

35 VLASTNÍMI FOTOGRAFICKÝMI

SNÍMKY

A MAPKOU ING. VLADIMÍRA MICHÁLKA

TŘETÍ VYDÁNÍ

VYDALO V ROCE 1941

NAKLADATELSTVÍ »ORBIS«, PRAHA